

Міністерство внутрішніх справ України
ДНІПРОПЕТРОВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ВНУТРІШНІХ СПРАВ

О.Л. Христов

**ПРОТИДІЯ НЕЗАКОННИМ ЗАВОЛОДІННЯМ
ТРАНСПОРТНИМИ ЗАСОБАМИ:
КРИМІНАЛІСТИЧНИЙ АСПЕКТ**

Монографія

Дніпро
2017

УДК 343.98 : 343.74
Х 93

*Ухвалено до друку Вченою радою
Дніпропетровського державного університету
внутрішніх справ від 18.11.2016, протокол № 4*

РЕЦЕНЗЕНТИ:

доктор юридичних наук, професор **І.Ф. Хараберюш** – професор кафедри права та публічного адміністрування Маріупольського державного університету;

доктор юридичних наук, доцент **І.В. Пиріг** – завідувач кафедри кримінального права та кримінології факультету підготовки фахівців для органів досудового розслідування Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ

Христов О.Л.

Х 93 Протидія незаконним заволодінням транспортними засобами: криміналістичний аспект: монографія. – Дніпро: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2017. – 148 с.

Досліджено сучасні проблеми протидії незаконним заволодінням транспортними засобами.

Надано сучасну криміналістичну характеристику незаконних заволодінь транспортними засобами. Досліджено предмет злочинного посягання, способи вчинення незаконних заволодінь транспортними засобами, слідову картину, особу злочинця та потерпілого.

З урахуванням сучасних тенденцій реформування кримінального судочинства сформульовано пропозиції щодо перспективних напрямків вдосконалення організаційно-тактичних основ розслідування даних видів злочинів.

Видання розраховано на слідчих та працівників оперативних підрозділів Національної поліції, а також викладачів, науковців, ад'юнктів, аспірантів, курсантів та слухачів навчальних закладів системи МВС України.

УДК 343.98:343.74

© Христов О.Л., 2017
© ДДУВС, 2017

ЗМІСТ

ВСТУП	4
Розділ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ РОЗСЛІДУВАННЯ НЕЗАКОННИХ ЗАВОЛОДІНЬ ТРАНСПОРТНИМИ ЗАСОБАМИ	6
1.1. Стан наукової розробленості проблеми	6
1.2. Поняття та структура криміналістичної характеристики незаконних заволодінь транспортними засобами	18
1.3. Предмет посягання та обстановка вчинення незаконних заволодінь транспортними засобами	27
1.4. Способи вчинення незаконних заволодінь транспортними засобами та слідова картина	38
1.5. Характеристика особи злочинця та потерпілого	52
Розділ 2. ОРГАНІЗАЦІЯ І ТАКТИКА ПРОВЕДЕННЯ ОКРЕМИХ СЛІДЧИХ (РОЗШУКОВИХ) ДІЙ	61
2.1. Організаційно-тактичні особливості проведення огляду	61
2.2. Тактика допиту	83
2.3. Організаційно-тактичні особливості обшуку	94
ВИСНОВКИ	106
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	110
ДОДАТКИ	132

ВСТУП

Реформування системи кримінальної юстиції у напрямі подальшої демократизації, забезпечення верховенства права, гуманізації, посилення захисту прав і свобод людини обумовлено докорінними змінами в соціально-політичних та інших умовах життя суспільства на нинішньому етапі розвитку України відповідно до вимог міжнародних правових актів і зобов'язань нашої держави перед європейським та світовим співтовариством.

Про подолання негативних злочинних факторів у реаліях сьогодення можна вести мову лише у контексті протидії їм, оскільки запобігання тенденціям росту злочинності майже неможливо здійснювати в умовах кризового становища країни. Стан протидії незаконним заволодінням транспортними засобами (далі – ТЗ), разом зі злочинами, пов'язаними з незаконним обігом зброї та наркотиків, є одним з індикаторів (реагентів), що свідчать про погіршення стану профілактики, запобігання, недопущення криміналізації сфер суспільства та підтверджують необхідність посилення заходів саме у напрямку протидії злочинній діяльності. Аналіз статистичних даних МВС України у період з 2005 по 2012 рр. дає змогу визначити кількість незаконних заволодінь ТЗ і назвати її сталою, оскільки спостерігаються лише незначні її кількісні коливання, зокрема: у 2005 р. зареєстровано 8207 незаконних заволодінь ТЗ, 2006 р. – 7081, 2007 р. – 6806, 2008 р. – 5793, 2009 р. – 5184, 2010 р. – 4278, 2011 р. – 4682, 2012 р. (станом на 20.11) – 5184. Відповідно до статистичної звітності Генеральної прокуратури України, у період з 2012 до 2016 рр. ці показники погіршилися майже вдвічі. Так, у 2013 р. кількість зареєстрованих незаконних заволодінь ТЗ перевищила 6 тис. і становила 6794 кримінальних правопорушень, а у 2014 р. стрімко зросла до 12644. Тенденція до суттєвого збільшення (майже в два рази) кількості фактів вчинення незаконних заволодінь ТЗ зберігається і сьогодні. Зокрема, у 2015 р. цей показник становив 11463 кримінальних правопорушень, а у період з січня по вересень 2016 р. зареєстровано вже понад 9 тис. незаконних заволодінь ТЗ.

Зміна такого становища можлива лише за умови невідворотності покарання за вчинений злочин, чому повинно сприяти швидке, повне та неупереджене розслідування незаконних заволодінь ТЗ, а також рішучі дії правосуддя, спрямовані на захист прав і законних інтересів власників ТЗ. Зазначене обумовлює необхідність пошуку нових методів діяльності правоохоронних органів й, у першу чергу, розробки науково обґрунтованих пропозицій і рекомендації з підвищення ефективності криміналістичного забезпечення протидії незаконним заволодінням ТЗ.

Проблематика протидії незаконним заволодінням транспортними засобами неодноразово ставала предметом наукових досліджень ряду авторів, зокрема таких, як В.П. Бахін, В.Г. Баяхчев, М.О. Берестньова, М.М. Біркін, О.М. Брисковська, І.Н. Гагарін, В.О. Гапчич, М.С. Голощанов, В.І. Жулев, В.Ф. Загуляев, М.Т. Задояний, В.С. Зверев, Ю.Ф. Іванов, Д.О. Карabanов, Н.Т. Катенкарь, В.М. Ковбаса, Л.М. Киселевська, В.С. Костенко, Ф.Х. Кульмашев, Н.Г. Ломакіна, П.П. Луцюк, В.В. Лютий, Б.Ф. Мицак, О.Л. Мішутчкін, О.О. Мороз, Л.С. Пальчукова, Д.А. Патрелюк, В.П. Пантелєєв, В.С. Пенкін, С.Є. Петров, Д.В. Попандопуло, Н.О. Попова, Б.В. Псарьова, М.О. Свірін, С.М. Скібін, Є.В. Скрипа, О.В. Солодкий, Д.В. Стрельченко, С.М. Сухов, Р.В. Щупаківський та ін.

Втім, більшість наукових праць зазначених учених здебільшого підготовлені за радянських часів, не містять комплексного дослідження методики розслідування незаконних заволодінь транспортними засобами у контексті чинного Кримінального процесуального кодексу України та з урахуванням сучасних потреб правоохоронної практики.

Наведені обставини у своїй сукупності визначають своєчасність та необхідність дослідження питань протидії незаконним заволодінням транспортними засобами на монографічному рівні та обумовлюють актуальність окресленої проблеми, її наукову, теоретичну та практичну значущість.

Розділ 1
ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ
РОЗСЛІДУВАННЯ НЕЗАКОННИХ ЗАВОЛОДІНЬ
ТРАНСПОРТНИМИ ЗАСОБАМИ, ВЧИНЕНИХ
ОРГАНІЗОВАНИМИ ГРУПАМИ

1.1. Стан наукової розробленості проблеми

Питання протидії незаконним заволодінням транспортними засобами достатньо активно досліджувалися у працях багатьох вітчизняних та зарубіжних вчених, проте криміналістична характеристика та особливості розслідування незаконних заволодінь ТЗ, вчинених організованими групами, не були предметом самостійного, фундаментального наукового дослідження. Окремі аспекти цієї теми розглядалися в межах суміжних проблем у теорії адміністративного та кримінального права, кримінології, криміналістики, кримінального процесу, ОРД. Так, кримінально-правові та кримінологічні аспекти проблеми досліджували такі вітчизняні науковці, як Л.М. Давиденко [1], В.А. Звіряка [2], Ю.Ф. Іванов [3], М.Й. Коржанський [4], В.А. Мисливий [5], Р.В. Щупаківський [6], В.П. Бахін [8], а також закордонні, зокрема Г.А. Аванесов [7], М.Т. Задояний, Л.М. Кисилевська та ін.

Здебільшого у наукових працях вчених розглядалися кримінально-правові і кримінологічні проблеми забезпечення діяльності підрозділів карного розшуку щодо протидії корисливим злочинам проти власності, окремі положення яких можуть бути застосовані до незаконних заволодінь ТЗ. Безперечно, ці роботи становлять теоретичну основу дослідження протидії незаконним заволодінням ТЗ, які вчинюються ОГ. Належно оцінюючи внесок названих вчених, зазначимо, що їхні роботи мають загальний характер і належать переважно до періоду кінця 1980-х – початку 1990-х рр., а тому не в змозі розкрити сучасні особливості розкриття та розслідування вказаних злочинів.

Останнім часом кримінально-правові і кримінологічні аспекти

протидії незаконним заволодінням ТЗ були висвітлені у дисертаційних дослідженнях як вітчизняних українських вчених (В.А. Мисливий (2006), В.В. Ємельяненко (2009), Ю.Ф. Іванов (1999), І.В. Пшеничний (2000), М.О. Свірін (2011) [5; 11-12]), так і зарубіжних дослідників (Л.Р. Аветісян (2009), О.В. Бахарєв (2008), Ю.С. Белік (2004), Є.Р. Кім (2006), А.С. Клімов (2009), Р.В. Колесніков (2011), О.В. Комаров (2008), С.В. Краснобаєв (2007), М.К. Магомедов (2007), М.М. Невський (2003), В.А. Школьнік (2010), М.С. Сорокун (2009), М.О. Уважаєв (2006), О.О. Щербаков (2006) [13-26]).

Так, В.А. Мисливий, дослідивши теоретичні проблеми кримінальної відповідальності за злочини проти безпеки дорожнього руху та експлуатації транспорту, дійшов висновку, що визначення родового та видового об'єктів цих злочинів дозволяє класифікувати останні залежно від видів та способу злочинної діяльності суб'єктів, а також запропонував удосконалення їх системи. Зокрема, запропонував ст. 289 КК України «Незаконне заволодіння ТЗ» передбачити у розділі VI «Злочини проти власності» цього Кодексу [5, с. 27, 31].

Результатом дослідження, проведеного В.В. Ємельяненком, стало удосконалення наукової позиції, відповідно до якої насильницьке заволодіння чужим ТЗ необхідно вважати закінченим не з моменту застосування насильства, а з моменту, коли винний вчинив протиправне вилучення ТЗ [9, с. 5].

У свою чергу, Ю.Ф. Іванов у загальнотеоретичному і конкретно-практичному напрямі здійснив розгорнутий аналіз причин й умов, котрі детермінують вчинення злочинів, що розглядаються, і спробував розробити теоретичні та практичні пропозиції щодо профілактики злочинних посягань на власність, предметом яких є автотранспортні засоби, у ринкових умовах [10, с. 5].

Проблему крадіжок та незаконного обігу ТЗ висвітлював і І.В. Пшеничний, який зробив спробу з'ясувати причину сучасного стану цієї проблеми в Україні, визначити механізм цього злочину, проаналізувати діяльність правоохоронних органів у даному напрямі та визначити конкретні пропозиції щодо її поліпшення у сфері запобігання викраденню та контрабанді автомобілів [11, с. 9].

Запобігання підрозділами Національної поліції незаконному заволодінню транспортними засобами було предметом досліджен-

ня М.О. Свіріна, основні здобутки якого висвітлено у таких наукових напрямках: а) розроблено кримінологічну характеристику типів злочинців, які вчиняють незаконне заволодіння ТЗ; б) запобігання цьому виду злочину поділено на профілактику, яка здійснюється до формування злочинного умислу; запобігання, що відбувається після сформування злочинного умислу до початку вчинення злочину; припинення злочину, до якого належать запобіжні заходи, здійснювані після початку кримінально караних дій; в) сформульовано особливості та основні чинники поширення незаконного обігу ТЗ як виду організованої транснаціональної злочинності, якими є: отримання злочинними угрупованнями значних прибутків від цього злочинного «промислу»; незначний ризик викриття; поширення міжнародних кримінальних зв'язків; розбіжності законодавчих систем різних держав, прогалини та недосконалість їх законодавства стосовно порядку перевірки, реєстрації ТЗ та ін.; г) надано визначення взаємодії служб і підрозділів ОВС у запобіганні незаконному заволодінню ТЗ [12, с. 4].

Слід зазначити, що автором не враховано сучасних тенденцій криміналізації суспільства, формування і діяльності ОЗУ, які в переважній більшості не мають транснаціонального характеру, що сьогодні є особливо актуальним.

Основні кримінально-правові і кримінологічні питання протидії незаконному заволодінню ТЗ були предметом дослідження Р.В. Щупаківського, який розглянув витоки та сучасний стан кримінальної відповідальності за незаконне заволодіння ТЗ, підстави та принципи криміналізації незаконного заволодіння ТЗ; визначив їхні ознаки (об'єктивні та суб'єктивні); розкрив особливості звільнення від кримінальної відповідальності; визначив роль правоохоронних органів щодо запобігання незаконному заволодінню ТЗ та їх правової регламентації, а також спеціально-кримінологічні заходи запобігання цим злочинам [6, с. 19]. Проте поза межами цього дослідження залишились особливості проведення СРД та НСРД у протидії незаконним заволодінням ТЗ.

В роботі Л.Р. Аветисяна розкрито особливості кримінально-правової природи неправомірного заволодіння ТЗ без мети викрадення, визначено нову соціально-демографічну та кримінально-правову характеристику особи злочинця, який вчинює викрадення ТЗ, виявлено фактори, що сприяють вчиненню викрадень, запропо-

новано заходи щодо їх попередження [13].

Проведене О.В. Бахарєвим дослідження дозволило узагальнити практичний досвід у сфері протидії крадіжкам та угонам ТЗ, а також розробити комплекс конкретних пропозицій щодо вдосконалення протидії цим злочинам, у тому числі з використанням можливостей ситуаційного підходу до попередження і віктимологічної профілактики [14, с. 7].

У свою чергу, Ю.С. Белик намагалася з'ясувати зміст поняття «угон», запропонувала визначення понять «автомобіль», «інший ТЗ», «верхова чи в'ючна тварина», а також перелічила їхні види. Крім цього, обґрунтовано тезу, що поняття «неправомірне заволодіння» і «угон» ТЗ без мети викрадення відрізняються одне від іншого; надано аналіз дій, які складають неправомірне заволодіння ТЗ без мети викрадення і угону, тощо [15, с. 8].

У своєму дослідженні Є.Р. Кім визначає, що крадіжки і викрадення автомобілів та інших транспортних засобів тісно пов'язані з такими злочинами, як розбійний напад на водіїв з метою заволодіння автомобілями, шахрайство у вигляді незаконного отримання страхового відшкодування за викрадений автомобіль, контрабанда автомашинами, ухилення від сплати митних платежів за ввезені автомобілі, виготовлення підроблених документів з метою легалізації викрадених автомобілів, зміна ідентифікаційного номера, підробка державного номерного знаку, збут завідомо крадених автомобілів та ін. [16, с. 9]. На думку автора, система попередження крадіжок і угонів автомобілів та інших транспортних засобів включає в себе різні види і форми профілактики, однак специфіку визначає предмет злочину – автомобіль [16, с. 7].

Інший російський вчений, А.С. Клімов, провів комплексний кримінально-правовий та кримінологічний аналіз викрадень ТЗ, які вчинюються ОЗГ, та розробив рекомендації, спрямовані на попередження вказаних злочинів [17].

З урахуванням чинного кримінального та адміністративного законодавства, сучасної правозастосовної практики Р.В. Колесніков запропонував нову редакцію кримінально-правових норм законодавства, які використовуються під час притягнення до відповідальності за вчинення угонів і викрадень ТЗ, і вніс рекомендації стосовно удосконалення практики їх застосування [18, с. 6-7].

Також О.В. Комаров здійснив комплексне дослідження детер-

мінантів незаконного заволодіння ТЗ без мети викрадення за період 2000-2007 рр., проаналізував кримінологічні особливості особи злочинця в сучасних соціально-економічних та кримінологічних умовах, за результатами свого дослідження розробив рекомендації щодо вдосконалення кримінологічних заходів боротьби з цими злочинами [19, с. 5].

Наукова новизна досліджень С.В. Краснобаєва визначена колом проаналізованих проблем і комплексним підходом до їх вирішення з позиції кримінального права та кримінології. Автор провів спеціальне дослідження проблем боротьби з неправомірним заволодінням ТЗ без мети викрадення, проаналізував об'єктивні і суб'єктивні ознаки відповідного складу злочину, що дозволило сформулювати рекомендації стосовно відмежування від суміжних складів злочинів, внести конкретні пропозиції щодо вдосконалення кримінального законодавства та інших нормативних актів [20, с. 6-7].

За визначенням М.К. Магомедова, серед причин й умов, які сприяють зростанню розкрадань легкового автотранспорту, є як об'єктивні, так і суб'єктивні обставини. Серед перших слід назвати зростання кількості придбаних громадянами легкових автомобілів, відсутність достатньої кількості охоронюваних автостоянок, недоліки в діяльності органів внутрішніх справ. До суб'єктивних факторів автор відносить, перш за все, низький рівень правосвідомості власників легкових автомобілів, які часто проявляють невиправдану безпечність, залишаючи свої автомобілі без нагляду і не вживаючи заходів до обладнання їх протиугінними системами. Зазначені фактори відносяться до спеціальних обставин, тобто до тих, які безпосередньо стосуються злочинних розкрадань легкових автомобілів [21, с. 10]. Крім того, вагомим для вивчення особи злочинця є і твердження автора, що особи, які вчиняють розкрадання легкових автомобілів, мають кримінологічні характеристики, багато в чому відмінні від загальної кримінологічної характеристики осіб, які вчиняють розкрадання чужого майна. Це стосується, зокрема, відносно високого освітнього рівня викрадачів автомобілів, явного переважання осіб чоловічої статі, значної частки злочинів, скоєних у групі. Дані особливості зумовлені передусім специфікою предмета розкрадання, яким є легковий автомобіль, а також змістом об'єктивної сторони розкрадання, передбачають наявність певного інтеле-

ктуального рівня та необхідних фізичних якостей для здійснення цього злочину [21, с. 10].

Дослідження, проведене М.М. Невським, присвячене віктимологічній і кримінологічній профілактиці неправомірного заволодіння ТЗ та викрадень з них. Автор розглянув віктимологічну характеристику жертви злочину, проаналізував особливості віктимологічної профілактики неправомірного заволодіння ТЗ без мети викрадення, дослідив суб'єкти віктимологічної профілактики викрадень та угонів автомобілів та викрадень з них [22, с. 9].

Як встановив В.А. Школьний, серед осіб, які вчиняють крадіжки ТЗ у складі ОЗГ, переважає особливо злісний тип особи злочинця, який характеризується злочинною закоренілістю, стійкою орієнтацією на злочинний образ життя, вузькою спеціалізацією у способах вчинення викрадення ТЗ; такі особи вживають активних заходів протидії правоохоронним органам; для них типовими є прорахованість і обміркованість дій, викрадення автотранспорту є основним або переважаючим джерелом засобів існування, а спеціальний рецидив складає понад 90 %, що також свідчить про високий кримінальний професіоналізм цих осіб [23].

Цікавими є отримані В.А. Школьним результати щодо детермінантів крадіжок автотранспорту, до яких автор, по-перше, відносить диспропорції в соціально-економічній сфері, недоліки в діяльності органів внутрішніх справ з розкриття, розслідування і попередження крадіжок автотранспорту, проблеми забезпечення кримінологічної безпеки відносин власності в цілому й автотранспорту зокрема, недостатність гаражів і платних стоянок, а по-друге, недостатність правового регулювання відносин власності різними галузями права, зокрема: не врегульовано багато питань кримінально-правової охорони відносин власності, купівлі-продажу, дарування, передачі прав користування, успадкування та інших дій, пов'язаних з обігом автотранспорту [23].

Наукова значимість досліджень, проведених М.С. Сорокуном, полягає у тому, що в роботі автором даються рекомендації щодо посилення захисту прав потерпілих від вчинення неправомірного заволодіння ТЗ, формулюються додаткові заходи впливу на осіб, які неправомірно заволодівають ТЗ, пропонуються кримінально-правові, кримінально-виконавчі, адміністративно-правові та інші правові заходи, а також кримінологічні засоби протидії неправомі-

рному заволодінню ТЗ [24, с. 7-8]. Однак, на нашу думку, сумнівним вбачається декларування автором положень про те, що для цього виду злочинів характерним є високий рівень латентності [24, с. 3].

У дисертаційному дослідженні М.О. Уважаєва висвітлено авторський варіант аналізу історичного досвіду становлення складу злочину, передбаченого ст. 166 Кримінального кодексу РФ (неправомірне заволодіння автомобілем або іншим ТЗ); досліджено причини та умови, які сприяють вчиненню неправомірного заволодіння автомобілем або іншим ТЗ; розроблено в авторському варіанті рекомендації щодо попередження неправомірного заволодіння автомобілем або іншим ТЗ та ін. [25, с. 6-7].

У результаті проведеного дисертаційного аналізу О.О. Щербаков запропонував оновити редакцію ст. 166 КК Російської Федерації, доповнивши її такою кваліфікуючою ознакою, як вчинення злочину із заподіянням потерпілому шкоди здоров'ю або зі спричиненням йому смерті [26, с. 6].

Праці зазначених фахівців у галузі кримінології і кримінального права були використані нами під час дослідження криміналістичної характеристики незаконних заволодінь ТЗ, зокрема таких її елементів, як способи викрадення ТЗ, предмет посягання, слідова картина та обстановка вчинення злочину, а також особливості кримінально-правової кваліфікації та окремих питань попередження вказаних кримінальних правопорушень.

Адміністративно-правові аспекти протидії незаконному обігу ТЗ серед інших наукових праць було висвітлено й у дослідженнях О.В. Карася [27]. Головними здобутками означеної праці стали: визначення адміністративно-правового режиму реєстрації ТЗ; обґрунтування необхідності введення у науковий обіг теоретичної дефініції «незаконний обіг ТЗ» та необхідності прийняття єдиного законодавчого акта про обіг ТЗ на основі нормативної моделі, запропонованої автором виходячи з періодизації існування ТЗ: виникнення (виробництво або ввезення в Україну), реалізація, реєстрація, експлуатація, утилізація (знищення або вивезення з України) [27, с. 4-5].

Наукові здобутки вченого дозволили нам усвідомити особливості адміністративно-правового режиму реєстрації ТЗ і використати їх для пошуку шляхів покращення діяльності та інформаційного-

технічного забезпечення слідчих й оперативних підрозділів поліції України.

Кримінально-процесуальним і криміналістичним аспектам розкриття та розслідування незаконного заволодіння ТЗ останніми роками присвячено низку наукових розробок як вітчизняних вчених, зокрема Д.О. Карабанова (2011), В.М. Ковбаси (2012), Д.А. Патрелюка (2014) [170], С.Є. Петрова (2010) [28], Є.В. Скрипи (2010) [29], так і закордонних – М.О. Берестньова (2010) [30], В.С. Зверева (2001) [31], В.С. Костенка (2009) [32], Н.Г. Ломакіної (2008) [33], Б.В. Псарьової (2003) [34], С.М. Скібіна (2007) [35], О.В. Солодкого (2004) [36], С.М. Сухова (2007) [37] С.А. Хазанової [231] та ін.

Як вказує Д.О. Карабанов, діяльність з виявлення особи, яка вчинила незаконне заволодіння автотранспортним засобом, розпочинається в умовах однієї з двох основних типових ситуацій розслідування: 1) простої – у слідства наявна інформація про те, ким саме вчинено злочин, хоча злочинцеві вдалося зникнути з місця події й де він перебуває, невідомо; 2) складної – злочинець з місця події зник, хто він і де перебуває, слідству невідомо.

Проведене Д.А. Патрелюком комплексне дослідження проблем протидії вчиненню незаконних заволодінь транспортними засобами, що вчиняються неповнолітніми, дозволило автору запропонувати низку нових у теоретичному плані і важливих з точки зору практичного змісту положень розслідування цих злочинів [170]. Однак поза увагою науковця залишились питання, пов'язані зі специфікою розслідування незаконних заволодінь транспортними засобами, вчинених повнолітніми злочинцями.

Дисертаційне дослідження комплексу проблем розслідування незаконного заволодіння автотранспортними засобами було здійснено С.Є. Петровим. Автор дійшов висновку, що під час розкриття незаконного заволодіння автотранспортним засобом працівник карного розшуку з використанням джерел оперативної інформації повинен встановлювати та перевіряти на причетність до легалізації: осіб, які переховують в орендованих гаражах ТЗ для подальшої їх легалізації; осіб, які вчинюють викрадення, підроблення та збут документів на ТЗ; працівників нотаріальних контор, які з порушенням законодавства видають генеральні доручення на розпорядження ТЗ; осіб, які здійснюють зміну номерів вузлів й агрегатів ТЗ; осіб, які

здійснюють на замовлення перегін ТЗ з-за кордону; осіб та посередників, які на авторинках збувають легалізовані автотранспортні засоби; осіб, які здійснюють прийом і здачу в металобрухт частин ТЗ, та джерела таких надходжень; осіб, раніше засуджених за злочини, пов'язані з незаконним заволодінням автотранспортним засобом, контрабандою, зміною номерів агрегатів та підробленням документів на ТЗ [28].

У свою чергу, М.О. Берестньов сформулював й обґрунтував низку пропозицій щодо методичного забезпечення розслідування розбійних нападів на автошляхах поза населеними пунктами. Зокрема, автор дійшов висновку про можливість формування приватної підвидової методики розслідування розбійних нападів на автошляхах поза населеними пунктами, вчинених ОЗГ, яка має комплексний специфічний характер, що виявляється у тому, що в її рамках на основі криміналістичної характеристики вказаних діянь розроблено конкретні рекомендації, котрі враховують особливості розслідування як розбоїв розглядуваного виду, так і організованої злочинної діяльності [30].

На думку В.С. Зверєва, у випадку якщо вказані злочини вчинено ОЗГ, слід встановити час існування групи, кількість та характер дій її членів на місці злочину, а також роль кожного у злочинній групі [31, с. 50].

Під час наукових досліджень Н.Г. Ломакіна виявила закономірності способу незаконного заволодіння ТЗ, який розглядається як складова (центральна) частина фізичної діяльності суб'єкта злочину. При цьому під способом незаконного заволодіння автор розуміє систему дій щодо готування, вчинення та приховування злочину, що детермінована умовами зовнішнього середовища та психофізичними якостями особи, пов'язаними з вибіркоvim використанням відповідних засобів і умов, місця та часу. На думку вченої, незаконні заволодіння ТЗ у присутності потерпілого доцільно класифікувати як угон із застосуванням насильства та без такого [33, с. 12].

Вагомий внесок у вирішення досліджуваної проблеми зробила і Б.В. Псарьова. Розглядаючи проблемні питання корисливо-насильницьких злочинів стосовно водіїв ТЗ, пасажирів та вантажів, які перевозяться, автор виявила і дослідила загальні та специфічні способи й ознаки посягань на водіїв автотранспорту, пасажирів та вантажі, які перевозяться: «захоплення», «перехоплення» і «комбі-

нований» способи, а також сліди, які залишаються після вчинення злочину кожним із перелічених способів [34].

Проведений аналіз судової практики дозволив С.М. Скібіну сформулювати ряд рекомендацій, спрямованих на удосконалення методики розслідування крадіжок та угонів автомобілів або інших ТЗ [35, с. 6].

У дисертаційному дослідженні О.В. Солодкий розглянув питання організації і тактики боротьби з крадіжками автотранспорту, які вчиняють ОЗГ з метою вимагання [36].

У свою чергу, С.М. Сухов розробив узагальнену криміналістичну методику розслідування злочинів, пов'язаних з кримінальним автобізнесом, в умовах сучасної соціально-економічної та правової систем [37, с. 7].

Питання розслідування контрабанди автотранспортних засобів були предметом дослідження С.А. Хазанової [231], що дозволяє використовувати окремі положення організації і тактики здійснення окремих процесуальних дій, запропонованих автором, під час розробки методики розслідування незаконних заволодінь транспортними засобами.

Можемо зазначити, що дослідження вчених у галузі кримінального процесу і криміналістики забезпечили ґрунтовне висвітлення в роботі особливостей тактики розкриття і розслідування злочинів, пов'язаних із незаконним заволодінням транспортними засобами.

Оперативно-розшукові аспекти протидії злочинам, пов'язаним із ТЗ, у 1970-1980-х рр. знайшли своє відображення у роботах таких вчених, як Е.С. Ажиба, А.В. Арендаренко, І.Н. Гагарін, Г.С. Галкін, В.А. Запорожець, М.С. Глощаров, В.Ф. Загуляев, Н.Т. Катенкарь, Ф.Х. Кульмашев, В.С. Пенкін та інші. Роботи вказаних науковців дозволили проаналізувати та визначити теоретичні положення щодо організації і тактики попередження та розкриття досліджуваних злочинів.

Зокрема, більшість цих праць охоплювали теоретичні розробки щодо двох складів злочинів, які на терені розвитку автомобілебудування були найпоширенішим криміногенним явищем: 1) крадіжка, угон ТЗ; 2) пов'язані з ними крадіжка речей з ТЗ та автотзапчастин.

Однак під час проведення досліджень з названої тематики поза увагою авторів залишилися організаційно-тактичні аспекти прове-

дення ОРЗ щодо незаконних заволодінь ТЗ, поєднаних із насильством, оскільки спосіб вчинення зазначеного злочину із застосуванням насильства, небезпечного для життя чи здоров'я потерпілого, або погрозою застосування такого насильства до прийняття КК України 2001 р. охоплювався поняттям «розбій». У свою чергу, теоретики ОРД, які досліджували проблемні питання протидії грабежу та розбою, не акцентували на особливостях таких злочинних посягань, де предметом злочину виступали ТЗ.

Протягом останніх років питання оперативно-розшуковій протидії незаконним заволодінням ТЗ були висвітлені у дисертаційних дослідженнях українських вчених, серед яких О.М. Брисковська (2012), В.О. Гапчич (2014), В.В. Лютий (2016), Б.Ф. Мицак (2010), О.О. Мороз (1999), Н.О. Попова (2014), Д.В. Стрельченко (2008) та ін.

Підсумовуючи стан наукової розробленості проблеми, можна констатувати, що результати досліджень вчених різних галузей юридичної науки щодо окремих аспектів криміналістичної характеристики та особливостей розслідування незаконних заволодінь ТЗ містять багато значущих теоретичних положень і практичних пропозицій.

Втім, вони не вирішують проблему по суті, комплексно, а скоріше створюють підґрунтя для її подальшого фундаментального дослідження. Адже чимало з проаналізованих праць вчених були підготовлені ще за радянських часів, базувалися на емпіричних даних минулих десятиліть, не враховували змін у теорії адміністративного, кримінального права, криміналістики, кримінального процесу, ОРД та законодавстві, а також тенденцій у правовій політиці держави.

Зокрема, сьогодні, в умовах реформування законодавства, у зв'язку з прийняттям Кримінального процесуального кодексу України від 13.04.2012 № 4652-VI, законів України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України у зв'язку з прийняттям Кримінального процесуального кодексу України» від 13.04.2012 № 4652-VI, «Про Національну поліцію» від 02.07.2015 № 580-VIII, а також виданням Указу Президента України «Про стратегію сталого розвитку «Україна-2020» від 12.01.2015 № 5/2015, Указу Президента України «Про Стратегію реформування судоустрою, судочинства та суміжних правових інститутів на 2015-2020 рр.» від

20.05.2015 № 276/2015 та інших нормативно-правових актів, зумовлено ряд органічних організаційно-функціональних змін у правоохоронних органах, організації і тактиці їхньої діяльності взагалі і протидії незаконним заволодінням ТЗ зокрема.

Окрім того, складні й багатогранні процеси реформування системи кримінальної юстиції в Україні упродовж останніх років позначилися новелами у питаннях:

- побудови нової системи і структури правоохоронних органів;
- правового закріплення нових інститутів кримінального судочинства, зокрема негласних слідчих (розшукових) дій;
- прийняття відомчих нормативно-правових актів, що регулюють діяльність посадових осіб у протидії незаконним заволодінням ТЗ;
- зміни повноважень працівників Національної поліції України, що здійснюють протидію досліджуваним злочинам;
- нових форм організації їх роботи, а також методів діяльності тощо [27].

У зв'язку з цим результати наукових досліджень, проведених у минулі роки, залишаються актуальними лише фрагментарно і висвітлюють окремі аспекти криміналістичної характеристики та особливостей розслідування незаконних заволодінь ТЗ. Разом з цим офіційні статистичні показники кількості зареєстрованих незаконних заволодінь транспортних засобів в Україні за останні п'ять років, а також тенденції до формування (створення) і тривалої злочинної діяльності організованих груп, які вчиняють такі злочини, зумовлюють необхідність проведення сучасного комплексного монографічного дослідження у цій сфері та вироблення на його основі науково обґрунтованих пропозицій щодо удосконалення відповідних норм чинного законодавства, а також практики їх застосування слідчими органами Національної поліції України [27].

Таким чином, результати проведеного аналізу здійснених науковцями досліджень дають змогу обґрунтувати висновок, що сьогодні малодослідженими у теоретичному аспекті залишилися питання сучасної криміналістичної характеристики та особливостей розслідування незаконних заволодінь ТЗ.

1.2. Поняття та структура криміналістичної характеристики незаконних заволодінь транспортними засобами

Криміналістична характеристика незаконних заволодінь ТЗ є важливою структурною частиною методики їх розслідування, розвиток якої нерозривно пов'язаний із цілеспрямованим системним збиранням, ґрунтовним дослідженням, аналізом та узагальненням відповідних матеріалів слідчої практики.

Перед тим, як визначити поняття і структуру криміналістичної характеристики незаконних заволодінь ТЗ, вважаємо за доцільне стисло розглянути ці питання стосовно криміналістичної характеристики злочинів взагалі, оскільки стан розробки останньої безпосередньо впливає на якість наукової обґрунтованості висновків, пропозицій та рекомендацій за результатами даного дослідження.

Насамперед, слід зазначити, що сам термін «криміналістична характеристика злочинів» виник у криміналістиці порівняно нещодавно, проте отримав визнання провідних вчених-криміналістів й остаточно увійшов в арсенал наукового апарату криміналістики. Вважається, що вперше його запропонував О.Н. Колесніченко у дисертації «Наукові та правові основи розслідування окремих видів злочинів». Разом з цим вчений не назвав складові елементи структури криміналістичної характеристики злочину [51, с. 9; 52; 53].

В основу сучасних уявлень про цей вагомий структурний компонент методики розслідування злочинів покладено результати досліджень, проведених Л.О. Сергєєвим (1966), в яких вчений зробив спробу сформулювати поняття «криміналістична характеристика злочинів» шляхом визначення переліку таких її елементів, як: спосіб вчинення злочину; умови, за яких його було вчинено, та особливості обстановки; обставини, пов'язані із безпосереднім об'єктом злочинних посягань, суб'єктами та суб'єктивною стороною злочину; зв'язки злочину конкретного виду з іншими протиправними діями, за які не передбачено кримінальне покарання; взаємозв'язки між вказаними групами обставин [54, с. 4-5].

Як з цього приводу зазначав Р.С. Белкін (1988), міркування Л.О. Сергєєва, «на жаль, ... не були помічені та належним чином відзначені в літературі, за окремими винятками» [55, с. 173].

З метою розробки наукових рекомендацій щодо виявлення, ро-

зкриття та розслідування злочинів з середини 1960-х рр. у процесі наукових кримінологічних і криміналістичних досліджень злочинності, окремих видів злочинів почали застосовуватися соціологічні методи для глибокого комплексного дослідження самих злочинів певного виду, фактологічних та статистичних даних про них. Поряд із вивченням матеріалів кримінальних правопорушень за спеціально розробленими програмами вченими-криміналістами, кримінологами, процесуалістами, психологами проводилися опитування суб'єктів кримінального процесу, а також осіб, засуджених за вчинення злочинів. Таким розробкам сприяли розвиток криміналістичних методів дослідження, міжнаукові зв'язки дисциплін кримінально-правової галузі. Це закономірно призвело до необхідності розробки галузевих видів юридичних характеристик відповідних видів злочинів: кримінально-правової, кримінально-процесуальної, кримінологічної та криміналістичної. Практичне використання криміналістичної характеристики окремих видів злочинів потребує комплексного підходу, пов'язаного із залученням вказаних інших видів характеристик злочинів [56, с. 94].

У середині 1970-х років окреслюється тенденція до цілеспрямованих і систематичних досліджень питань, пов'язаних із поняттям та змістом криміналістичної характеристики. Зокрема, цій проблематиці було приділено велику увагу на Всесоюзній науково-практичній конференції з криміналістики, присвяченій загальним положенням методики розслідування злочинів, яка відбулася у листопаді 1976 року в Одесі [53; 57, с. 85-89, 93-96, 96-100].

У подальшому, окрім деяких статей і посібників, питанням криміналістичної характеристики злочинів були присвячені, головним чином, два спеціальні збірника наукових праць: «Криміналістична характеристика злочинів» (1984) [58] і «Проблеми інтенсифікації діяльності щодо розслідування злочинів» (1987) [59]. Також ці питання певною мірою розглядалися у збірнику праць «Слідча ситуація» (1985) [60]. При цьому переважна більшість вчених, незважаючи на відмінності у розумінні сутності криміналістичної характеристики злочинів, підкреслювали особливу важливість цієї наукової категорії, оцінюючи її значення для науки та практики розслідування злочинів.

Разом з тим деякі вчені, наприклад І.Ф. Пантелєєв [61, с. 85], Р.С. Белкін, І.Є. Биховський і А.В. Дулов [62, с. 56-57], висловили

сумніви щодо обґрунтованості надання криміналістичній характеристиці злочинів такої значимої ролі та високого ступеня новизни, чим пом'якшили загальну тенденцію 80-х років. Це знайшло своє підтвердження у підручниках з криміналістики, виданих у 1990-ті роки, в яких до розділу «Криміналістична методика розслідування» була включена криміналістична характеристика окремих видів злочинів як елемент загальних положень криміналістичної методики [63, с. 332-333], а також зазначено, що «криміналістична характеристика злочину ... носить допоміжний, специфічний службовий характер» [64, с. 36].

Проведений аналіз наукової літератури показав, що в 90-х роках особливої дискусії з цієї проблематики не велося, проте на рубежі ХХ-ХХІ століть дискусія спалахнула з новою силою. Приводом до неї слугувала стаття одного зі старійшин криміналістики професора Р.С. Белкіна, в якій він пропонує відмовитися від терміна та поняття «криміналістична характеристика злочинів». Вчений аргументував свою позицію включенням до криміналістичної характеристики злочинів відомостей, які ніяк не можна віднести до криміналістики (кримінально-правова та кримінологічна характеристика злочинів тощо), відсутністю ймовірнісної залежності, а також сумнівами щодо їх репрезентативності [65, с. 6-7]. Так, Р.С. Белкін був переконаний, що криміналістична характеристика злочину не виправдала покладених на неї надій і вчених, і практиків, зжила себе з реальності, якою вона представлялася усі ці роки, перетворилася на ілюзію, криміналістичний фантом [65; 66; с. 223].

Такого роду висновки були негативно сприйняті науковою спільнотою і більшість криміналістів не підтримали позицію Р.С. Белкіна та вступили з ним у дискусію [67, с. 23; 68, с. 209; 69, с. 44; 70, с. 116]. Наприклад, В.К. Гавло, Л.Л. Канєвський і В.І. Шиканов зазначили, що саму концепцію криміналістичної характеристики злочинів не може дискредитувати те, що в наукових роботах окремих вчених має місце безпідставне збільшення кількості її структурних елементів [71, с. 23-24, с. 49-53, с. 323-325].

Попри всі існуючі неузгодженості та дискусійні погляди науковців на криміналістичну характеристику злочинів, а також відверто категоричні висловлювання, які заперечують доцільність її існування та використання, слід визнати, що ця наукова категорія має виключно вагоме значення як для теоретико-методологічних основ,

так і для практики розкриття та розслідування злочинів. Адже, поки вчені сперечаються, слідчі на основі знання криміналістичної характеристики злочину та використовуючи імовірно-статистичні зв'язки між її елементами висувають типові слідчі версії у реальному кримінальному провадженні, що дозволяє звузити коло осіб, серед яких необхідно здійснювати пошукові заходи, а також об'єднувати матеріали досудових розслідувань в порядку ч. 1 ст. 217 КПК України, якщо є достатні підстави вважати, що кримінальні правопорушення, щодо яких здійснюються досудові розслідування і в яких не встановлено підозрюваних, вчинені однією особою (особами) [72].

Відтак, виявленню таких закономірних зв'язків між елементами криміналістичної характеристики незаконних заволодінь ТЗ нами приділено особливу увагу у даному дослідженні.

Незважаючи на те, що в останні роки питанню щодо визначення поняття, структури, змісту і значення категорії «криміналістична характеристика злочину», а також її окремих елементів приділено так багато уваги, останні дослідження, проведені стосовно сутності та необхідності існування цієї наукової категорії, лише підтверджують необхідність подальшого наукового розроблення цього питання. Криміналістична характеристика є однією з найважливіших категорій криміналістики взагалі та методики розслідування окремих видів злочинів зокрема. Але і сьогодні серед науковців тривають дискусії з приводу самого поняття криміналістичної характеристики, її значення для розслідування, структури та змісту її елементів.

Так, вперше термін «криміналістична характеристика злочинів» використали у криміналістиці Л.А. Сергєєв та О.М. Колесніченко. На думку останнього, загальна криміналістична характеристика даного виду злочину є одним з найбільш суттєвих положень, загальних щодо усіх окремих методик [73, с. 16].

Від перших дефініцій криміналістичної характеристики і до сьогодні багато вчених-криміналістів намагались вдосконалити визначення цієї категорії або надати власне тлумачення. Так, В.П. Бахін визначав криміналістичну характеристику як «...систему узагальнених даних про найбільш типові ознаки певного виду (групи) злочинів...», які є основою наукового і практичного вирішення завдань розкриття та розслідування злочинів [74, с. 179]. У свою

чергу, В.Ю. Шепітько наголошує, що це «система відомостей про певні види злочинів ..., які мають значення для виявлення і розкриття таких діянь криміналістичними засобами, прийомами та методами» [75, с. 367]. Також О.М. Колісниченко і В.О. Коновалова визначають поняття криміналістичної характеристики як системи інформації про криміналістично значимі ознаки злочинів даного виду, які відображають закономірні зв'язки між ними і слугують побудові та перевірці слідчих версій для вирішення конкретних завдань досудового розслідування [53, с. 16].

Втім, існують й інші погляди вчених на формування поняття криміналістичної характеристики злочину.

Так, В.О. Коновалова, В.П. Бахін і Б.Є. Лук'янчиков визначають криміналістичну характеристику злочинів як систему узагальнених даних (відомостей) про найбільш типові криміналістично значущі ознаки певного виду (групи) злочинів [53, с. 7-9; 76, с. 40]; А.Ф. Волобуєв – як наукові положення окремої методики розслідування, що являють собою систему відомостей про елементи механізму вчинення злочину [77, с. 22]; Л.Я. Драпкін – як наукову категорію, в якій з достатнім ступенем конкретності описані типові ознаки і властивості події злочину [78, с. 17]; В.І. Шиканов – як наукову абстракцію, що відображає в основному на статистичному рівні дані про прийоми підготовки і способи вчинення окремих видів (підвидів) злочинів [79, с. 18]; Л.Г. Відонов – як систему закономірно взаємопов'язаних криміналістичних даних про елементи складу злочину [80, с. 97]; В.І. Гончаренко, Г.А. Кушнір і В.Л. Подпалій – як ідеальну сукупність криміналістично значущих елементів та їх ознак про закономірності механізму конкретного виду злочинів [81, с. 5]; М.В. Салтевський – як інформаційну модель, що являє собою якісно-кількісний опис типових ознак конкретного виду (групи) злочинів [82]; А.В. Старушкевич – як модель системи зведених відомостей про криміналістично значущі ознаки виду, групи або конкретного злочину [83, с. 12] та ін.

Розмаїття поглядів учених на цю категорію зумовлює необхідність продовження наукового пошуку в окресленій галузі знань. Не вдаючись до поглибленого аналізу запропонованих дефініцій, слід зазначити, що усім цим визначенням притаманні такі ознаки, до яких звертаються автори при їх побудові, як: 1) сукупність узагальнених відомостей про ознаки певного виду злочинів;

2) встановлення та врахування закономірних зв'язків між цими даними; 3) призначеність для використання у розслідуванні конкретних видів злочинів.

На нашу думку, одне з найбільш ємних і точних визначень цього поняття було надане М.О. Бурнашевим, який під криміналістичною характеристикою розуміє сукупність систематизованих даних, які ґрунтуються на узагальненні судово-слідчої практики, виражені в криміналістичних категоріях та поняттях, що відображають найбільш суттєві ознаки виду (групи) злочинів, та мають методичне значення для визначення найбільш оптимальних шляхів їх розслідування та попередження [28, с. 7]. Виходячи з цього, у криміналістичній характеристиці злочинів слід чітко розмежовувати: а) теоретичну концепцію як основу формування окремих методик розслідування злочинів; б) робочий інструмент розслідування як систему зібраних і узагальнених даних про криміналістично-значущі ознаки певного виду (груп) злочинів [84, с. 430].

Отже, не обговорюючи переваги та спірні моменти даних визначень, маємо констатувати, що загальним для більшості авторів є визначення ними криміналістичної характеристики злочинів як системи типових узагальнених зведених даних або сукупності інформації про злочин окремого виду чи групи злочинів.

На підставі узагальнення думок вчених та правоохоронної практики можна дійти висновку, що під криміналістичною характеристикою незаконних заволодінь транспортними засобами слід розуміти систему відомостей про криміналістично вагомі ознаки цього різновиду кримінальних правопорушень, котра сприяє побудові слідчих версій та вирішенню низки завдань досудового розслідування.

Як і будь-яка система, криміналістична характеристика складається із взаємопов'язаних складових частин – елементів.

У науковій літературі по-різному визначаються види таких елементів та їхня кількість: від прямого слідування системі елементів складу злочину до переліку криміналістично значущих елементів, які не завжди структурно узгоджуються з системою кримінально-правової характеристики певного виду злочину [56, с. 96].

Узагальнення наукових поглядів вчених дозволило виокремити ті елементи, які найчастіше включаються до змісту криміналістичної характеристики виду злочину, а саме: 1) характер і зміст вихід-

них даних; 2) безпосередній предмет злочинного посягання; 3) спосіб вчинення та приховування злочину; 4) обставини вчинення злочину (місце, час, обстановка); 5) особливості слідів, які залишають злочинці (механізм слідоутворення в широкому розумінні); 6) особа злочинця та потерпілого, у тому числі мета й мотиви учинення злочину; 7) типові причини та умови, що сприяють (перешкоджають) учиненню злочинів.

Більш розгорнуте тлумачення криміналістичної характеристики запропонував Л.А. Сергєєв, зазначивши такі її елементи, як спосіб вчинення злочину; умови, в яких вчиняються злочини, та особливості обстановки; обставини, пов'язані з безпосередніми об'єктами злочинних посягань, суб'єктами та суб'єктивною стороною злочину; зв'язки злочинів конкретного виду з іншими злочинами та окремими діями, що не є кримінально караними, але збігаються з даними злочинами за окремими об'єктивними ознаками; взаємозв'язки між вказаними групами обставин [85, с. 4-5].

Суттєво відрізняється від зазначеного перелік елементів криміналістичної характеристики злочинів, наданий А.Ф. Волинським, а саме: відомості про типові способи вчинення злочинів певного виду та слідів-відображувачів; типова характеристика осіб, що вчиняють ці злочини; обстановка вчинення злочинів [86, с. 34].

Можна погодитися з думкою І.Ф. Пантелєєва, який зазначає, що неможливо надати вичерпний перелік елементів криміналістичної характеристики злочинів, оскільки він так само мінливий, як і сама кримінальна практика [87, с. 64]. На думку В.Ю. Шепітька, не всі елементи працюють однаково у різних видах злочинів, оскільки одні з них отримують першочергове значення, інші – другорядне або взагалі відсутні [88, с. 253].

Тобто кількість та зміст елементів криміналістичної характеристики не можуть бути однаковими для усіх різновидів злочинів, тому для кожного з них необхідно обрати ту кількість і склад елементів, яка б щонайкраще висвітлювала їх та виконувала покладені на неї завдання щодо попередження, розкриття та розслідування кримінальних правопорушень.

З огляду на предмет даного дослідження потребує ретельного аналізу позиція деяких вчених, які, формулюючи в цілому правильну думку, що «не для всіх видів злочинів ... може бути використана структура криміналістичної характеристики» [64, с. 32], доходять

сумнівного висновку, що «особливості злочинів, вчинюваних групами осіб, не дозволяють надати криміналістичну характеристику цим діям щодо жодної із запропонованих у літературі структур» [89, с. 6].

Виходячи з цього, В.М. Биков пропонує криміналістичну характеристику групових злочинів «засновувати на власній структурі», включаючи до неї такі елементи: факт вчинення злочину групою; характер групи (випадкова, тимчасова, стійка), її склад; спосіб вчинення групового злочину; обставини, що підлягають встановленню під час розслідування групових злочинів [89, с. 6-7]. Однак ця позиція не отримала належної підтримки у науковій літературі. На думку О.Г. Філіппова, перелік елементів криміналістичної характеристики групових і одиничних злочинів повністю співпадає, проте кожний елемент має істотні особливості [63, с. 14].

Дійсно, включення до складу криміналістичної характеристики злочинів, вчинених групою осіб, такого елемента, як «обставини, що підлягають встановленню під час розслідування групових злочинів» є невиправданим, оскільки вона не має повторювати кримінально-правову чи інші види характеристик злочинів.

Виходячи з того, що криміналістичний аспект характеристики злочинів підпорядкований завданню доказування у кримінальному провадженні, структура криміналістичної характеристики має будуватися на підставі системи обставин, які підлягають доказуванню у кримінальному провадженні (ст. 91 КПК України), а також елементів складу злочину, передбачених відповідними статтями КК України.

Зважаючи на це, криміналістична характеристика злочинів має відображати органічний зв'язок галузевих видів юридичних характеристик відповідних видів злочинів і в цілому методик розслідування.

Таким чином, не вдаючись до подальшої дискусії з приводу визначення структури криміналістичної характеристики злочинів, слід констатувати, що більшість вчених схильні до закритого переліку елементів криміналістичної характеристики злочинів, до якого відносять такі елементи, як:

- предмет злочинного посягання;
- спосіб вчинення злочину;
- слідова картина;

- обстановка вчинення злочину;
- особа злочинця;
- особа потерпілого.

На нашу думку, такий елементний склад криміналістичної характеристики незаконних заволодінь ТЗ достатньо повно відповідає особливостям досліджуваної категорії злочинів. Безумовно, кожен елемент потребує «наповнення» його особливим, притаманним тільки даному виду злочинів змістом, що, у свою чергу, обумовлює відповідні види та форми взаємодії.

Окрім того, вважаємо, що зазначені елементи повністю охоплюють зміст криміналістичної характеристики, їх кількість не може бути обмеженою. У певних видах злочинів у криміналістичній характеристиці можуть бути присутні не усі означені елементи або деякі з них не будуть мати важливого значення для розкриття та розслідування злочину. І навпаки, з появою нових видів злочинів та удосконаленням злочинної діяльності можуть з'являтися нові криміналістично значущі ознаки, що будуть вагомими для розслідування та складатимуть зміст криміналістичної характеристики такого виду злочину.

Значення подальшої наукової розробки криміналістичної характеристики злочинів обумовлюється складністю доведення факту участі у них її членів ОГ, поряд із встановленням обставин певного злочину, частіше – злочинів, які кваліфікуються, як правило, за сукупністю. У зв'язку з цим на початку досудового розслідування того або іншого злочину не завжди очевидними є ознаки участі в ньому ОЗГ [110].

Також слід зазначити, що, за даними проведеного нами опитування практичних працівників слідчих і оперативних підрозділів Національної поліції України, найбільш вагомими за даною категорією злочинів респонденти вважають такі елементи криміналістичної характеристики, як:

- предмет злочинного посягання – 82 %;
- способи учинення незаконного заволодіння ТЗ – 95 %;
- слідова картина злочину – 67 %;
- обстановка вчинення злочину – 34 %;
- характеристика особи злочинця – 57 %;
- характеристика особи потерпілого – 12 % [Додаток А].

Зазначені елементи найчастіше використовуються працівника-

ми слідчих і оперативних підрозділів поліції для виявлення ознак злочину та на початковому етапі розслідування незаконних заволодінь ТЗ.

Отже, криміналістична характеристика незаконних заволодінь ТЗ складається з таких основних елементів: 1) предмет посягання; 2) обстановка злочину; 3) спосіб вчинення злочину; 4) слідова картина; 5) особа злочинця; 6) особа потерпілого.

Розглянемо зазначені елементи з урахуванням сучасної наукової думки та нагальних потреб правоохоронної практики.

1.3. Предмет посягання та обстановка вчинення незаконних заволодінь транспортними засобами

Предмет злочинного посягання має важливе значення для криміналістичної характеристики незаконних заволодінь транспортними засобами, що вчинені злочинними групами.

Питання предмета злочинного посягання при незаконному заволодінні ТЗ знайшли своє відображення у наукових працях: В.Г. Баяхчева, В.І. Жулева, В.В. Ємельяненко, В.Д. Корми, В.С. Корнелюка, Ф.Х. Кульмашева, В.А. Мисливого, С.М. Скібіна, О.Л. Мішуточкина, В.П. Пантелєєва, Р.В. Щупаківського та інших вчених.

На підставі узагальнення правоохоронної практики можна дійти висновку, що відомості про ТЗ, який став предметом незаконного заволодіння, мають важливе практичне значення для встановлення особи злочинця. Дані про ознаки й особливості цього ТЗ, з урахуванням «слідової картини» злочину, дають можливість змодельювати сам процес вчинення злочинного посягання та виділити в ньому ті обставини та суб'єктів, які є важливими для слідчого. Відомості про предмет злочинного посягання можуть стати основою для висунення слідчих та оперативно-розшукових версій щодо особи злочинця, його розшуку, а також можливого місця знаходження ТЗ, способи вчинення та приховання злочину та ін.

З метою забезпечення однакового і правильного застосування законодавства у справах про незаконні заволодіння ТЗ Пленум Верховного Суду України у Постанові від 23.12.2005 № 14 (із змінами, внесеними згідно з Постановою Верховного Суду № 18 від 19.12.2008) «Про практику застосування судами України законо-

давства у справах про деякі злочини проти безпеки дорожнього руху та експлуатації транспорту, а також про адміністративні правопорушення на транспорті» роз'яснив, що при розгляді кримінальних проваджень зазначених категорій суди мають враховувати положення правових норм, у яких визначено поняття «транспортні засоби», зокрема примітки до ст. 286 КК, п. 1.10 Правил дорожнього руху, затверджених постановою Кабінету Міністрів України від 10 жовтня 2001 р. № 1306 [90].

Так, згідно з приміткою до ст. 286 КК України під транспортними засобами, що є предметом злочину, слід розуміти всі види автомобілів, трактори та інші самохідні машини, трамваї і тролейбуси, а також мотоцикли та інші механічні транспортні засоби [91].

Відповідно до п. 1.10 ПДР *механічний транспортний засіб* – це ТЗ, що приводиться в рух з допомогою двигуна. Цей термін поширюється на трактори, самохідні машини і механізми, а також тролейбуси і ТЗ з електродвигуном потужністю понад 3 кВт; *мотоцикл* – двоколісний механічний ТЗ з боковим причепом або без нього, що має двигун з робочим об'ємом 50 куб. см і більше. До мотоциклів прирівнюються моторолери, мотоколяски, триколісні та інші механічні ТЗ, дозволена максимальна маса яких не перевищує 400 кг; *легковий автомобіль* – автомобіль з кількістю місць для сидіння не більше дев'яти, з місцем водія включно, який за своєю конструкцією та обладнанням призначений для перевезення пасажирів та їх багажу із забезпеченням необхідного комфорту та безпеки; *вантажний автомобіль* – автомобіль, який за своєю конструкцією та обладнанням призначений для перевезення вантажів; *рейковий транспортний засіб* – трамвай та платформи із спеціальним обладнанням, що рухаються трамвайними коліями. Усі інші ТЗ, що беруть участь у дорожньому русі, вважаються нерейковими [92].

Виходячи з викладеного, під предметом посягання у злочинах, передбачених ст. 289 КК України, необхідно розуміти чужий наземний механічний ТЗ, рух якого відбувається за рахунок встановленого на ньому двигуна внутрішнього згорання (об'ємом понад 50 см. куб.) чи електродвигуна (потужністю понад 3 кВт), яким заволоділи всупереч волі власника. В це визначення не входять залізничний, водний та повітряний види транспорту.

Отже, при розслідуванні незаконних заволодінь транспортними засобами предмет злочинного посягання представляється як меха-

нічний технічний засіб, найчастіше сучасні моделі іноземних легкових автомобілів, що знаходяться в робочому стані та не мають засобів захисту.

Слід зауважити, що сьогодні процес автомобілізації населення України характеризується стрімким зростанням. Разом з цим підвищується активність осіб, що вчинюють незаконні заволодіння ТЗ. Адже нині це один з головних сегментів світового кримінального бізнесу, що дає можливість отримання максимальної фінансової вигоди, поряд із торгівлею наркотиками та зброєю.

Згідно з даними Інтерполу, у світі викрадають автомобілі кожні 10-20 секунд або близько 3 млн. авто на рік. У сукупності світовий ринок продажу викрадених автомобілів щорічно досягає близько 15-20 млрд. доларів [93, с. 180].

Сьогодні правові науки достатньо змістовно розкривають класифікацію ТЗ. Ми зупинимось лише на тих, які, на нашу думку, дають змогу найбільш всесторонньо описати предмет конкретного виду злочинів з точки зору можливості виокремлення пошукових ознак, притаманних ТЗ, а також криміналістично вагомій інформації.

Класифікацію ТЗ, які стають предметом досліджуваних злочинів, пропонуємо здійснити за такими підставами:

- за типом ТЗ (автомобілі; мототранспортні засоби; тролейбуси, трамваї, трактори та інші самохідні машини);
- за країною-виробником (вітчизняного виробництва, закордонного виробництва);
- за формами власності ТЗ;
- за маркою ТЗ.

Дослідження дало змогу визначити, що предметом розглядуваних злочинів залежно від типу ТЗ стають:

- автомобілі – 65 % (з них: легкові – 53,9 %, вантажні (великогабаритні) – 11 %);
- мототранспортні засоби (мотоцикли та інші механічні ТЗ, об'єм двигуна яких перевищує 50 см³) – 27 %;
- тролейбуси, трамваї, трактори та інші самохідні машини – 6 % [Додаток Б].

ТЗ вітчизняного виробництва заволодівають у 57 % випадків, закордонного – у 43 %.

Залежно від форм власності предметом розглядуваних злочинів

стають такі ТЗ:

- особистий транспорт громадян – 84 %;
- транспорт підприємств, установ та організацій приватної форми власності – 12 %;
- державний транспорт – 4 % [Додаток Б].

Втім, зазначені дані суперечать висловленій Ф.Х. Кульмашевим і В.П. Пантелєєвим позиції, що кількість викрадених у громадян ТЗ майже вдвічі менша, ніж у юридичних осіб. Так, Ф.Х. Кульмашев вказує, що 35 % викрадених ТЗ належать громадянам, а 65 % – перебувають у державній чи колективній власності [94, с. 6], а В.П. Пантелєєв визначає ці показники на рівні 33,5 % та 66,5 % відповідно [95, с. 17].

Така різниця у кількісних показниках пояснюється тим, що дослідження, проведені зазначеними вченими, були здійснені ще за часів СРСР (1982 р., 1987 р.), які характеризувалися якісно іншими показниками вчинення злочинів. Крім того, відповідальність за незаконне заволодіння ТЗ було впроваджено у правозастосовну практику у 2001 році, тоді як кваліфікація за вчинення зазначених злочинів у роки проведення цих досліджень відбувалась здебільшого за ознаками інших злочинів (крадіжка, грабіж, розбій, вимагання та ін.). Крім того, значна частина заяв та повідомлень про вчинення незаконних заволодінь транспортними засобами не проходили реєстрацію (принаймні у перші кілька діб, з розрахунком на залишення ТЗ, яким заволоділи із хуліганських мотивів з метою «покататись»).

Одночасно сьогодні розповсюдженими стали випадки вчинення цих злочинів з корисливою метою, що пояснюється поширенням зацікавленості покупців (замовників), які потребують якісних ТЗ, належного товарного стану та технічної справності. Відповідні технічні характеристики притаманні приватним власникам транспортних засобів, оскільки підтримання відповідної якості транспортного засобу вимагає значних затрат, а у кращому випадку – наявності відповідного штату фахівців з ремонту, технічного обладнання та ін.

У той же час державний транспорт і транспорт підприємств, установ та організацій приватної форми власності має високий рівень зносу, що частково пояснюється недбалим поводженням водіїв цих підприємств, ігноруванням необхідності проходження технічних оглядів, поточних ремонтів. Поряд з цим приватні особи – вла-

сники ТЗ постійно здійснюють зазначені заходи.

Крім того, ТЗ, що не належать приватним особам, майже постійно знаходяться під контролем відповідальних осіб, а тому реагування останніх на незаконне їхнє заволодіння відбувається набагато швидше, що ускладнює можливість вчинити злочин.

Найчастіше предметом незаконного заволодіння ТЗ стають автомобілі таких марок: «Daewoo», «Toyota», «Volkswagen», «BMW», «Audi», «Skoda», «Lexus», «Mercedes» «ВАЗ».

Дослідження, проведене В.В. Лютим, дозволило конкретизувати цей елемент криміналістичної характеристики і визначити особливості злочинного посягання ОГ на транспортні засоби. Так, на підставі узагальнення судово-слідчої практики автором зроблено висновок, що I групу транспортних засобів (виготовлені в Україні та країнах СНД) складають такі марки автомобілів:

- Daewoo (моделі – Lanos, Nexia, Matis, Sens, Nubira, Gentra) – 31 %;
- ВАЗ (моделі – 2101, 2102, 2107, 2108, 2109, 2110) – 18 %;
- ЗАЗ (моделі – 965, 968-М, 1102 «Таврія», 1103 «Славута», Forza, Vida, Sens) – 25 %;
- ГАЗ – 1% (моделі – 21, 24, 31) – 9 %;
- інші – 7 % [110].

Слід зазначити, що опитування слідчих доводить, що здебільшого перелічені ТЗ стають об'єктами злочинних посягань простих ОЗГ. Заволодіння зазначених ТЗ, як правило, здійснюються раптово, без попередньої підготовки.

Розглядаючи II групу транспортних засобів (імпортовані із-за кордону), які є предметом злочинного посягання, то слід зазначити, що вона складається з таких марок автомобілів:

- Lexus (моделі – Lx 350, Lx 520, Lx 570, Lc 500, Lx) – 32 %;
- Toyota (моделі – Camry, Land Cruiser, Highlander, Raw 4, Corola, Avensis, Venza) – 24 %;
- Mercedes (моделі – Benz, Gl, Amg, A 170, W 124, W 140) – 21 %;
- Range Rover (моделі – Sport, Evoque, Shadow) – 15 %;
- Audi (моделі – A 6, Q 7, R 8) – до 1 %;
- BMW (моделі – X 5, X 6, E 30, E 34, M 5, I 8) – до 1 %;
- Porsche (моделі – Cayenne, Panamera, 911, 918, Macan, 959, Gerl) – до 1 %;

- Chrysler (моделі – Neon, New Yorker, Voyager, Sebring) – до 1 %;
- Opel (моделі – Vectra, Vectra B, Astra, Omega) – до 1 %;
- Volkswagen (моделі – Touareg, Tiguan, Passat, Passat B-3, Polo, Transporter) – до 1 %;
- інші іноземні ТЗ (Ford, Hyundai, Fiat, Skoda, Infinity, Kia) – до 2 %.

За даними узагальнення оперативно-розшукової практики та опитування слідчих поліції можна дійти висновку, що у центральній частині України (Дніпропетровська, Запорізька, Київська, Полтавська області) здебільшого викрадають такі марки автомобілів:

- Lexus – 32 %;
- Toyota – 24 %;
- Mercedes – 21 %;
- Range Rover – 15 %;
- інші транспортні засоби – 8 % [110].

Слід зазначити, що II група ТЗ, які є предметом злочинного посягання, суттєво відрізняється від попередньої. Професійна автозлочинність тяжіє до вдосконалення способів і методів незаконних заволодінь новітніми автомобілями престижних марок. З огляду на це суттєво змінюються і способи підготовки, вчинення і приховування злочину, технічна підготовка і оснащеність автокрадіїв. Нерідко злочинцями використовуються корумповані зв'язки в органах влади і управління та правоохоронних органах.

Окрім того, можна констатувати значний інтерес злочинців до транспортних засобів білого, чорного і сірого (металік, графіт) кольорів, що, у свою чергу, відповідає так званим «модним тенденціям» автолюбителів.

Окрім того, автомобілі, які стали предметом злочинного посягання, перебували в експлуатації (з моменту випуску ТЗ):

- до одного року – 18 % випадків;
- до трьох років – 41 %;
- до п'яти років – 29 %;
- більше п'яти років – 12 % випадків [Додаток Б].

Узагальнюючи статистичні показники, слід констатувати, що здебільшого викрадають автомобілі, які знаходяться в експлуатації 3-5 років.

Наступним елементом криміналістичної характеристики неза-

конного заволодіння ТЗ є обстановка вчинення злочину.

Розглядаючи обстановку вчинення злочину, слід зазначити, що вона досліджувалася у працях Л.А. Висоцької, В.І. Жулева, Ф.Х. Кульмашева, О.Л. Мішуточкина, С.М. Скібіна, Є.Г. Тетеріна, Д.А. Патрелюка, В.П. Пантелеєва, О. О. Щербакова та інших вчених.

Обстановку необхідно досліджувати відповідно до етапів організованої злочинної діяльності в оточуючому середовищі. Зокрема, В.К. Гавло, М.П. Яблоков і В.І. Куліков виокремлюють в обстановці три самостійні й водночас взаємопов'язані ланки:

- обстановка, до вчинення злочину;
- обстановка під час вчинення злочину;
- обстановка, що склалася безпосередньо після учинення злочину [96, с. 179].

На думку М.В. Салтевського, кожен спосіб вчинення злочину ґрунтується на використанні обставин часу і місця, на подоланні несприятливих умов зовнішнього середовища [178, с. 426].

Місце, час і обстановка вчинення даного виду діяння є вагомим елементом криміналістичної характеристики злочину. Це підтверджує і ч. 1 ст. 91 КПК України, де законодавець, характеризуючи подію кримінального правопорушення, серед обставин, що підлягають доказуванню у кримінальному провадженні, в першу чергу вказує час, місце і спосіб його скоєння [50, с. 66].

Науковці висловлюють різні думки щодо визначення обстановки злочину та її складових. Зокрема, М.П. Яблоков у криміналістичному аспекті розуміє її як систему взаємодіючих між собою до й у момент скоєння злочину об'єктів, явищ і процесів, що характеризують місце, час, речові, природно-кліматичні, виробничі, побутові та інші умови навколишнього середовища; інші фактори об'єктивної реальності, які визначають можливість, умови та інші обставини вчинення злочину [209, с. 18]. Дещо подібну позицію пропонує і В.В. Тіщенко, який до структури обстановки злочину включає часову та просторову характеристику етапів події злочину; матеріальну обстановку місць підготовки, вчинення та приховування злочину (якщо вони не збігалися, здійснювалися в різних місцях); погодні та інші природнокліматичні умови; поведінку учасників події, соціально-побутові та психологічні відносини між ними; умови загального характеру, на тлі яких протікала злочинна по-

дія; обставини, що сприяють або перешкоджають підготовці, вчиненню та приховуванню злочину [97, с. 88].

Схожі думки висловлюють О.М. Колесніченко та В.Ю. Шепітько, визначаючи окремо час, місце та обстановку скоєння діяння. Під обстановкою місця злочину вчені розуміють частину матеріального середовища, що містить, крім ділянки території, сукупність різних предметів, поведінку учасників події, психологічні взаємовідносини між ними [53, с. 35-36; 201, с. 184; 75]. Окрім того, В.Ю. Шепітько звертає увагу на важливе криміналістичне значення встановлення часу вчинення злочину, адже цей показник впливає на всі етапи виникнення, існування і використання доказової інформації. Урахування часового фактору при розслідуванні, на його думку, дає змогу визначити час події злочину, встановити часові зв'язки між фактами, з'ясувати черговість подій, дії або фактів та обчислити їх тривалість. Не акцентуючи на окремих дискусійних моментах між поглядами вчених, відзначимо складність вказаного елемента криміналістичної характеристики злочину [50, с. 66-67].

Обстановка, що передуює учиненню злочину, характеризується системою обставин місця, часу та взаємовідносин суб'єктів злочину і предмета посягання до вчинення злочину. Вона, у свою чергу, впливає на обрання того чи іншого способу вчинення злочину, а також вказує та певні підготовчі дії співучасників. Тобто учиненню заволодіння ТЗ передуює підбір співучасників злочину, які підготовлюють та узгоджують деталі вчинення злочину, часто здійснюють рекогносцировку місцевості, заздалегідь вивчають можливості для вчинення тих чи інших дій, для чого заздалегідь готують необхідні знаряддя та засоби, а також аналізують вірогідну обстановку, яка матиме місце після вчинення злочину.

Розуміючи під обстановкою вчинення злочину фактори, що обумовлюють поведінку злочинця як під час підготовки, так і при його вчиненні, В.І. Куліков в число таких включає:

- а) місце і час вчинення злочину;
- б) склад учасників злочину;
- в) об'єкт злочинного посягання;
- г) матеріальні елементи оточуючого середовища (охорона об'єкта; вчинення злочину в умовах очевидності або неочевидності; можливість або неможливість залишення матеріальних або ідеаль-

них слідів) [98, с. 74-81].

На думку М.Х. Валєєва, до елементів обстановки вчинення злочину мають належати: місце, час, об'єкт, предмет злочинного посягання, склад співучасників та характер їх взаємовідносин з потерпілим та іншими особами, а також матеріальні елементи оточуючого середовища [99, с. 12].

Узагальнюючи погляди вчених, можемо дійти висновку, що до обстановки вчинення незаконних заволодінь ТЗ найбільш доцільно включити:

- 1) місце та час вчинення злочину;
- 2) матеріальні елементи оточуючого середовища;
- 3) зв'язки, що існують між вказаними елементами та іншими елементами криміналістичної характеристики.

На підставі узагальнення результатів вивчення кримінальних проваджень можна констатувати, що місця вчинення незаконних заволодінь ТЗ ОГ можна класифікувати відповідно до:

- наявності охорони ТЗ (охоронювані та неохоронювані);
- типу території, на якій здійснено заволодіння ТЗ (територія підприємства, установи, організації; прибудинкова територія; автомобільні шляхи; поблизу торговельних або розважальних закладів тощо).

Найчастіше місцем учинення незаконних заволодінь ТЗ є вулиця, двір, автостоянка, яка не охороняється, житлові масиви [100, с. 12]. Нерідко злочинці вчинюють посягання на ТЗ, що стоять окремо, на неосвітлених, малолюдних вулицях чи дворах.

Окрім того, поширеними є випадки незаконних заволодінь ТЗ, вчинених насильницьким способом, у віддалених районах населеного пункту. При цьому водій (власник або користувач) ТЗ перебуває на автомобілі в певні місця разом зі злочинцями, які під тим чи іншим приводом потрапляють в автомобіль з дозволу водія (власника або користувача), а потім, під час руху чи зупинки ТЗ, висловлюють намір щодо заволодіння останнім і примушують власника залишити ТЗ або застосовують насильство до водія (власника) і виштовхують останнього з ТЗ [100, с. 12-13].

Узагальнення оперативно-слідчої практики дозволяє дійти висновку, що кількість ТЗ, якими незаконно заволодівають, у великих населених пунктах і селах суттєво різняться. Зокрема, за даними узагальнення кримінальних проваджень, у містах цей показник ся-

гає 88 % від загальної кількості, у сільській місцевості – 12 %. Причини таких розбіжностей можна пояснити більшою кількістю та якістю ТЗ у місті порівняно з сільською місцевістю [Додаток Б].

Як правило, місце «відстою» ТЗ злочинці готують заздалегідь. У більшості випадків такими місцями є території, які знаходяться на невеликій відстані від місця заволодіння ТЗ, а саме: гаражі; місця, до яких доступ сторонніх осіб обмежений (автостоянки, території покинутих підприємств тощо).

Характеризуючи загальні обставини вчинення незаконних заволодінь ТЗ, поєднаних з насильством, зазначимо, що за часом доби вони найчастіше мають місце у вечірні та нічні години (до 70 %), тобто з 22 до 6 годин [Додаток Б]. Це обумовлено дією таких чинників, як малолюдність на вулицях, погане освітлення тощо. Ця обставина визначає особливості огляду місця події. Слідчим необхідно враховувати, що вчинення злочину в умовах обмеженої видимості тягне за собою ускладнення учинення заходів щодо знищення (приховування) слідів злочинної діяльності. Цю обставину доцільно враховувати і під час допиту підозрюваних.

Проте останнім часом можна помітити суттєве збільшення кількості фактів незаконного заволодіння ТЗ організованими групами у денний час, що свідчить про зухвалість і підвищену суспільну небезпеку членів таких угруповань.

Окрім того, характерною для таких злочинів є сезонність часу їх вчинення. Зокрема, вивчення кримінальних проваджень даної категорії показало, що у 13,6 % випадків незаконні заволодіння ТЗ вчинюються навесні, у 50,6 % – влітку, у 23,5 % – восени і тільки 12,3 % – взимку [Додатки Б].

Це пов'язано з тим, що погодні умови можуть суттєво ускладнити якість підготовки, вчинення й приховування злочину. Поряд з цим власники приватних ТЗ влітку перебувають у відпустках і не володіють інформацією про стан збереження (охорони) ТЗ, що, у свою чергу, полегшує вчинення незаконного заволодіння ТЗ, які знаходяться на стоянках, у приватних гаражах тощо.

Результати проведеного дослідження свідчать, що слідчі та оперативні працівники основну увагу приділяють обстановці вчинення злочину, оскільки її просторово-часова межа локалізується часом і місцем – від моменту вчинення злочину до прибуття на місце події та проведення слідчого огляду, а пізнається вона, в основ-

ному, за матеріально зафіксованими слідами-наслідками події, що відбулася.

У той же час дослідженню обстановки незаконного заволодіння ТЗ, як правило, приділяється недостатньо уваги. Проте елементи обстановки вчинення злочину залишають різного роду сліди, за якими можна отримати такі дані: обставини, які безпосередньо передували учиненню злочину та супроводжували його; відомості про здійснення певних спільних підготовчих заходів до учинення злочину; обставини, що сприяли або перешкоджали учиненню чи приховуванню злочину та ін. [64, с. 18-19].

При розслідуванні незаконних заволодінь ТЗ дослідження обстановки учинення злочину повинно здійснюватися обов'язково. Це обумовлено тим, що знання обстановки місця події, яка передувала учиненню злочину, надасть можливість працівникам оперативних і слідчих підрозділів поліції провести цілеспрямовані ОРЗ та СРД щодо встановлення співучасників злочину та осіб, причетних до його вчинення, з метою встановлення усіх співучасників злочину.

Отже, аналізуючи обстановку незаконного заволодіння ТЗ, можна дійти висновку, що вона формується у місці заволодіння, продовжується, доки ТЗ рухається (маршрут руху) та закінчується у місці його залишення (приховування) злочинцем. У кожному з перелічених місць можуть залишатись сліди предмета посягання, співучасників злочину, використовуваних знарядь, приладів тощо. Їх виявлення та огляд дає можливість слідчому визначити вірогідний маршрут руху, мотив вибору конкретного місця для переховування злочину та інше. Перелічені обставини в сукупності з відомостями про предмет злочинного посягання можуть мати визначальне значення для розуміння способу вчинення незаконного заволодіння ТЗ та особи злочинця.

До елементів обстановки необхідно віднести місця заволодіння та залишення ТЗ. Так, за даними вивчених кримінальних проваджень місцем вчинення незаконних заволодінь ТЗ стали: 1) вулиця (проїзна частина) – 57 %; 2) станція технічного обслуговування – 8 %; 3) двори будинків – 9 %; 4) стихійні автостоянки (тимчасові стоянки біля магазинів, офісів підприємств) – 17 %; 5) приватні гаражі – 6 %; 6) гаражі кооперативів – 2 %; 7) інше – 1 % [Додаток А].

Підсумовуючи, слід зазначити, що до складу компонентів, що утворюють поняття обстановки аналізованого злочину, також слід

віднести погодні умови як чинник, котрий сприяє або заважає злочинцю вчинити незаконне заволодіння ТЗ. Здобуті висновки підтверджуються і матеріалами опитаних слідчих та працівників оперативних підрозділів поліції (34 %). Виходячи з викладеного, обстановка незаконних заволодінь ТЗ являє собою збірне поняття, яке включає: 1) час вчинення злочину; 2) місце заволодіння (стоянки) транспортного засобу; 3) місце залишення транспортного засобу; 4) погодні умови при злочинному посяганні.

Отже, при описі обстановки злочину (заволодіння ТЗ) доцільно звернути увагу на час учинення злочину; місце стоянки ТЗ та місце його залишення (розукомплектування) злочинцями.

1.4. Способи вчинення незаконних заволодінь транспортними засобами та слідова картина

Спосіб вчинення злочину є досить важливим елементом криміналістичної характеристики незаконних заволодінь ТЗ. Відповідно до КПК України однією з обставин предмета доказування у кримінальних провадженнях зазначеної категорії є спосіб вчинення заволодіння ТЗ. Встановлення способу заволодіння ТЗ дозволить слідчому вирішити низку завдань, що мають значення для провадження, зокрема: 1) визначити «слідові картину» злочину; 2) встановити особу злочинця або скласти психологічний портрет ймовірного злочинця та вжити заходів щодо її швидкого затримання; 3) висунути правильні оперативно-розшукові та слідчі версії; 4) вчасно провести необхідні ОРЗ; 5) прийняти обґрунтоване рішення про вибір подальшого напрямку розслідування; 6) встановити негативні обставини злочину та ін. Вказані обставини безперечно спрямовані на забезпечення всебічності й повноти досудового розслідування.

Дослідженню питання про способи вчинення злочину приділяли увагу такі вчені, як В.П. Бахін, Р.С. Белкін, А.І. Вінберг, І.Ш. Жорданія, В.І. Жулев, С.М. Зав'ялов, Г.Г. Зуйков, Ю.Ф. Іванов, Л.Л. Каневський, О.М. Колесніченко, В.С. Корнелюк, Е.Д. Куранов, О.Л. Мішутчкін, Г.М. Мудюгін, М.І. Панов, О.П. Резван, В.І. Сироткін, С.М. Скібін, Б.М. Шавер, О.О. Щербаков та багато інших. Насамперед, слід зазначити, що усі вчені-криміналісти од-

ностайно відстоюють позицію, згідно з якою спосіб вчинення злочину є обов'язковим елементом, про що свідчать результати проведеного аналізу різних наукових позицій щодо структури криміналістичної характеристики злочинів. Окрім цього, більшість з них виділяє його як один з основних елементів криміналістичної характеристики злочину [101, с. 215; 102, с. 29; 64, с. 49; 53, с. 22].

Перші теоретичні дослідження способу вчинення злочину були проведені А.І. Вінбергом і Б.М. Шавером. Вони розглядали спосіб вчинення злочину як складову предмета криміналістики, вказували на можливість використання знань про нього для пошуку слідів злочинів, встановлення злочинців і розкриття вчинених ними злочинів. Велике значення надавалось знанню типових способів вчинення окремих видів злочинів і розробці на цій основі методик розслідування конкретних видів злочинів. Залежно від кримінально-правової кваліфікації злочинів вченими було сформульовано декілька визначень способу вчинення умисного злочину.

В основному способи вчинення злочину вчені розглядали як «дії, спрямовані безпосередньо на досягнення злочинного результату», і включали в зміст цього поняття дії по проникненню злочинця на місце вчинення злочину, прийоми, що використовуються злочинцем, особливості предмета посягання, місце, час та знаряддя злочину [103, с. 37].

У свою чергу, Г.М. Мудюгін розділив криміналістичні поняття «спосіб вчинення» і «спосіб приховування злочину», визначивши спосіб вчинення як спрямований на досягнення злочинної мети комплекс дій, що вчинюються злочинцем в певній послідовності, спосіб приховування – як комплекс дій, спрямованих на приховування злочину від оточуючих, в першу чергу від слідчих органів, щоб ухилитись від відповідальності за вчинене діяння [104, с. 65-66].

На думку Е.Д. Куранова, спосіб вчинення злочину – це комплекс дій з підготовки, вчинення та приховування злочину, обраних винним відповідно до наміченої мети і тих умов, в яких здійснюється злочинний намір [105, с. 165-167].

Як стверджує О.М. Колесніченко, спосіб вчинення злочину – це спосіб дій злочинця, що виражається у певній послідовності, поєднанні окремих рухів, прийомів, що застосовуються суб'єктом [106]. На думку вченого, слід розрізняти «спосіб підготовки до вчинення злочину, спосіб самого вчинення, а також приховування злочину»

[106].

Не погоджуючись з наведеним твердженням, Г.Г. Зуйков зауважує, що дії з підготовки, вчинення і приховування злочину утворюють єдиний спосіб його вчинення, оскільки спрямовані на досягнення єдиної для них мети, хоча кожне окремо має свою самостійну мету [107, с. 32]. Вчений визначає спосіб вчинення злочину як систему дій з підготовки, вчинення і приховування злочинів, детерміновану умовами зовнішнього середовища і психофізичними якостями особи, пов'язаними з вибірковим використанням відповідних засобів та умов місця і його часу [107, с. 33].

Одночасно Л.Л. Каневський під способом вчинення злочину розуміє комплекс психофізичних і професійних навичок та вмінь, які злочинець, з урахуванням об'єкта злочинного посягання, обстановки, часу і місця, використовує для підготовки, вчинення та приховування злочинів. До елементів способу вчинення злочину вчений відносить підготовку до вчинення злочину, використання знарядь злочину, механізм злочинного посягання, спосіб приховування злочину [108, с. 102].

Відомий вчений С.М. Зав'ялов стверджує, що спосіб вчинення злочину – не просто сума або якийсь комплекс поведінкових актів, а цілісна структура поведінки, що є певною системою. Як і будь-яка система, що має певну структуру, спосіб вчинення злочину утворюється із взаємопов'язаних елементів, актів поведінки, спрямованих на підготовку, вчинення та приховування злочину [109, с. 7].

Отже, спосіб незаконного заволодіння ТЗ слід розглядати як систему дій з підготовки, вчинення та приховування, котрі об'єднані єдиним умислом та обумовлені формою реалізації злочину: таємне посягання; відкрите, поєднане з насильством або погрозами його застосування; відкрите, не поєднане з насильством або погрозами; шляхом обману або зловживання довірою. Таким чином, більшість вчених, розкриваючи зміст цього поняття, визначає спосіб вчинення суспільно небезпечного діяння як систему дій з його підготовки, вчинення та приховування [110].

Підсумовуючи, слід зазначити, що під способом вчинення незаконного заволодіння ТЗ слід розуміти систему дій з підготовки, вчинення та приховування злочину, яка зумовлена умовами зовнішнього середовища, об'єктом злочинного посягання та психофізи-

чними властивостями особи.

Вчені-криміналісти розглядали окремі питання щодо вибору способу вчинення заволодінь транспортними засобами, однак дослідженню способів вчинення цих злочинів (за ст. 289 КК України) сьогодні приділено недостатньо уваги.

Так, Б.В. Псарьова зазначає, що дії злочинців з підготовки до нападу на водіїв ТЗ полягають у: розробці плану злочину – 87 %; визначенні об'єкта посягання – 54 %; підготовці знарядь злочину – 47 %; знаходженні співучасників злочину – 42 %; підготовці ТЗ – 30 %; спостереженні за об'єктом посягання – 38 %; збиранні відомостей про об'єкт посягання – 15 %; підготовці засобів маскування зовнішності – 12 % [111, с. 47].

У результаті вивчення кримінальних проваджень встановлено, що для незаконних заволодінь ТЗ характерними є такі способи підготовки до його вчинення, які застосовуються в комплексі:

- вибір місця і способу незаконного заволодіння ТЗ;
- вибір часу вчинення незаконного заволодіння ТЗ;
- підготовка місця для переховування ТЗ;
- пошук предмета злочинного посягання;
- розробка плану заволодіння ТЗ;
- добір учасників ОГ та розподіл ролей між ними;
- збирання даних про об'єкт злочинного посягання і спостереження за ним;
- придбання чи виготовлення знарядь вчинення злочину;
- попередня домовленість із конкретними особами про продаж (зберігання) ТЗ;
- вироблення певної лінії поведінки і розробка заходів щодо протидії правоохоронним органам у випадку викриття ОЗГ [110].

У ході підготовки до заволодіння великовантажними автомобілями злочинці можуть підбирати ТЗ з метою перевантажування в них викрадених речей, вантажу тощо.

Під час організації СРД щодо протидії таким злочинам необхідно враховувати місця їх укриття. Результати вивчення кримінальних проваджень свідчать, що для зберігання ТЗ члени ОЗГ використовують:

- а) території, що розташовані на недалекій відстані від місця заволодіння ТЗ;
- б) території, розташовані в інших районах населеного пункту;

в) тимчасового зберігання не було (ТЗ відразу продавався або розукомплектовувався);

г) інше [110].

Слід звернути увагу, що злочинці, готуючись до укриття автомобіля, іноді намагаються заволодіти справжніми документами, на основі яких у подальшому підробляють довіреність на право користування. Підшукавши покупця, довіреність змінюють на його ім'я, формуючи уяву останнього про можливість власноруч у подальшому перереєструвати ТЗ. Аналіз матеріалів кримінальних проваджень свідчить про те, що останнім часом злочинці під час підготовки до вчинення злочину не займаються завчасною підробкою довіреностей на право керування ТЗ. Причиною зазначеного є нещодавні зміни у законодавстві стосовно обов'язкового переліку документів, які повинен мати при собі водій механічного ТЗ. Наразі із зазначеного переліку виключено довіреність на право керування (користування). Ця обставина сприяє поліпшенню умов викрадення ТЗ та його подальшого транспортування до місць «відстою».

Законодавчий підхід до формування уявлення про спосіб вчинення незаконного заволодіння ТЗ переважно базується на критерії тяжкості злочину, а саме застосування насильницьких дій або відсутності таких дій.

З цього приводу Д.А. Патрелюк стверджує, що, незважаючи на те, що законодавцем у диспозиції ч. 1 ст. 289 КК України не виділено способів вчинення злочину, вивчення матеріалів кримінальних проваджень досліджуваної категорії показало, що вони різняться залежно від обстановки вчинення посягання, особи потерпілого і злочинця, інших обставин справи. У зв'язку з цим автор вважає, що безпосереднє вчинення злочину може здійснюватись шляхом: 1) таємного заволодіння; 2) відкритого заволодіння, не поєднаного з насильством або погрозами його застосування; 3) відкритого заволодіння, поєднаного з насильством або погрозами його застосування (ч. 2 ст. 289 КК України); 4) обману або зловживання довірою власника або користувача [170, с. 41].

Слід зазначити, що таке розмежування, на наш погляд, не є до кінця зрозумілим, оскільки автором пропонується розмежування таких двох способів, як: 1) відкрите заволодіння, не поєднане з насильством або погрозами його застосування; 2) відкрите заволодіння, поєднане з насильством або погрозами його застосування. Ми

вважаємо таку градацію занадто умовною, оскільки заволодіння ТЗ шляхом погрози застосування насильства у значній частині випадків (у разі опору водія ТЗ) переходить у «стадію» активних дій, тобто спричинення фізичної шкоди.

На нашу думку, не зовсім виправданим також є і науковий підхід до визначення способів незаконних заволодінь ТЗ, запропонований окремими авторами. Зокрема, науковці (О.М. Брисковська і В.О. Гапчин) підтримують позицію, що до способів вчинення цих злочинів відносяться: 1) таємні; 2) відкриті; 3) інсценування викрадення застрахованого ТЗ.

На нашу думку, інсценування викрадення застрахованого ТЗ не є способом заволодіння ТЗ, навіть незважаючи на те, що за відсутності доказової бази про інсценування за такими заявами і повідомленнями починається досудове розслідування із кваліфікацією за ст. 289 КК України.

З цього приводу С.М. Скібін зазначає: узагальнення практики розслідування викрадень автомашин та інших транспортних засобів показало, що у зміст заходів з перевірки заяв потерпілих входять дії, спрямовані насамперед на встановлення події, яка відбулася (незаконне заволодіння або його інсценування з метою отримання страховки). З урахуванням цього висувуються такі слідчі версії: 1) вчинено заволодіння транспортним засобом. Підставою для висунення цієї версії служить інформація, отримана в ході огляду місця події, а також в ході опитування свідків-очевидців; 2) заволодіння ТЗ не було, заявник або помиляється, або інсценує злочин з різних причин [35].

Вважаємо, що, по-перше, такі діяння не охоплюються складом злочину, передбаченого ст. 289 КК України, по-друге, інсценування незаконного заволодіння ТЗ може мотивуватися не тільки отриманням страхової виплати. Причинами інсценування може бути також «оновлення» ТЗ, наприклад у випадку суттєвого пошкодження при ДТП. Дії злочинців орієнтовно можуть здійснюватись таким чином: через деякий час після надходження до поліції заяви про заволодіння ТЗ правоохоронці розшукують ТЗ залишеним у безлюдному місці, однак під час огляду останнього з'ясовується, що на ньому відсутні або пошкоджені номери вузлів та агрегатів, що дає право власнику такого ТЗ зареєструвати його як «безномерний». Насправді ТЗ, який працівники поліції розшукали, завчасно було завезено на

територію України як нерозмитнений і, після написання заяви про викрадення, через кілька днів залишено у районі його розшуку. Весь сенс «злочинних» дій полягає у тому, що такі ТЗ коштують в декілька разів дешевше, ніж нові або розмитнені. Крім того, умовно «оновлене» свідоцтво про реєстрацію ТЗ може слугувати для користування будь-яким ТЗ такої ж марки, кольору та року випуску за умови завчасного знищення номерних позначень вузлів та агрегатів.

У зв'язку з цим способи незаконного заволодіння ТЗ, на нашу думку, складають дві групи: 1) таємні та 2) відкриті.

Таємні. За результатами аналізу матеріалів кримінальних проваджень за ст. 289 КК України встановлено, що у 85 % випадків мають місце таємні дії злочинців [Додаток Б]. Розглянемо таємні способи незаконних заволодінь ТЗ, що вчинюються організованими групами.

Доступ до предмета посягання визначається обстановкою вчинення злочину – часом, місцем стоянки та умовами зберігання. Як вже зазначалось, частіше за все місцями вчинення незаконних заволодінь ТЗ стають вулиці (проїзні частини). У таких ситуаціях йдеться про стандартні умови охорони, які полягають у наявності на ТЗ замків, звукової сигналізації чи протиугінних засобів захисту.

Особи, які намагаються заволодіти ТЗ, по можливості використовують даний спосіб, оскільки він пов'язаний з меншими труднощами у реалізації злочинного наміру. У цьому випадку їх не цікавить марка, модифікація та колір ТЗ, головна особливість – відсутність охоронної системи і незахищеність автомобіля (як правило, ТЗ, виготовлені в Україні чи країнах СНД, і в інших випадках – автомобілі закордонного виробництва, за умови, що злочинці мають відповідні електронно-технічні засоби подолання протиугінної сигналізації та блокувальних пристроїв).

Як зазначає Д.А. Патрелюк, у 23 % випадків проникнення в гараж здійснювалось злочинцем шляхом вільного доступу (ненадійно закриті двері, що були перев'язані проволокою, мотузкою або взагалі незачинені); 10 % – підбору ключа від гаражу; 29 % – зривання замку або відгинання нижнього кута дверей гаражу; 26 % – вибиття отвору в задній стінці або пролому стелі; 2 % – перепилювання дужки замку [170, с. 43]. Такі способи викрадення ТЗ притаманні здебільшого «звичайним» або неповнолітнім злочинцям.

Однак члени ОЗГ використовують більш різноманітні способи проникнення у гараж або інше сховище. Аналіз матеріалів кримінальних проваджень показав, що ОЗГ застосовують такі способи проникнення: 1) перепилювання петель та дужок замків; 2) підбір ключів до замку; 3) підкоп гаражу; 4) зрив замка за допомогою слюсарних чи підручних засобів; 5) розгинання або видавлювання петель, запірних систем пневмозасобами; 6) зривання замка чи дверей за допомогою ТЗ; 7) відгинання чи вирізання зварювальним обладнанням частини металу; 8) злам стіни чи перекриття гаражу; 9) інше [110].

Способами проникнення в салон ТЗ при таємному заволодінні можна назвати такі: а) злам чи віджим дверей автомобіля; б) розбиття скла; в) віджим скла; г) підбір ключа; д) проникнення у відкритий автомобіль; е) підбір сигналу протиугінної системи та ін.

Слід зазначити, що серед ТЗ, які на момент вчинення злочину були обладнані протиугонними пристроями, укомплектовані електронними пристроями – 21 % випадків, механічними – 36 %. Комбіноване застосування електронних і механічних протиугонних засобів склало 3 %. Інші способи охорони автотранспорту склали 5 % [Додаток А].

Код радіобрелока злочинці, як правило, підбирають (сканують) власноруч або за допомогою комп'ютера у разі, якщо в системі немає антисканера. Для перехоплення коду радіобрелока застосовують кодграббери, приймають приймачем і записують в комп'ютер, потім відтворюють в ефірі, аби зняти автомобіль з охорони. У цьому випадку використовують динамічний код, змінний з кожним натисненням кнопки брелка. Його розшифровують, тобто записують з ефіру, розбираються в ньому, використовуючи відоме правило кодування, передбачають наступний. Якщо ТЗ обладнано протиугінною системою з подвійним динамічним кодом, де правило зміни коду є суто індивідуальним для кожного брелока, тобто невідомим нікому – сигнал радіобрелока нерідко заглушиться широкопосмуговим генератором, підкинутим під автомобіль. Як правило, такі пристрої використовують для заволодіння ТЗ закордонного виробництва з метою продажу, розукомплектування, повернення власнику за винагороду, для особистих потреб (ремонт власного ТЗ) або ТЗ вітчизняного виробництва чи країн СНД для подальшого використання під час вчинення інших злочинів [110].

У той же час використання сторонніх предметів або підбір ключів стає можливим внаслідок незаконного заволодіння ТЗ вітчизняного виробництва або країн СНД, що не становить великої складності в силу простоти конструктивних особливостей їх замків. Як правило, злочинці вчинюють незаконне заволодіння такими ТЗ з метою подальшого їхнього використання для вчинення інших злочинів або з метою розукомплектування та продажу за запчастинами [110].

Відкриті. Результати дослідження показали, що відкритими способами вчинюють викрадення ТЗ у 15 % випадків [Додаток Б]. Відповідальність за незаконне заволодіння ТЗ, яке поєднане з насильством, що не є небезпечним для життя або здоров'я потерпілого, або з погрозою застосування такого насильства, передбачається ч. 2 ст. 289 КК України; за заволодіння ТЗ, поєднане із насильством, небезпечним для життя або здоров'я потерпілого або з погрозою застосування такого насильства, – ч. 3 ст. 289 КК України.

Під насильством у ч. 2 ст. 289 КК України розуміється: 1) *фізичне насильство* – обмеження волі (зв'язування, замкнення в певному приміщенні), нанесення ударів, побоїв, заподіяння легкого тілесного ушкодження, яке не спричинило короткочасного розладу здоров'я або незначної втрати працездатності; 2) *психічне насильство* – реальна погроза застосуванням зазначеного фізичного насильства. Погроза може бути усною, письмовою, вираженою в конклюдентних діях тощо [114, с. 473, 791].

Під насильством у ч. 3 ст. 289 КК України розуміється: 1) *фізичне насильство* – легке тілесне ушкодження, що спричинило короткочасний розлад здоров'я або незначну втрату працездатності; середньої тяжкості та тяжкі тілесні ушкодження; замах на вбивство, вбивство; 2) *психічне насильство*, яке виражається в погрозі заподіяти вказане фізичне насильство, у тому числі і в погрозі вбивством [114, с. 475, 792].

Для відкритих способів вчинення незаконних заволодінь ТЗ характерно, що 14,2 % злочинів від загальної кількості незаконних заволодінь ТЗ, поєднаних з насильством, вчинюються із застосуванням насильства, небезпечного для життя або здоров'я потерпілого; 20 % – вчинюються із погрозою застосування такого насильства. Незаконні заволодіння ТЗ, поєднані з насильством, що не є небезпечним для життя або здоров'я потерпілого, складають 17,2 %;

48,6 % – становлять викрадення ТЗ, поєднані з погрозою застосування такого насильства [115; Додаток Б].

Так, найбільш часто зустрічаються такі способи вчинення незаконних заволодінь ТЗ, поєднаних з насильством: напад на водія (власника) шляхом висмикування (ривка) під час короткочасної зупинки у випадкових місцях (з метою дотримання ПДР (червоне світло світлофора, перед знаками «дати дорогу», «проїзд без зупинки заборонено» тощо); з метою завітати до місць торгівлі (магазин, аптека, кафе тощо) – 20,3 %; напад на водія (власника) ТЗ в населеному пункті поза автомобілем (під час відкриття дверей гаражу; під час виходу з ТЗ біля місця проживання) із подальшим заволодінням ТЗ – 19,1 %; напад із подальшим заволодінням ТЗ та захопленням водія (власника) в заручники й утримання його протягом певного часу, достатнього для зникнення з місця події та району (області), де вживатимуть заходів для розкриття даного злочину, а також приховування або збуту ТЗ – 17,54 %; зупинка ТЗ у запланованому злочинцями місці під приводом підвезти із подальшим нападом на водія (власника) (як у місці зупинки, так і в заздалегідь спланованому місці, яке обрано злочинцями для засідки) – 15,4 %; застосування насильства (психічного чи фізичного) до водія (власника) ТЗ під час руху з подальшим визначенням місця зупинки та заволодіння ТЗ – 15,2 %; зупинка ТЗ під приводом підвезти з подальшим вбивством водія (власника) з метою заволодіння ТЗ – 7,2 % [141, с. 207; Додаток Б].

Крім зазначених найбільш розповсюджених способів вчинення зазначених злочинів є й інші, які не увійшли до зазначеного переліку, оскільки вони є одиничними: 1) застосування насильства до боржника з метою вилучення ключів від ТЗ із подальшим його заволодінням; 2) заволодіння великовантажним ТЗ із застосуванням насильства до водія (власника) з метою викрадення вантажу; 3) зупинка ТЗ під виглядом працівників патрульної поліції (під приводом надання допомоги або виявлення порушення ПДР) з подальшим його заволодінням шляхом застосування насильства до водія (власника); 4) застосування насильства до водія на ґрунті раптово виниклих неприязних стосунків і заволодіння ТЗ з метою помсти або хуліганських мотивів [115, с. 207; Додаток Б].

Слід зазначити, що під час вчинення ОГ досліджуваних злочинів у такі способи мета їх скоєння дещо різниться із мотивами ін-

ших осіб, що вчинюють такі протиправні діяння. Так, ОГ вчинюють відкритими способами заволодіння ТЗ закордонного виробництва, як правило, з метою залякування «боржників», бізнес-партнерів та інших осіб; ТЗ вітчизняного виробництва та країн СНД – з метою приховування слідів раніше вчиненого злочину; ТЗ закордонного виробництва – з корисливих мотивів [110].

Слід зазначити, що однією з особливостей ОЗГ є те, що хуліганські мотиви вчинення ними цих злочинів відсутні. Зазначена обставина свідчить про високий рівень організації злочинної діяльності ОГ та дисциплінованість у взаємовідносинах їхніх членів (учасників).

Злочинці під час вчинення досліджуваних злочинів насильницьким способом здійснювали фізичний і психічний вплив на водія (власника) ТЗ із застосуванням:

- вогнепальної зброї – у 38,9 % випадків;
- макету вогнепальної зброї – 5,2 %;
- холодної зброї – 42,9 %;
- без застосування зброї – 13 % [Додаток Б].

Розглядаючи способи приховування злочину, слід зазначити що вони складаються з таких основних етапів: 1) зберігання ТЗ, 2) маскуванню слідів злочину та 3) реалізація ТЗ, яким незаконно заволоділи.

Досліджуючи *етап зберігання ТЗ* слід зазначити, що злочинці ТЗ здебільшого зберігають у:

а) закритих сховищах (особистий або орендований гараж, занедбані підприємства, ферми, інші приміщення або закриті території різних організацій і установ);

б) відкритих сховищах (біля під'їзду, де стоять інші автомобілі, лісові смуги, окремі ділянки кільцевих доріг тощо);

в) інших місцях (наприклад, знищення шляхом підпалу, утоплення у водоймі) [100]. В окремих випадках приховування цього злочину відбувалося без зберігання ТЗ [100].

Досліджуючи *етап маскуванню слідів злочину*, слід зазначити, що даний етап передбачає:

а) розукомплектування ТЗ;

б) зміну ідентифікаційних номерів, деталей, вузлів та агрегатів, перефарбування кузова;

в) підроблення документів.

Етап реалізації ТЗ складається з:

- а) оплатного повернення власнику автомобіля;
- б) продажу ТЗ;
- в) розукомплектування ТЗ з метою подальшого його продажу на запасні частини.

Узагальнення оперативно-слідчої практики доводить, що неможливо вчинити заволодіння ТЗ, не залишивши при цьому тих або інших слідів.

Отже, будь-якому способу вчинення злочину притаманні доволі значущі властивості відображення. Саме ці відображення містять найбільший обсяг інформації про те, як готувався злочин, як обирався об'єкт посягання та виготовлялися знаряддя злочину, які заходи відбувалися щодо приховування викраденого ТЗ.

Підтримуючи позицію щодо зв'язку способу вчинення злочину з його слідами, розглянемо характеристику типових слідів та місць їх виявлення при незаконних заволодіннях ТЗ.

«Слідову картину» незаконних заволодінь ТЗ визначали В.І. Жулев, В.С. Корнелюк, Г.К. Кожевников, О.Н. Колесніченко, Ф.Х. Кульмашев, О.Л. Мішутчкін, О.П. Резван, С.М. Скібін, Ф.П. Сова, М.В. Салтевський, М.В. Суботіна та ін. Так, М.В. Салтевський інформацію про подію злочину, що утворилася в процесі його вчинення, назвав «слідова картина», розуміючи під цим сукупність матеріальних та ідеальних відображень і умов, існуючих на момент виявлення злочину. Слідова картина як елемент криміналістичної характеристики – поняття збірне, яке включає опис матеріальних та ідеальних відображень й умов, особливості місця, часу вчинення злочину та деякі інші ознаки, які інколи називають самостійними елементами криміналістичної характеристики.

Досліджуючи «слідову картину» незаконних заволодінь ТЗ, вчинених ОЗГ, основним із завдань є визначити види та характер слідів, їх локалізацію, причини виникнення або відсутності, повторюваності та зумовленості способами їх підготовки, вчинення та приховування.

Механізм слідоутворення суттєво залежить від місця і способу вчинення викрадення ТЗ. Найбільш широкий комплекс трасологічних слідів утворюється при посяганні на ТЗ, що знаходяться у закритих гаражах, а саме це сліди: знарядь зламу на запираючих засобах гаража та автомобіля; рук, взуття, одягу, рукавичок, залишені предмети та речовини, мікрооб'єкти та запахові сліди. Найменше

слідів, як правило, можна виявити при незаконному заволодінні ТЗ, припаркованим на асфальтованій ділянці у суху погоду.

Вивчення судово-слідчої практики дозволяє встановити таку локалізацію та носіїв слідів, утворених членами ОЗГ під час вчинення незаконних заволодінь ТЗ: 1) місце стоянки ТЗ; 2) ТЗ, що став предметом посягання; 3) випадкові очевидці; 4) потерпілий. При цьому зазначене в пунктах 1-2 є обов'язковим для кожного незаконного заволодіння ТЗ. Пункти 3 і 4 відсутні при таємному способі вчинення злочинного посягання і в різноманітних комбінаціях можуть бути присутніми при всіх інших формах його вчинення – відкритому, не поєднаному з насильством та погрозами; відкритому, поєднаному з насильством або погрозами його застосування; шляхом обману або зловживання довірою [170, с. 56-57].

Аналіз кримінальних проваджень зазначеної категорії дозволив нам виявити обумовленість типових слідів способом незаконного заволодіння ТЗ.

Розглянемо характеристику слідів для кожного з визначених нами способів вчинення злочину, передбаченого ст. 289 КК України. *Таємне заволодіння* ТЗ залишає по собі велику кількість матеріальних слідів, котрі, як показує практика, виявляються у місцях стоянки, а також у самому предметі посягання. Проте слід зауважити, що злочинці ретельно займаються підготовкою до викрадення ТЗ, тому у місці стоянки, як правило, залишається невелика кількість слідів. Це може бути автостоянка, гараж, подвір'я будинку тощо.

Про завчасну підготовку до вчинення незаконного заволодіння ТЗ групою осіб свідчить факт використання таких технічних і механічних знарядь і засіб вчинення злочину:

а) технічні (пристрої для блокування сигналів супутникового стеження оператора GPS і визначення місця перебування ТЗ («глушилки»); пристрої для сканування, відключення чи злому сигналізації («граббери»); ноутбуки для заміни модуля керування та ініціювання запуску двигуна; шуруповерти (для зняття блокування руля); зварювальні апарати; автогени);

б) механічні пристрої зламування замків для проникнення в салон ТЗ («звертиш» або «звертка», щипці, вантуз, ножиці) і для запуску його двигуна.

Головна відмінність таємного заволодіння ТЗ від усіх інших

(відкритих) форм його вчинення полягає у відсутності ідеальних слідів про співучасників (виконавців, співвиконавців) у пам'яті очевидців та потерпілих.

При здійсненні погроз завдання фізичної шкоди потерпілому з метою заволодіння ТЗ головним носієм слідів про особу злочинця є потерпілий або випадкові очевидці події. Даний вид вчинення злочину залишає набагато менше слідів, оскільки безпосередній контакт між жертвою і правопорушником відсутній, а тому ідеальні сліди залишаються лише у пам'яті очевидців, а також на ТЗ. У зв'язку з цим типовими матеріальними слідами досліджуваного злочину є сліди-відображення пальців і долоні рук, що виявляються, як правило, на ручках дверей, панелі приладів, склі та інших місцях, залежно від способу проникнення до салону ТЗ [170, с. 61-63].

Окрім місця стоянки огляд також проводиться у місці виявлення ТЗ. На велику ефективність та цінність огляду виявленого ТЗ вказує, наприклад, В.Г. Баяхчев, аргументуючи свою позицію тим, що на частинах, деталях цього ТЗ залишаються сліди злочинця. Такий огляд слід проводити безпосередньо на місці залишення ТЗ, оскільки його переміщення до відділу поліції неминуче призводить до втрати наявних слідів. Окрім встановлення способу проникнення в ТЗ його огляд дозволяє виявити сліди пальців рук злочинців, залишені ними особисті речі, засоби злочину [116, с. 34].

Так, під час огляду місця виявлення (залишення злочинцем) транспортного засобу відсутність помітних змін в обстановці констатується слідчими у 63 % випадків, сліди-відображення (відбитки пальців рук, ніг) – у 19 %, залишені об'єкти – у 16 %, сліди біологічного походження – 2 % [169].

При огляді транспортного засобу фіксуються: 1) сліди-відображення – у 84 % випадків, серед них: сліди рук – 73 %, зламу чи інструментів – 9 %; ніг – 2 %; 2) сліди біологічного походження – у 3 % випадків; 3) залишені об'єкти – у 12 % випадків, 4) мікрооб'єкти – в 1 % випадків [170].

Найбільш типовими місцями залишення слідів у транспортному засобі є зовнішні ручки дверей (38 %), кермо ТЗ (26 %), зовнішні поверхні транспортного засобу (29 %), сидіння (2 %), біля педаль (1 %), рукоятка КПП (1 %), скло та внутрішні ручки дверей (3 %). Визначення типових місць пошуку і виявлення слідів у ТЗ дозволяє дійти висновку, що слідчі виявляють, як правило, сліди-

відображення – відбитки пальців рук (97 % випадків). Роботі з іншими слідами приділяється недостатньо уваги, зокрема недослідженими у більшості кримінальних проваджень залишаються мікрооб'єкти [169; 170].

За результатами комплексного дослідження слідів, виявлених та вилучених з місця події, слідчий може виокремити ті риси, що характерні для конкретної особи злочинця. За результатами дослідження, проведеного С.М. Скібіним, до таких рис можна віднести: а) різні сліди взуття, їх кількість, розмір, малюнок протектора на підшві – 37,6 %; б) залишений, загублений злочинцями одяг (рукавички, шапки, шарфи) – 12,6 %; в) різноманіття недопалків цигарок (відмінність у марках, розмірах, формі) – 17,3 %; г) різні сліди пальців рук (у першу чергу їх локалізація і місцезнаходження стосовно один одного) – 4,4 %; д) різні сліди використання ТЗ (на якому прибули злочинці, або за допомогою якого вчинили незаконне заволодіння) – 14,5 % [117, с. 113].

З урахуванням викладеного можна підсумувати, що інформація стосовно механізму слідоутворення здатна сприяти слідчому і оперативному працівнику у визначенні осіб, котрі вчинюють незаконні заволодіння ТЗ, способів підготовки, вчинення і приховування злочину, висуненню слідчих версій на початковому та подальшому етапі розслідування цих злочинів і його напрямку, видів тактичних операцій (необхідності і своєчасності введення в дію спеціальних заходів «Перехват»), організаційно-тактичних прийомів проведення СРД, НСРД та оперативних заходів.

1.5. Характеристика особи злочинця та потерпілого

Сукупність відомостей щодо типових ознак суб'єкта злочину є одним з основних й обов'язкових елементів криміналістичної характеристики будь-якого злочину.

Узагальнюючи наукові погляди вчених (О.О. Ексархопуло, Н.Т. Ведерніков, О.Н. Колесніченко, О.В. Лускатов, Т.О. Сєдова) щодо визначення ознак особи злочинця, можна зазначити, що усю інформацію щодо нього доцільно поділяти на таку, що індивідуалізує (біографічні дані, дані щодо матеріального стану, стану здоров'я, психологічних особливостей) й таку, що характеризує особу

(у суспільно-виробничому, суспільно-політичному, суспільно-побутовому аспектах). Така класифікація повинна мати такий вигляд: *біографічні дані*: прізвище, ім'я, по батькові; дата та місце народження; національність, громадянство, місце проживання; освіта, спеціальність, стаж роботи; сімейний стан, склад родини; попередня судимість тощо; *дані про матеріальний стан*: загальний прибуток і житлові умови сім'ї; їх працевлаштування та ступінь працездатності, заробітна плата; умови життя та виховання в сім'ї (для неповнолітніх); *відомості про стан здоров'я й психологічні особливості*: загальний стан здоров'я; фізичні недоліки; наявність стійкої хвороби, групи інвалідності; дані про характер, темперамент, вольові та емоціональні властивості; *суспільно-виробнича характеристика*: термін роботи або навчання в певному місці; ставлення до такої діяльності, товаришів по роботі (навчанню); участь у громадському житті; наявність дисциплінарних чи громадських стягнень та заохочень; *суспільно-політична характеристика*: членство у політичній партії, молодіжній, громадській організації; участь у виборчих компаніях, збройних конфліктах; наявність нагород і почесних звань; *суспільно-побутова характеристика*: взаємовідносини у родині; образ життя та коло знайомих; вживання алкоголю; відносини з сусідами; участь у громадській роботі за місцем проживання; наявність адміністративних або громадських стягнень; *відношення до скоєного та поведінка в ході слідства*: ціннісні орієнтири особистості; мотиви і мета скоєння злочину; наявність сп'яніння при вчиненні злочину тощо. Зважаючи на те, що криміналістичну характеристику розглядають як робочий інструментарій здійснення процесу розкриття та розслідування злочинів; своєрідний орієнтир, на який потрібно рівнятися при вирішенні конкретних задач розслідування, треба вказати, що вказана класифікація виходить за межі окреслених цілей і дозволяє вирішувати значно ширші задачі, і не тільки ті, що стосуються встановлення особи злочинця чи вирішення окремих напрямків розслідування, тож лише частина з них безпосередньо відноситься до даної категорії злочинів [50, с. 29-30].

Аналіз вказаних вище позицій науковців дозволяє виділити найбільш виокремлювані ними ознаки, що складають систему, за якою може здійснюватися опис особи злочинця як елемента видової криміналістичної характеристики. На нашу думку, її варто сфо-

рмувати таким чином: фізичні і біологічні, соціальні і демографічні, окремі моральні якості та психологічні особливості, певні знання й навички та злочинний досвід.

Цю думку підтверджують і сучасні наукові праці у галузі криміналістики. Зокрема, автори підручника «Криміналістика» (2015 р.) вважають, що особа злочинця характеризується фізичними, соціально-демографічними даними; чинниками, що мали вплив на формування і здійснення злочинної мети, створення злочинної групи, розподіл ролей між співучасниками тощо [84, с. 431].

Дослідження в галузі кримінології, включаючи віктимологію, та криміналістики свідчать, що злочинці та потерпілі мають ряд фізичних, біологічних, психічних і соціальних рис, типових для певного виду злочинів, а між жертвою злочинного посягання та особою злочинця існують характерні зв'язки. Виявлення цих рис і зв'язків дозволяє за наслідками злочину виділити особистісні особливості злочинця та його жертви, а також визначити напрямки та шляхи розкриття, розслідування і попередження злочинів [232, с. 64].

Особа злочинця в науці кримінології – це широке і змістовне поняття, яке виражає соціальну сутність злочинців різних типів, тобто складний комплекс характерних ознак, властивостей, зв'язків, відносин, моральних і духовних особливостей, які розглядаються в розвитку, у взаємодії із соціальними та індивідуальними життєвими умовами, і в тому чи іншому вимірі визначають вчинення злочину. В ОРД важливі саме узагальнені, типологічні дані про особу злочинця, про процес формування тих властивостей, якими злочинці характеризуються [233, с. 121-122].

Аналіз оперативно-слідчої діяльності та думок науковців дозволяє дійти висновку, що до категорії цих осіб та осіб, які можуть викликати оперативний інтерес стосовно протидії розглядуваним злочинам, належать:

- 1) раніше засуджені або ті, що притягувались до відповідальності за вчинення незаконних заволодінь ТЗ;
- 2) особи, що були засуджені за крадіжки, грабежі, розбійні напади, хуліганство, які мають власні ТЗ або навички їх управління;
- 3) молодь, у тому числі неповнолітні, які входять до груп антигромадського спрямування та групуються на основі підвищеного інтересу до ТЗ;

4) особи, які неофіційно займаються ремонтом, переобладнанням ТЗ, а також придбанням та перепродажем запчастин до них;

5) професійні водії або ті, службова діяльність яких була пов'язана з ТЗ (автомеханіки, автослюсарі та інші), якщо їхній спосіб життя та антигромадська поведінка дають підстави для висновку про можливість вчинення ними таких злочинів.

Результати нашого дослідження підтвердили вказані позиції, але при цьому ми вважаємо, що вчинення незаконних заволодінь ТЗ можна очікувати і від інших осіб. Серед них найбільший оперативний інтерес, на думку опитаних оперативних працівників, становлять:

– раніше засуджені або ті, що притягувались до відповідальності за вчинення незаконних заволодінь ТЗ (93,6 %);

– особи, що були засуджені за крадіжки, грабежі, розбійні напади, хуліганство, які мають власні ТЗ або навички їх управління (77,2 %);

– професійні водії або ті, службова діяльність яких була пов'язана з ТЗ (автомеханіки, автослюсарі та інші), якщо їхній спосіб життя та антигромадська поведінка дають підстави для висновку про можливість вчинення ними таких злочинів (74 %);

– особи, які активно займаються спортивними вправами, постійно відвідують тренажерні зали, мають антисоціальну психологічну установку і підвищений інтерес до ТЗ (58 %);

– особи, які неофіційно займаються ремонтом, переобладнанням ТЗ, а також придбанням та перепродажем запчастин до них (46,4 %);

– молодь, у тому числі неповнолітні, які входять до груп антигромадського спрямування та групуються на основі підвищеного інтересу до ТЗ (46 %);

– працівники страхових компаній чи агентств, які займаються страхуванням автомобілів, що були куплені в кредит фізичними особами (27,6 %);

– спортсмени-автомобігонщики, в тому числі колишні (16,4 %);

– любителі (аматори), які захоплюються фототехнікою (13,6 %).

Характеризуючи осіб, які вчинюють незаконні заволодіння ТЗ, можна визначити, що вказана категорія злочинів належить до суто чоловічих. Аналіз кримінальних проваджень свідчить, що абсолютну більшість незаконних заволодінь ТЗ вчинюють чоловіки –

95,5 %. Жінки частіше виступають підбурювачами і пособниками у цих злочинах – 4,5 % [Додаток Б].

Віковий діапазон осіб, які вчинюють незаконні заволодіння ТЗ, є широким – від 14 (початкова межа кримінальної відповідальності) до 40 років.

Дослідження показало, що більшість незаконних заволодінь ТЗ вчинюється особами віком від 16 до 30 років – 69,5 % [Додаток Б].

Занепокоєння викликає збільшення питомої ваги злочинів, вчинених неповнолітніми або за їх участю. Із усіх незаконних заволодінь ТЗ, поєднаних з насильством, зареєстрованих ДІТ МВС України в період з 2002 по 2009 рр., питома вага злочинів цієї категорії, вчинених неповнолітніми або за їх участю, складає 11 %. Але якщо у 2002 р. таких злочинів, вчинених неповнолітніми або за їх участю, зареєстровано 7,83 % від загальної їх кількості, зареєстрованих у цьому році, то у 2007 р. цей показник досягнув відмітки 9,72 %. При цьому в 2006 р. питома вага цих злочинів, вчинених неповнолітніми або за їх участю, досягала найбільшого показника – 16,21 % [234; 235, с. 107].

Проте слід зазначити, що, згідно з офіційними показниками, стан злочинності серед неповнолітніх стосовно вчинення ними незаконних заволодінь ТЗ, поєднаних з насильством, останніми роками значно покращився. Так, за 2013 р. зареєстровано лише 3 випадків вчинення неповнолітніми незаконних заволодінь транспортним засобами, поєднаних з насильством, за 2014 р. – 14, за 2015 р. – 5.

На нашу думку, покращення цього стану обумовлюється ускладненням процедури притягнення до кримінальної відповідальності неповнолітніх.

Важливим аспектом для організації розслідування незаконних заволодінь ТЗ є відомості про місце мешкання осіб, які вчинюють ці злочини.

Опитування слідчих та оперативних працівників показало, що у 62 % випадків зазначені злочини вчинюються особами в місцях, з якими пов'язано їхнє постійне місце проживання.

У теорії доказування мотив і мета злочинної діяльності є важливим предметом вивчення, оскільки вони характеризують суб'єктивні процеси, які відбуваються у свідомості особи у зв'язку з вчиненням злочину, і можуть відкрити специфічні рушійні сили злочинної поведінки.

Матеріали вивчення кримінальних проваджень дали змогу визначити, що незаконні заволодіння ТЗ вчинюються:

- з корисливих мотивів – 64,3 %;
- із хуліганських мотивів – 13,6 %;
- з метою заволодіння ТЗ і використання його для вчинення іншого злочину – 11,7 %;
- з метою приховування слідів вчиненого раніше злочину – 5,8 %;

У рамках інших 4,6 % приблизно однакової питомої ваги набувають такі мотиви вчинення незаконних заволодінь ТЗ, як помста, погроза та інші [Додаток Б].

Аналіз статистичних матеріалів надав змогу визначити, що злочинам розглядуваної категорії властивий груповий характер вчинення. Так, групами осіб (організованими злочинними групами) вчинюється більше 50 % від усіх зареєстрованих злочинів.

Кількісний склад співучасників вчинення незаконних заволодінь ТЗ у період з 2005 до 2009 рр. становив:

- 2-3 особи – 69 %;
- від 3 осіб і більше – 31 % [Додаток Б].

Зазначені дані дещо різняться із результатами останніх досліджень. Сьогодні ОЗГ, здебільшого, складаються з такої кількості її членів: до 4-х осіб – 14 %; від 4-х до 5-ти осіб – 47 %; більше 5-ти осіб – 39 %. Все це свідчить про формування організованих злочинних груп осіб, які вчинюють незаконні заволодіння транспортними засобами, в результаті чого все частіше злочинні дії набувають ознак організованого характеру.

Характерними ознаками ОГ є: мінімальна кількість учасників такої групи – три особи; попередня зорганізованість учасників в окреме стійке організоване злочинне утворення; об'єднаність передбачених у майбутньому злочинів єдиним планом, який відомий усім учасникам групи; перманентний розподіл функцій між учасниками групи щодо реалізації вищезазначеного єдиного плану злочинної діяльності.

У Постанові Пленуму Верховного Суду України від 23.12.2005 № 13 додатково вказано ще на такі ознаки організованої групи: 1) спеціальна мета вчинення ряду злочинів або тільки одного, який потребує ретельної довготривалої підготовки; 2) стабільний склад

групи; 3) тісні стосунки між її учасниками; 4) централізоване підпорядкування учасників групи; 5) єдині для всіх правила поведінки; 6) наявність плану злочинної діяльності; 7) чіткий розподіл функцій учасників щодо досягнення плану.

Як свідчить практика, незважаючи на обов'язкові ознаки ОЗГ, що зазначені у законодавстві, існують інші, на які немає прямого посилення. Ці ознаки К.О. Чаплинський пропонує розглядати як додаткові, зокрема: 1) чітка ієрархія і наявність лідера; 2) чіткий розподіл ролей і закріплення функцій в ОЗГ; 3) планований характер злочинної діяльності; 4) мобільність, озброєність, висока технічна оснащеність ОЗГ; 5) згуртованість і постійність складу групи; 6) дисципліна, наявність системи норм і правил поведінки; 7) діловий характер стосунків між членами ОЗГ; 8) єдина матеріальна база; 9) спеціальні методи формування групи; 10) наявність злочинного досвіду у членів ОЗГ; 11) тривалість та конспіративний характер діяльності групи; 12) наявність корумпованих зв'язків [47].

Стосовно територіальної розповсюдженості злочинної діяльності груп стало відомо, що 73,8 % груп обмежують свою діяльність територією району або міста. Міжрегіональні зв'язки в межах міста мають 23,8 %, а міжнародні – 2,4 % груп [Додаток Б].

Важливим підґрунтям для своєчасного виявлення осіб, які виношують намір вчинити дані злочини, є дані щодо формування злочинно спрямованих стосунків між членами злочинних груп, які, у свою чергу, ґрунтуються на основі:

- старих злочинних зв'язків (69 %);
- спільних інтересів за місцем проживання (14,3 %);
- епізодичних зв'язків (7,1 %);
- спільної роботи (4,8 %);
- випадкових стосунків та родинних зв'язків (по 2,4 %) [Додаток Б].

Важливим аспектом дослідження особи злочинця є відомості про стан керованості своїми діями осіб у момент підготовки та вчинення злочину. Пияцтво може слугувати причиною вчинення злочинів загальнокримінальної спрямованості (вбивств, тілесних пошкоджень, хуліганства, зґвалтувань, крадіжок). Не є винятком і незаконні заволодіння ТЗ.

За період з 2005 по 2009 рр. 28,2 % досліджуваних злочинів бу-

ли вчинені особами у стані алкогольного сп'яніння. За цей час показник питомої ваги випадків вчинення цих злочинів вказаною категорією осіб збільшився. Так, у 2005 р. зареєстровано 21,7 % незаконних заволодінь ТЗ, поєднаних з насильством, вчинених особами у стані алкогольного сп'яніння, у 2006 р. – 25,7 %, у 2007 р. – 30,6 %, у 2008 р. – 25,9 %, у 2009 р. – 44,2 % [234; 235].

Суттєве значення в криміналістичній характеристиці незаконних заволодінь ТЗ має наявність кримінального досвіду (судимості) в осіб, які вчинюють вказані злочини. За період з 2005 по 2009 р. на території України питома вага осіб, які раніше вчиняли злочини, серед досліджуваних злочинів склала 32,5 %. У 2005 р. частка таких осіб склала 27,7 %, у 2006 р. – 24,3 %, у 2007 р. – 33,3 %, у 2008 р. – 35,2 %, у 2009 р. – 51,2 % [234].

Відомості про *особу потерпілого* мають суттєве значення при розслідуванні злочину, напрямок якого обирається розпочинаючи від факту його вчинення та особи потерпілого, так і тоді, коли вихідними даними є відомості про злочинця. Це дозволяє говорити про загальнометодичне значення віктимологічного підходу в розслідуванні. Жертва злочину є специфічним об'єктом криміналістичних досліджень не тільки в злочинах проти особистості, але й у всіх тих злочинах, де є потерпілий. Під жертвою злочину розуміється фізична особа, якій злочином заподіяно моральну, фізичну або майнову шкоду [236, с. 302].

Зазначимо, що розуміння особи потерпілого будується на інформації, що включає: демографічні дані, відомості про спосіб життя, риси характеру, звички, зв'язки і стосунки, ознаки віктимної поведінки тощо [84, с. 431].

Результати проведеного дослідження підтвердили, що потерпілий від незаконного заволодіння ТЗ не є винятком. Також слід зазначити й обумовлений зв'язок особи потерпілого і зацікавленістю злочинців, що вчиняють незаконне заволодіння ТЗ. У більшості випадків останні завчасно знають про особу потерпілого, що керує (володіє) ТЗ, котре викликало злочинний умисел як предмет злочину. У зв'язку з цим співучасники злочину як жертву («терпілу») обирають конкретну особу.

Подібні роздуми дають змогу визначати певні типи осіб, які стають жертвами злочину.

Ми цілком погоджуємося із О.М. Брисковською, яка виділяє

таку типологію потерпілих:

- перший тип – надмірно самовпевнені власники ТЗ;
- другий тип – власники ТЗ з необережною або легковажною поведінкою, що сприяє учиненню злочину;
- третій тип – власники, які добровільно, внаслідок обману, особисто передають транспортний засіб злочинцям [237].

На нашу думку, логічно буде сказати, що злочинці, як правило, повинні обирати жертв учинення досліджуваних злочинів із кола осіб, більш слабких у фізичному плані, зокрема осіб жіночої статі. Проте аналіз кримінальних справ дав змогу встановити, що потерпілими від вчинення досліджуваних злочинів, пов'язаних із насильством, частіше стають чоловіки – 63 % проти 37 % потерпілих-жінок [Додаток Б]. Вважаємо, що таку тенденцію можна пояснити тим, що сьогодні водіями ТЗ у переважній кількості випадків є чоловіки.

Доволі суперечним є твердження окремих авторів про те, що особу потерпілого злочинці враховують лише при посяганнях, пов'язаних з безпосереднім контактом, а у випадку таємного заволодіння – нехтують нею. Результати проведеного нами дослідження показують, що у більшості випадків вчинення як відкритих, так і таємних заволодінь злочинцями здійснюється збір інформації про власника ТЗ.

Дослідження вікової категорії потерпілого показало, що у 72 % випадків жертвами досліджуваних злочинів стають особи віком від 18 до 40 років, у 28 % – від 40 і більше [Додаток Б]. Крім того, нами встановлено, що у 79,9 % випадків вчинення незаконних заволодінь ТЗ, поєднаних з насильством, потерпілим була одна особа, у 20,1 % – дві і більше [Додаток Б]. Цілком логічним також є те, що частіше за все потерпілими від злочинних посягань на ТЗ стають громадяни України (96,1 %), тоді як у 3,9 % випадків – іноземці [Додаток Б].

Таким чином, дослідивши структуру елементів криміналістичної характеристики незаконних заволодінь ТЗ, можна дійти висновку про доцільність виділення в ній такої групи елементів, як предмет посягання, обстановка злочину, спосіб вчинення злочину, слідова картина, особа злочинця та потерпілого.

Запропонований склад елементів криміналістичної характеристики дозволяє комплексно описати способи протиправної діяльності, спрямованої на незаконне заволодіння ТЗ, та можливості протидії таким злочинам шляхом застосування криміналістичних засобів.

Розділ 2

ОРГАНІЗАЦІЯ І ТАКТИКА ПРОВЕДЕННЯ ОКРЕМИХ СЛІДЧИХ (РОЗШУКОВИХ) ДІЙ

2.1. Організаційно-тактичні особливості проведення огляду

Успішність та швидкість досудового розслідування незаконного заволодіння транспортним засобом значною мірою залежить від своєчасної та вмілої організації роботи з огляду місця події, оскільки саме кваліфікований аналіз та синтез інформації про об'єкти, причетні до події злочину, отриманої з різноманітних джерел, її інтерпретація та вміле використання лежать в основі розкриття злочинів [238, с. 5].

Слідчий огляд є однією із найважливіших СРД при розслідуванні вказаних злочинів [139, с. 469-470]. На думку Б.М. Комаринця, правильно проведений огляд дає вихідні дані на початковому етапі розслідування і є основним, а нерідко – єдиним джерелом отримання речових доказів. Помилки огляду у більшості випадків не можуть бути виправлені навіть повторним оглядом, оскільки обстановка місця події після первинного огляду суттєво порушується [140, с. 3]. Важливого значення ця СРД набуває і під час розслідування незаконних заволодінь ТЗ, особливо для його початкового етапу, оскільки для цього виду злочину характерною є мобільність і швидкість пересування злочинців на викраденому ТЗ. Крім того, організаційно-тактичні аспекти його проведення включають комплекс заходів і процесуальних дій, направлених на встановлення осіб, які вчинили злочин, виявлення та встановлення місцезнаходження викраденого ТЗ, вирішення питання про необхідність введення спеціальних заходів з перехоплення ТЗ.

Слід зазначити, що огляд був предметом дослідження багатьох науковців, які здійснили ґрунтовний аналіз проблематики і здійснили вагомий науковий внесок у розробку організаційно-тактичних основ його проведення, зокрема: В.П. Бахін [8], Р.С. Белкін [65; 66], В.К. Весельський [141], О.І. Дворкін [142], О.І. Зарубенко [143],

О.В. Захарова [144], Н.І. Клименко [146], Б.М. Комаринець [140], Є.Ф. Коновалов [147], Е.В. Кринична [148], В.К. Лисиченко [149], Є.Д. Лук'янчиков [150], Є.І. Макаренко [151], О.М. Мусієнко [152], В.Ю. Ткач [153], Д.С. Хижняк [154], Т.М. Шамонова [156], Б.І. Шевченко [157], В.Ю. Шепітько [158], М.П. Яблоков [64] та ін.

Слід зазначити, що сьогодні у КПК України не міститься визначення огляду, у зв'язку з цим праці зазначених вчених дають змогу з'ясувати сутність огляду, його змістовну складову. Однак результати наукових досліджень чисельної кількості вчених дозволяють дійти висновку, що під оглядом слід розуміти СРД, яка полягає у безпосередньому сприйнятті об'єктів з метою виявлення слідів злочину та інших речових доказів, з'ясування обставин події та встановлення обставин, що мають значення для кримінального провадження.

Спеціальні дослідження, присвячені окремим аспектам проведення слідчого огляду під час розслідування незаконних заволодінь ТЗ, були проведені низкою вчених, такими як В.Г. Баяхчев [116], М.М. Біркін [167], В.І. Жульєв [116], Ф.Х. Кульмашев [39], О.Л. Мішуточкін [168], Д.А. Патрелюк [169; 170], С.Є. Петров [28], О.П. Резван [171], С.М. Скібін [35], С.М. Садовенко [172], С.М. Сухов [37], Д.В. Стрельченко, С.А. Хазанова [231] та ін.

У криміналістичній літературі достатнього уваги приділяється класифікації слідчого огляду за тих чи інших підстав:

1) за об'єктом огляду [159, с. 7; 160, с. 46]: огляд місця події; огляд ділянок місцевості та приміщень поза місцем події; огляд предметів та документів; огляд трупів та їх частин; ексгумація трупа; огляд транспортних засобів; огляд комп'ютерних засобів; огляд тварин або їх частин; огляд живих осіб (освідування);

2) за послідовністю проведення [142, с. 10; 480, с. 27; 162, с. 126; 163, с. 30]: первинний і повторний;

3) за етапами досудового розслідування: огляд на початковому етапі розслідування; огляд до і після порушення кримінальної справи; огляд на подальшому етапі розслідування;

4) за суб'єктом проведення: слідчим, начальником слідчого відділення, прокурором або суддею;

5) за обсягом дослідження [164, с. 189-190; 165, с. 364]: основний і додатковий;

6) за наявності кримінального провадження: огляд, який прово-

диться до початку досудового розслідування; огляд, що проведений після початку досудового розслідування [154, с. 9-10];

7) за часом проведення: огляд, що проводиться у денний або нічний період доби;

8) за порою року, з урахуванням періодів у річному циклі розвитку природи – весняний, літній, осінній, зимовий;

9) за способом організації огляд – одиничний або груповий.

Так, С.М. Скібін і С.М. Сухов зазначають, що суттєве значення для розслідування викрадень ТЗ мають огляд місця події і огляд документів [35, с. 20-23; 37, с. 17-18]. Окрім того, на думку С.М. Скібіна, до напрямків роботи СОГ на місці події слід віднести: огляд місця безпосереднього зберігання ТЗ (стоянки, парковки) та огляд виявленого ТЗ [173, с. 110].

Так, С.Є. Петров серед видів огляду виокремлює: огляд місця незаконного заволодіння ТЗ (стоянка, гараж, відкрита місцевість); огляд знайденого автомобіля чи його частин; огляд предметів і документів, залишених на місці події [28, с. 9-10]. У свою чергу, О.Л. Мішутчкін і С.М. Садовенко приділили значну увагу таким видам слідчого огляду, як: огляд місця події, місця виявлення ТЗ та прилеглої території [168; 172, с. 176].

Досліджуючи вказане питання, Д. А. Патрелюк виділяє такі види слідчого огляду: огляд місця стоянки (двору багатоповерхового будинку, гаража, СТО, автостоянки); огляд місця залишення ТЗ, а також прилеглої території; огляд виявленого ТЗ [169, с. 110].

Результати наукових досліджень, які стосуються загальних основ проведення огляду, а також тих теоретичних напрацювань, які розглядають особливості проведення огляду під час розслідування викрадень ТЗ, дали змогу визначити, що поза межами досліджень залишилися такі види оглядів, необхідність у здійсненні яких може виникати залежно від слідчої ситуації, що склалася на певному етапі розслідування викрадень ТЗ.

Узагальнюючи погляди вчених щодо видів слідчого огляду з наведеної проблематики, а також за результатами вивчення проваджень, ми можемо дійти висновку, що до основних видів слідчого огляду з розслідування незаконних заволодінь ТЗ можна віднести такі:

- огляд місця незаконного заволодіння ТЗ;
- огляд місця виявлення (розшукуваного) ТЗ;

- огляд виявленого (розшукуваного) ТЗ;
- огляд місця зберігання («відстою») ТЗ (стоянки, гаражі або гаражні кооперативи, занедбанні склади, сараї, приватні подвір'я тощо);
- огляд місця розукомплектування викраденого ТЗ;
- огляд частин, механізмів, агрегатів розукомплектованих ТЗ, які були викрадені, або інших ТЗ, що були виявлені при розслідуванні;
- огляд предметів, які були об'єктом посягання (наприклад, певні товари, речі, цінності);
- огляд місця продажу викраденого ТЗ або його частин, механізмів, агрегатів (зокрема, авторинки, лісосмуга, офісні приміщення, СТО);
- огляд комп'ютерної техніки, за допомогою якої відбувався вихід в мережу Інтернет з метою продажу ТЗ (його частин та агрегатів), або тієї, що використовувалася під час підготовки і вчинення викрадення ТЗ, або магнітних носіїв інформації (накопичувачів);
- огляд документів і державних номерних знаків, які використовувалися з метою підготовки, вчинення і приховування слідів злочину, а також реалізації (продажу) ТЗ (наприклад, свідоцтво про реєстрацію ТЗ, довіреність, довідка-рахунок, плани, схеми);
- огляд запису з камер відеоспостереження (відеореєстраторів, вебкамер), DVD-дисків із записом з камер відеоспостережень; відеофайлів з флеш-носіїв; файлів з записами відеоспостережень з відеореєстраторів; вебкамер, камер відеонагляду з банкоматів [239].

Також слід зазначити, що при розслідуванні викрадень ТЗ окрім зазначених видів слідчого огляду може виникнути потреба провести й інші види огляду, зокрема: огляд трупа, огляд живої особи (освідування) та ін. Проте ці види слідчого огляду також мають важливе значення для виявлення і вилучення слідів і засобів учинення злочину, інших предметів, що можуть бути речовими доказами, а також, тих, що мають значення для відновлення «слідової картини» злочину, визначення ознак організованості групи осіб, які вчинюють незаконні заволодіння ТЗ, та ін. Окрім того, узагальнення слідчої практики дозволяє дійти висновку, що доказування у даних провадженнях має певні складнощі, які зумовлені необхідністю встановлення (доведення) ознак, які вказують на вчинення викра-

дення ТЗ.

На нашу думку, проведення вказаних видів слідчого огляду сприяє отриманню необхідної «слідової картини», яка вказує на підготовку і вчинення злочинів, а також встановленню заходів щодо їх приховування. Якісно проведений слідчий огляд надає слідчому поліції можливість доказового закріплення ознак ОЗГ, зокрема: 1) попередню зорганізованість у спільне кримінальне об'єднання для вчинення викрадень ТЗ; 2) тривалість злочинної діяльності групи; 3) наявність організатора конкретних злочинів; 4) узгодження дій між співучасниками, дотримання усіма її членами заздалегідь розробленого плану злочину; 5) отримання значних прибутків від злочинної діяльності; 6) розподіл грошових коштів, здобутих злочинним шляхом, між усіма членами ОЗГ.

Думки працівників слідчих підрозділів поліції дозволяють дійти висновку, що до основних організаційно-тактичних заходів слідчого огляду слід віднести: а) правильне визначення меж слідчого огляду; б) розстановку сил і засобів до проведення огляду; в) визначення порядку пересування місцем події; г) визначення тактичних прийомів огляду обстановки місця події та окремих її елементів [Додаток А].

В цілому, кожен вид слідчого огляду відповідає загальним завданням, які до нього висуваються, а саме: 1) виявлення слідів викрадення ТЗ та інших об'єктів, що можуть бути залучені до матеріалів справи як речові докази; 2) з'ясування обстановки злочину; 3) виявлення інших обставин, які мають значення для справи; 4) відображення (фіксація) в протоколі та додатках до нього всіх дій слідчого і всіх виявлених ним обставин.

Огляд через особливості застосовуваних методів пізнання має подібні риси з деякими іншими СРД, наприклад зі слідчим експериментом чи обшуком, але у той же час принципово відрізняється від них за процесуальною природою, тактикою проведення. Сутність огляду полягає у тому, що слідчий за допомогою методів пізнання упевнюється в існуванні і характері фактів, які мають доказове значення.

При проведенні огляду слідчий не тільки спостерігає, але й проводить різні вимірювання, порівнює об'єкти, які спостерігає як між собою, так й з іншими об'єктами і явищами, у визначених межах проводить експерименти з досліджуваними об'єктами і, наре-

шті, фіксує, шляхом обов'язкового опису і за допомогою інших методів криміналістичної фіксації, технічних засобів, все, що було виявлено. Результати сприйняття об'єктів, що оглядаються, необхідно піддавати логічній обробці з метою встановлення їх зв'язку з подією злочину та іншими даними [166, с. 327-328].

У зв'язку з цим більш детально зупинимося на деяких видах слідчого огляду, що проводиться при розслідуванні незаконних заволодінь ТЗ.

1. Огляд місця незаконного заволодіння ТЗ. Загальним завданням огляду місця події є виявлення фактичних даних, за якими можна встановити чіткий механізм злочину. На причетність до викрадення ТЗ групою осіб можуть вказувати такі обставини:

- узгодженість, спланованість та цілеспрямованість дій злочинців;
- відсутність на місці події слідів злочину (рук, ніг, запаху тощо);
- використання сучасних (складних) технічних засобів зламу охоронної сигналізації ТЗ;
- використання ТЗ для прибуття та залишення місця злочинних дій;
- відсутність свідків викрадення ТЗ;
- відкрите й швидке викрадення ТЗ у громадських місцях, наприклад під час короткострокових зупинок ТЗ біля магазину, банку, що свідчить про спланованість, швидкість, злагодженість і відпрацьованість злочинних дій.

Слідчі обов'язково повинні встановлювати ті обставини, що дозволять визначити правильні версії та обрати правильний напрямок розкриття і розслідування злочину.

Під час огляду місця події слідчому потрібно з'ясувати: 1) з якої сторони злочинці прибули на місце події; 2) у якому напрямку злочинці зникли з місця події; 3) кількість злочинців; 4) які відомості вказують на причетність до викрадення ТЗ саме ОЗГ; 5) чи використовували злочинці ТЗ під час вчинення злочину; 6) де вони залишали цей ТЗ; 7) чи усі члени ОЗГ повернулись до ТЗ; 8) які знаряддя використовувалися під час викрадення ТЗ; 9) який час було затрачено на незаконне заволодіння ТЗ; 10) які відомості, що характеризують особу злочинця, виявлені тощо.

Можна погодитися з думкою М.В. Салтевського, що слід про-

вести повне дослідження місця події, оцінити кожен факт окремо і всю їх сукупність, зважити інформацію із процесуальних джерел і тільки після цього змоделювати подію, що сталася, встановити її кримінально-правову сутність, тобто визначити, був це злочин чи інша подія [178, с. 339].

Недотримання зазначених вимог нерідко призводить до недоліків, яких припускаються слідчі. У ході пошуку інформації деякі з джерел залишаються пропущеними внаслідок неуважності, використання неефективних прийомів і засобів. Наприклад, при використанні прийому вибіркового огляду місця події деякі зі слідів можуть залишитись невиявленими, що за рядом випадків не дозволяє встановити усі обставини, котрі підлягають доказуванню [179, с. 7].

Методи проведення огляду відіграють важливу роль у виявленні та фіксації слідів і предметів, які мають доказове значення. Проте рекомендації криміналістів щодо їх застосування у кримінальних провадженнях зазначеної категорії різняться. Так, на думку одних вчених (О.Л. Мішуточкин, С.М. Скібін), огляд доцільно проводити концентричним методом (від периферії до центру), тобто починаючи з прилеглої території, навколо уявного місця стоянки до місця, де перебував ТЗ [168; 173, с. 110].

Інша група вчених (О.П. Резван, Ф.Х. Кульмашев) вважає, що огляд повинен проводитися ексцентричним методом (від центру до периферії), тобто починаючи від місця стоянки ТЗ досліджується навколишня обстановка [171, с. 173; 39, с. 19].

Можна погодитися з думкою Д.А. Патрелюка, якщо ТЗ перебував на відкритій стоянці, то оглядати місце події доцільно ексцентричним методом. Дослідивши на початку місце перебування ТЗ, виявивши сліди конкретних інструментів, відбитки або відшарування взуття злочинців та інших об'єктів, слідчий зможе більш ефективно здійснити їх пошук на прилеглій території. Якщо виконувати дії у зворотній послідовності, то це призведе до нераціонального витрачання часу і фіксації зайвих слідів, які в подальшому не можуть бути використані. У випадку, коли ТЗ на момент вчинення злочину перебував у гаражі (іншому сховищі), використовується концентричний метод. Сліди, які знаходяться у приміщенні, більш захищені від дії навколишнього середовища, людей і тварин, які, рухаючись біля місця події, можуть несвідомо порушити досліджувану обстановку [170, с. 136-137].

На нашу думку, найбільш широкий комплекс слідів утворюється при посяганні на ТЗ, що знаходиться у закритих гаражах. Це наявність трасологічних слідів (знарядь зламу на запираючих засобах гаражу, рук, взуття, одягу, рукавичок, залишені предмети, мікрооб'єкти, запахові сліди). Найменше слідів можна виявити при викраденні ТЗ, що запарковане на асфальтованій ділянці у суху погоду.

Підсумовуючи, слід зазначити, що обрання методу огляду залежить від індивідуальних особливостей місця події, ситуації, що склалася на момент його проведення, часу, який сплинув з моменту викрадення ТЗ, а головне – місця стоянки ТЗ.

Враховуючи те, що межі огляду місця викрадення ТЗ можуть бути розширені на кілька кварталів у великому місті, що існує велика ймовірність множинності об'єктів огляду, що динамічний характер дій злочинців свідчить про негайне залишення місця злочину, району проведення пошукових дій, у деяких випадках – про миттєву зміну ідентифікаційних номерів ТЗ, швидкий продаж ТЗ замовнику, розукомплектування ТЗ, на наш погляд, найбільш ефективним методом огляду є комбінований, із залученням додаткових сил і засобів. Слідчий під час огляду повинен умовно розмежувати усю територію на квадрати, кожен з яких, залежно від наявної оперативної інформації, оглядати концентричним або ексцентричним методами, залежно від наявності викраденого ТЗ, його частин, механізмів і агрегатів та ін.

У разі затримання злочинця до проведення огляду слідчий спрямовує свої зусилля на виявлення об'єктивних даних, що вказують на його причетність до викрадення ТЗ. Це сприятиме формуванню більш повної картини учиненого злочину. Доцільно до огляду місця події залучати і потерпілих. Ці особи могли бути безпосередніми учасниками злочину та надати значну кількість відомостей про злочинну подію та її учасників.

2. *Огляд місця виявленого (розшуканого) ТЗ.* В результаті дослідження нами встановлено, що ТЗ найчастіше виявляються: а) безпосередньо працівниками поліції, які задіюються під час розшуку, б) цивільними особами (переважно власниками ТЗ, у тому числі яким повернули ТЗ за винагороду), в) працівниками Державної прикордонної служби України, г) працівниками інших правоохоронних органів.

Враховуючи ці обставини, зазначимо, що у випадку затримання розшукуваного ТЗ працівниками Державної прикордонної служби України, огляд місця виявлення ТЗ проводити не доцільно. Це пояснюється тим, що особи, які перетинають державний кордон на ТЗ, що знаходиться у розшуку, затримуються на місці, й у подальшому більш важливого значення набуває проведення інших СРД або НСРД, зокрема огляд безпосередньо ТЗ, в якому залишаються сліди злочинців. Така ж ситуація і щодо місця, де патрульною поліцією було затримано ТЗ разом з водієм і пасажиром, оскільки межі огляду будуть звужуватись до самого ТЗ, за винятком тих випадків, коли ТЗ затримується в результаті переслідування, оскільки злочинці протягом маршруту намагаються позбавитися предметів і документів, які можуть бути використані як докази.

Важливе значення має і час прибуття слідчого на місце події. Так, узагальнення слідчої практики про викрадення ТЗ дало змогу визначити, що у 91% випадків слідчий прибув на місце пригоди одразу після повідомлення; 3 % – протягом доби; 1 % – протягом 2 діб; 5 % – огляд місця виявлення ТЗ взагалі не проводився (слідчий обмежився оглядом тільки ТЗ) [Додаток Б].

На місці події слідчий повинен організувати роботу СОГ. Перш за все, перед ними стоїть завдання з охорони місця події, забезпечення пропускнуго режиму; виявлення свідків чи можливих очевидців залишення ТЗ та осіб, котрі можуть описати злочинців; виявлення і фіксації слідів злочинців; організації проведення операції «Перехват» та ін. За даними узагальнення матеріалів кримінальних проваджень, у склад СОГ входили такі працівники: слідчий (100 %), оперативний працівник (75 %), спеціаліст-криміналіст (25 %), інспектор підрозділу превентивної діяльності поліції (13 %), кінолог із собакою (5 %) [Додаток Б].

На прилеглий місцевості, особливо у місцях, де рухався розшукуваний ТЗ, необхідно звертати увагу на перешкоди на його шляху (паркани, дерева, стовпи). Свіжі пошкодження на них, нашарування часток лакофарбового покриття, що збігається з кольором ТЗ, осип скла вказують на те, що викрадач ТЗ занадто перевищував швидкість і не справлявся з керуванням, що, у свою чергу, дає підстави вважати, що водій знав, що був поблизу місця патрулювання поліції.

Оглядаючи місце виявлення ТЗ, слідчий повинен зрозуміти, чо-

му він був залишений саме тут. Причинами можуть бути відсутність пального, несправність ТЗ, підготовка для подальшого використання, приховування для розукомплектування або знищення, скоєння ДТП, спрацювання блокуючої системи сигналізації та ін. Відповідь на це питання може бути виявлена при співвідношенні слідів злочину із загальною обстановкою місця події та показаннями датчиків автомобіля.

Під час огляду місця виявленого ТЗ треба мати на увазі, що злочинці не відразу залишають ТЗ, який з несподіваних причин зупинився, а намагаються відновити його рух. У зв'язку з цим необхідно проводити огляд прилеглої території з метою виявлення можливих злочинців, а також слідів, що були ними залишені. Окрім того, слід враховувати, що основну групу злочинців, які рухаються у викраденому ТЗ, як правило «прикриває» додаткова на іншому ТЗ, що переважно рухається попереду основної з метою виявлення працівників поліції на маршруті пересування. На практиці зустрічається ситуація, коли злочинці залишали ТЗ на проїзній частині. У такому випадку необхідно обмежити доступ до ТЗ сторонніх осіб і вжити відповідних заходів.

Досить уважно потрібно проводити огляд території навколо ТЗ, де можна виявити сліди взуття злочинців, різні предмети, недопалки цигарок, сліди застосування інструментів. Дослідивши сліди взуття, експерт-криміналіст може визначити його особливості та встановити окремі ознаки особи злочинця.

3. Огляд виявленого ТЗ. Після виявлення ТЗ працівниками поліції чи повідомлення про його знаходження громадянами слідчий повинен у найкоротший термін прибути до місця події для проведення огляду.

Можна погодитися з думкою В.Г. Баяхчева, що найбільшу цінність представляє огляд виявленого ТЗ, оскільки на його деталях залишаються сліди злочинця [116, с. 47]. Аналіз матеріалів кримінальних проваджень свідчить, що огляд здебільшого огляд проводиться (96 % випадків), тоді як у 4 % слідчі відмовляються від його проведення.

На нашу думку, доцільно проводити огляд ТЗ, не переміщуючи його з місця виявлення. В іншому випадку, у разі неможливості залишити ТЗ у незмінному положенні (знаходиться на проїзній частині), його треба відбуксирувати на узбіччя, зафіксувавши первісне положення, а також сліди і предмети, які можуть мати доказове зна-

чення. Це можна зробити за допомогою крейди, ріжучих предметів. Про вчинені переміщення роблять відповідний запис у протоколі огляду.

З точки зору тактики огляду ТЗ важливим є питання про вибір місця його проведення. Існує два можливих варіанти: огляд ТЗ у місці його виявлення або перегін його до відділення поліції. Так, Є.І. Макаренко, С.М. Скібін, С.М. Садовенко і більшість опитаних працівників поліції (73 %) вказують на неприпустимість переміщення ТЗ до відділення поліції для огляду [172, с. 175; 173, с. 114; 151, с. 45].

Огляд викраденого ТЗ має певні організаційно-тактичні особливості. На думку М.М. Біркіна, до них належать участь власника ТЗ під час проведення огляду [167, с. 112]. Ми підтримуємо таку позицію, оскільки потерпілий допоможе слідчому встановити пошкодження ТЗ, спричинені діями злочинців, зміни у його салоні, відсутність окремих предметів, які належали власнику, та наявність зайвих. Присутність власника зекономить час на проведення огляду і дозволить отримати об'єктивну картину про спосіб учинення викрадення ТЗ.

Незважаючи на важливість залучення потерпілого до огляду ТЗ, узагальнення матеріалів кримінальних проваджень показало, що власник запрошувався у 37 % випадках, а у 63 % – огляд проводився без нього, що не може не вплинути на якість його проведення [Додаток Б].

В цілому слідчий огляд складається з двох основних етапів: загального і детального. При огляді ТЗ спочатку проводиться загальний огляд, де встановлюються його тип, марка, модель, колір кузова, державний номерний знак, форма, габарити, характер вантажу, ідентифікація його з прикметами викраденого. Наступним оглядається кузов – для виявлення пошкоджень і різного роду змін; відкриваються капот і багажник, проводиться огляд коліс, скла, бамперів, салону. На цій стадії допомога потерпілого є найціннішою, з цією метою йому необхідно запропонувати оглянути салон, моторний відсік та багажник, не торкаючись при цьому ТЗ.

Заява власника про те, що напередодні викрадення він вимив ТЗ, а у салоні, біля педалей є бруд, повинна зорієнтувати слідчого на відібрання зразків для дослідження і вирішення питання про ідентифікацію [167, с. 112].

Закінчивши загальний огляд ТЗ, необхідно перейти до його дета-

льного вузлого дослідження. З цією метою автомобіль умовно поділяється на ряд зон, які оглядаються послідовно, детально та ізольовано одна від одної.

Як вказує О.П. Резван, при детальному огляді виявляються індивідуальні особливості ТЗ: наявність додаткового устаткування (дзеркал, фар, аудіоапаратури, охоронної сигналізації, блокувальних пристроїв); склад і структура нашарувань лакофарбових покриттів; непомітні механічні ушкодження на поверхні кузова (вм'ятини, подряпини, відшарування фарби); місця маркування; несправності приладів; технічний стан і працездатність окремих систем [171, с. 174].

У свою чергу, М.М. Біркін пропонує таку послідовність огляду ТЗ: дверцята водія (з обох сторін); сидіння водія та чохли на ньому; рульове колесо, замок запалення, ручка КПП; щиток з приборами, передня панель, дзеркало заднього виду; підлога перед передніми сидіннями, педалі керування; дверцята переднього пасажира, його сидіння (чохол та його кармани), внутрішня поверхня дверцят, попільничка на ній, паски безпеки; ящик для дрібних речей на передній панелі, а також протисонячні щитки з обох сторін; задні дверцята з обох сторін, задні сидіння та підлога; лобове і заднє скло, стеля і обшивка салону, поличка перед заднім склом; встановлені в салоні додаткові прибори (магнітофон, кондиціонер). Особливу увагу слід приділити пошуку відбитків пальців на деталях магнітофона, вставленій в нього касеті (диску) [167, с. 112].

Так, за даними проведеного дослідження, 36 % слідів були залишені на дверях водія, в 4 % – місцем виявлення слідів було скло бокових дверей [Додаток Б].

Також необхідно вказати на необхідність фіксації показань приладів (спідометра, датчика палива), положення важелів та педаль керування.

Втім, така послідовність огляду ТЗ, на думку Д.А. Патрелюка, відображає лише «внутрішню» роботу слідчого з дослідження предмета посягання, зовнішня ж сторона ТЗ залишається недослідженою, що тягне за собою втрату великої кількості слідів, котрі здатні створити уяву про спосіб проникнення у салон, використання інструменту [170, с. 143].

На думку О.Л. Мішуточкина, слідчий, приступаючи до огляду ТЗ, повинен дослідити його кузов, державні реєстраційні знаки, бампери,

освітлювальні прилади, колеса, молдінги, ковпаки та інші частини [168, с. 125].

Отже, огляд доцільно проводити послідовно, розподіляючи ТЗ на окремі вузли, зокрема: передня частина, задня частина, дах, бічні сторони та салон. На нашу думку, огляд у такій послідовності буде більш результативним.

Окремим вузлом при огляді виявленого ТЗ, на думку О.П. Резвана, є моторний відсік. Залежно від конкретних обставин злочину, підлягає огляду і нижня частина транспортного засобу [171, с. 174].

Огляд ТЗ доцільно проводити за окремими «вузлами» у такій послідовності: 1) передня частина ТЗ – бампер, реєстраційний номерний знак, радіатор, фари, підфарники, капот, крила, передні колеса, лобове скло, склоочисники, передні бічні стійки кузова або кабіни; 2) задня частина – кришка багажника, її замок, задні ліхтарі, номерний знак, бампер, багажне відділення і його вміст (запасне колесо, інструменти); 3) верхня частина – дах автомобіля та вентиляційний люк зовні; 4) бічні сторони – передні і задні двері, ручки та замки зовні, бічне скло та ущільнювачі, дзеркало заднього виду, бризговики та підніжка; 5) салон – дверцята водія (внутрішня сторона), сидіння водія та чохли на ньому, дверцята переднього пасажира, його сидіння [170, с. 144].

У тій частині протоколу огляду, яка містить інформацію про виявлений ТЗ, послідовно описуються: марка, модель, номерний знак, зовнішні ушкодження, їх точне розташування, напрямок, розміри, характер, наявність слідів та інших речових доказів. Слід зазначити, що на практиці під час огляду ТЗ недостатньо уваги приділяється пошуку і фіксації мікрослідів. На думку М.М. Біркіна, О.П. Резвана, В.І. Жулева, Ф.Х. Кульмашева, їх можна виявити на важелях керування, педалях, полицях, чохлах сидінь, попільницях, пасках безпеки, а також в інших місцях, де змінено обстановку.

Найбільшою контактною поверхнею під час викрадення є сидіння, тому при виявленні ТЗ необхідно вилучати чохли і упаковувати кожен окремо у паперові чи целофанові пакети. При цьому чохли повинні бути вивернуті, для забезпечення збереження мікрооб'єктів, які знаходяться на них. Така позиція одностайно підтримується вченими [167, с. 112; 171, с. 174].

4. Огляд частин, механізмів, агрегатів розукомплектованих ТЗ.

Розукомплектований стан ТЗ визначається відсутністю на ньому основних вузлів і агрегатів, кузовних деталей (капот, кришка багажника, двері), стекол і коліс (включаючи згорілі ТЗ, стан, за якого неможлива їх експлуатація).

При огляді частин і механізмів розукомплектованих ТЗ необхідно з'ясувати такі питання:

– чи відносяться ці частини до ТЗ, яким незаконно заволоділи, або який був предметом посягання за іншими справами?

– чи відносяться ці частини до ТЗ, що використовувався злочинцями для вчинення інших злочинів?

– які сліди залишені на частинах і механізмах ТЗ?

Слід звернути увагу на те, що кожен ТЗ має ідентифікаційний номер (Vehicle Identification Number – VIN), що є структурованим поєднанням буквено-цифрових символів, присвоюється виробником ТЗ з метою ідентифікації ТЗ та наноситься на деталі кузова, шасі (рами).

До методів зміни злочинцями VIN ТЗ відносяться: видалення і заміна частини або всієї маркувальної панелі; додавання елементів на знаках, що мають схожий вигляд (наприклад, 1 перетворюється на 4, 6 або 9); зворотне перетворення – заплавлення «зайвих» елементів, з перетворенням, наприклад, 4 на 1, 8 на 3. Ознаками, що свідчать про «перебивку» VIN-кодів, можуть бути: сліди обробки поверхні і залишки шпаклівки на ділянці маркування; збільшена товщина покриття або панелі; зварні шви на маркувальній панелі; розбіжність маркування з її відображенням на зворотному боці панелі; нечітке накреслення знаків, зсув знаків по вертикалі і горизонталі; різна глибина знаків; сторонні штрихи і відмінності у виконанні однакових знаків; відмінність лакофарбового покриття маркувальної панелі та ін.

Під час огляду окремих частин і деталей ТЗ слід також врахувати, що в Україні з 1994 р. почав запроваджуватися метод пасивного захисту ТЗ від викрадення і розукомплектування [182]. Він передбачає маркування найбільш незахищених вузлів і агрегатів ТЗ. За допомогою спеціального обладнання на них наносять останні 8 цифр номера кузова ТЗ. Маркування проводиться на видиму (скло, фари) і невидиму (елементи інтер'єру салону) поверхню. На невидимій поверхні маркування здійснюють за допомогою маркера, який зчитується ультрафіолетовою люмінесцентною лампою.

Документом маркування автомобіля є номерний бланк фірми «Рубіж», який складається з двох частин: 1) гарантія для користувача послугою; 2) відривний талон «Рубіж-ДАІ», який є умовою занесення цього ТЗ до комп'ютерної мережі патрульної поліції.

Також є окремі приклади застосування таких заходів у розвинутих країнах. Так, згідно із законодавством США про боротьбу з угонами ТЗ передбачається маркування основних автомобільних вузлів 17-цифровими номерами [183, с. 32], а власники автомагазинів повинні повідомляти поліції про всі надходження запчастин із номерами, які зареєстровані як викрадені. Маркуванню підлягають коробка передач, капот, бокові двері, передні крила, підлога багажника. У Великобританії пропонується ідентифікаційний номер наносити на метал ТЗ, тоді його підробку буде ускладнено. При цьому висувається вимога простого зчитування номера зовні без внутрішнього огляду ТЗ [184, с. 13].

Маркування неможливо знищити, а в салоні ТЗ – побачити без спеціальної ультрафіолетової лампи. Створено центральний банк даних обліку маркованих ТЗ. Як на недолік у цій роботі потрібно звернути увагу на відсутність в особового складу патрульних поліції достатньої кількості портативних приладів ультрафіолетового освітлення для перевірки ТЗ. Також система не передбачає відстеження ТЗ і повторного видання відповідного документа іншому власникові. У зв'язку з цим огляд окремих частин ТЗ слід проводити із використанням ультрафіолетової лампи. Окрім того, під час виготовлення ТЗ та їх комплектуючих виробники маркують їх спеціально розробленими номерами, які можна розбити на групи. *Перша група* – це індивідуальні для конкретних деталей номери, призначені для обліку та ідентифікації ТЗ, іменовані ідентифікаційними номерами. Такі номери наносять на довготривалі деталі ТЗ – кузов, шасі, двигун та інші деталі. *Друга група* – це номери, що характеризують ТЗ у процесі заводського циклу виготовлення (номер замовлення). *Третя група* – це номери, присвоєні певним деталям, які хоча і є індивідуальними, але для ідентифікації ТЗ, як правило, не використовуються у зв'язку зі швидкою зношуваністю цих деталей (шини). *Четверта група* – це номери, що забезпечують правильне визначення типової приналежності деталі, що необхідно для здійснення ремонтних робіт (так звані «номери деталей за каталогом»). *П'ята група* – це приховані ідентифікаційні номери або інші

носії інформації, на підставі яких можна ідентифікувати ТЗ (приховані сервісні наклейки) [185, с. 141-142].

Поверхні і деталі, на яких можуть бути залишені сліди пальців рук, інструментів, нерідко мають специфічні і важкодоступні форми та характер поверхні, багато деталей вкриті паливно-мастильними матеріалами, пилом, брудом. Зважаючи на це, при огляді частин і механізмів розукомплектованих ТЗ обов'язково слід залучати експертів-криміналістів, спеціалістів. В іншому випадку необхідно вжити заходів для збереження слідів до його прибуття, накривши їх вологонепроникним матеріалом, а за можливості – вилучити.

5. Огляд місця зберігання («відстою») транспортного засобу.

Місце, де зберігався викрадений ТЗ, має важливе значення у розслідуванні. Такими місцями можуть бути: стоянки, гаражі або гаражні кооперативи, занедбані склади, сараї, бокси, приватні подвір'я тощо.

Безпосередньо при огляді такого місця потрібно приділяти увагу певним особливостям. Так, на місці огляду може бути не тільки один ТЗ, який розшукувався, а й інші ТЗ, які перебували у розшуку, або їх частини чи механізми. Даний огляд може проводитись у декількох місцях одночасно, наприклад: викрадений ТЗ може зберігатися у декількох боксах гаражного кооперативу. Також слід мати на увазі, що поряд з такими місцями можливо виявити місця де ТЗ розукомплектовувалися, та місця ймовірного їх збуту. Безпосередній огляд боксів, на нашу думку, слід проводити концентричним методом, оскільки виявити центр знаходження необхідних деталей та частин ТЗ, яким незаконно заволоділи, досить складно через їхнє скупчення.

На практиці трапляються випадки, коли злочинці, приховавши на деякий час ТЗ у «відстійнику», переганяють його у інше місце. У таких випадках необхідно оглядати і вилучати сліди протекторів коліс. В подальшому вони можуть знадобитися для ідентифікації розшукуваного ТЗ і доказування у причетності до вчинення злочину конкретних осіб [186, с. 16].

Окремо слід звернути увагу на можливі сліди переміщення ТЗ, його демонтажу або заміни окремих вузлів, у тому числі номерних знаків.

6. Огляд місця розукомплектування викраденого ТЗ.

До таких місць, як правило, відносять: різноманітні майстерні,

СТО, гаражі, де відбувається розукомплектування ТЗ на окремі деталі, частини або механізми, з метою їх подальшого перепродажу або іншої реалізації.

Так, наприклад, у селі Козинці Бородянського району Київської області було виявлено місце розукомплектування викрадених ТЗ, переважно марок «ВАЗ» і «Москвич». Під час огляду гаражу було знайдено значну кількість запчастин від вищевказаних марок ТЗ та велику кількість державних номерних знаків і свідоцтв про їх реєстрацію. Під час перевірки номерних знаків за базами даних працівники поліції виявили, що один з номерних знаків належить автомобілю «ВАЗ-21051», яким 12.09.2014 незаконно заволоділи в м. Житомир. Також біля підвір'я гаражу на проїжджій частині знаходився автомобіль «ВАЗ 21043» червоного кольору, яким незаконно заволоділи 23.09.2014 в місті Ірпінь [187].

Слід зазначити, що місця розукомплектування викрадених ТЗ можуть співпадати з місцями їх зберіганням чи продажу.

При проведенні огляду потрібно звертати увагу на залишені злочинцями частини і механізми ТЗ, а саме на їх стан та серійні номери. Встановленню підлягатимуть і шляхи надходження викрадених ТЗ, зокрема звідки і яким чином прибувають розшукувані ТЗ. Також доцільно встановити, куди і яким чином відправляються вже розукомплектовані ТЗ.

Особливістю огляду цих об'єктів є детальний пошук та вивчення комплектуючих частин і агрегатів ТЗ. При цьому слід мати на увазі, що їхня кількість може бути значною, тому необхідно кожну частину детально описувати у протоколі огляду із зазначенням усіх особливостей.

Разом з цим слід звернути увагу і на поведінку осіб, які займаються розукомплектуванням ТЗ. Як правило, такі особи пояснюють, що належність ТЗ їм невідома, вони нею не цікавилися, а самі ТЗ до них «приганяли» невідомі особи з метою продажу на запчастини. Манера їхнього поводження може видавати причетність до складу ОЗГ.

7. Огляд предметів, які були предметом посягання.

При виявленні таких предметів слід пам'ятати, що вони можуть зберігати певні сліди, залишені злочинцями. Слідчому необхідно з'ясувати, яким чином певний предмет зазнав змін після викрадення ТЗ, які сліди могли бути залишені на ньому та ін.

8. Огляд місця продажу викраденого ТЗ.

Узагальнення слідчої практики свідчить, що до таких місць відносяться: а) ринки як основне місце збуту частин і механізмів викрадених ТЗ; б) окремі приватні підприємства з продажу ТЗ; в) лісосмуги, занедбані території тощо; г) СТО, які призначені для продажу ТЗ та їх частин, та ін.

Під час огляду зазначених об'єктів необхідно приділяти увагу доказам, які свідчать про те, що з даного місця проводився продаж викрадених ТЗ. Особливу увагу необхідно звернути на шляхи збуту ТЗ, його частин чи механізмів, а саме встановити, коли і кому був проданий той чи інший ТЗ, шляхи надходження таких ТЗ та їхніх частин. Потрібно також з'ясувати, яким чином «рекламувалися» ці ТЗ, як інформація про ТЗ розповсюджувалася, наприклад через подачу реклами в мережі Інтернет або у газетах, чи збут проводився конкретному колу осіб, які знали про злочинний спосіб отримання ТЗ. Ці дані можуть міститися у певних документах, як в паперовому, так і електронному форматі, які у свою чергу можуть зберігатися на конкретних електронних носіях (комп'ютерах, дисках тощо).

9. Огляд комп'ютерної техніки, за допомогою якої відбувався вихід в мережу Інтернет з метою продажу ТЗ, або магнітних носіїв інформації.

Враховуючи трьохступеневий спосіб викрадення ТЗ, при огляді зазначених об'єктів необхідно знайти інформацію, яка свідчить про:

1) зв'язок між учасниками ОЗГ. Слід виділити роль кожного, що може бути відображено у переписці в мережі Інтернет;

2) підготовку, вчинення та приховування злочину, зокрема:

– пошук у мережі «Інтернет» оголошень про продаж ТЗ, свідоків про реєстрацію ТЗ, державних номерних знаків, фрагментів кузова з VIN-кодом з метою їхнього придбання і використання для вчинення злочину, переустаткування ТЗ та його реалізації.

Так, у жовтні 2014 року за попередньою змовою група осіб вирішила викрасти ТЗ, об'яву про продаж якого знайшла в мережі Інтернет [188];

– пошук покупців ТЗ, частин та агрегатів ТЗ, які стали предметом незаконного заволодіння, шляхом розміщення об'яв у мережі «Інтернет»;

– фото-, відеофайли з ТЗ (власника), за якими у процесі підготовки до злочину велося спостереження, та сліди їхнього переси-

лання замовнику, або тих, які використовувались для розміщення об'яв про продаж.

У вересні 2009 року підсудний К. вступив у злочинну змову з не-встановленою слідством особою та з підсудним В. щодо викрадення ТЗ марки «BMW X6» для подальшої його реалізації і незаконного збагачення. Готуючись до вчинення запланованого злочину, К., невстановлена особа і В. домовилися стежити за обраним автомобілем й у зручний для них момент, коли власник ТЗ вийде із машини, напасти на нього, заволодіти автомобілем. В., у свою чергу, також повинен був знайти покупця на викрадений ТЗ та організувати його продаж. Для стеження за обраним ТЗ за попередньою змовою група осіб вирішили незаконно ним заволодіти, використавши мережу Інтернет і мобільного зв'язку, тобто непомітно для власника вони помістили на його ТЗ мобільний телефон, потім використовуючи Інтернет, який надає можливість слідкувати за місцем знаходження певного абонента мобільного зв'язку, та за допомогою портативного комп'ютера почали слідкувати за ТЗ [189];

– пошук об'яв про здачу в оренду гаражу, боксів з метою визначення місць відстою ТЗ;

– детальні карти територій, на яких вчинювалися злочини, схеми руху потерпілого та ін.

Після прибуття на місце огляду слід вжити заходів щодо забезпечення збереження інформації, яка знаходиться в комп'ютерах і на магнітних носіях, для чого необхідно запобігти: 1) переміщенню комп'ютерного обладнання; 2) вимиканню електропостачання об'єкта; 3) маніпуляціям з комп'ютерною технікою, якщо результат цих дій заздалегідь невідомий.

При проведенні огляду необхідно взяти до уваги такі несприятливі фактори: а) можливі спроби членів ОЗГ знищити інформацію; б) наявність в ЕОМ спеціальних засобів захисту від несанкціонованого доступу, які, не отримавши у встановлений час спеціальний код, автоматично знищують усю інформацію; в) можлива наявність в ЕОМ інших засобів захисту інформації від несанкціонованого доступу та ін.

У зв'язку з цим важливо залучати фахівців на самому першому етапі здійснення огляду. Вони не тільки допоможуть розібратися в особливостях комп'ютерного обладнання і машинних носіїв інформації, але і вказати, що підлягає вилученню. Профіль потрібного

фахівця визначається залежно від цілей і завдань огляду з урахуванням первинних даних про характер злочину. Найчастіше може знадобитися допомога декількох фахівців, у тому числі програміста з операційних систем, прикладних програм, електронника, що добре знає комп'ютерну техніку, спеціаліста із засобів зв'язку, а також техника-криміналіста. Останній необхідний для виявлення і збору традиційних доказів, наприклад прихованих відбитків пальців рук на клавіатурі, «миші», вимикачах і тумблерах та ін., шифрованих рукописних записів та ін.

При огляді працюючого комп'ютера з участю фахівця необхідно: 1) встановити, яка програма виконується, для чого оглянути зображення на екрані дисплея і детально описати його; 2) за необхідності зупинити виконання програми і встановити, яка інформація отримана після закінчення її роботи; 3) визначити та відновити найменування програми, що виконувалася останнім разом; 4) встановити наявність у комп'ютері накопичувачів інформації (вінчестери, дисководи, оптичні диски, флеш-носії), їх тип та кількість; 5) скопіювати інформацію (програми, файли даних), наявну в комп'ютері (особливо це важливо для інформації, що знаходиться у віртуальному диску, оскільки після вимикання комп'ютера вона знищується).

Якщо комп'ютер підключений до локальної мережі, то необхідно:

1) встановити кількість підключених до файл-серверу робочих станцій (комп'ютерів), вид зв'язку мережі, кількість файл-серверів у мережі;

2) організувати паралельний огляд включених у локальну мережу робочих станцій. Якщо це неможливо – забезпечити їхню зупинку і далі проводити огляд в режимі непрацюючого комп'ютера [142, с. 246-248].

10. Огляд документів і державних номерних знаків, які використовувались злочинцями з метою підготовки, вчинення, приховування слідів викрадення ТЗ.

Говорячи про огляд документів, слід зазначити, що в останній час зареєстровано безліч організацій (фірм) на виготовлення печаток, штампів, бланків документів. Це сприяє створенню умов для окремої категорії громадян, які спеціалізуються на виготовленні підроблених документів, у тому числі і на ТЗ. Злочинці використо-

вують сучасну копіювальну техніку високої якості друку, тому у більшості випадків справжність документа можна встановити тільки з використанням техніко-криміналістичних засобів. Таким чином, у ході огляду документів вирішується питання про необхідність проведення почеркознавчої або техніко-криміналістичної експертизи документів [35, с. 23-24].

11. Огляд DVD-дисків із записом з камер відеоспостережень; відеофайлів з флеш-носіїв, файлів із записами відеоспостережень з відеореєстраторів та вебкамер.

Так, наприклад крім власного визнання, вина обвинуваченого К. у вчиненні 10 травня 2016 року близько 23 години 25 хвилин поряд із будинком № 15 по проспекту Миру в м. Шепетівка незаконного, всупереч волі власника З., заволодіння транспортним засобом, а саме моторолером марки «Defiant Velon 125QTB», доведена зібраними в ході досудового розслідування та дослідженими в судовому засіданні доказами, серед яких: «... дані протоколу огляду речових доказів від 08.06.2016 ... DVD-R диску із відеофайлами з зовнішньої камери спостереження магазину «Яна» ...» [190].

Слід зазначити, що тактичною особливістю даного виду огляду є необхідність тимчасового вилучення DVD-дисків із записом з камер відеоспостережень; відеофайлів з флеш-носіїв (відеозаписів з камер відеоспостереження будівель, охоронюваних територій); файлів із записами відеоспостережень з відеореєстраторів; вебкамер саме під час огляду при виїзді СОГ за заявою про викрадення ТЗ, оскільки проміжок часу може бути використаний членами ОЗГ у злочинних цілях: здійснюватися «тиск» на осіб, що володіють чи розпоряджаються зазначеними об'єктами з метою знищити чи змінити відеозапис. Також ці дії можуть бути спрямовані на самостійне знищення відеозапису.

Окрім того, слідчому потрібно враховувати, що деякі системи відеоспостереження мають обмежений строк зберігання відеофайлів через нестачу оперативної пам'яті або ж у зв'язку із заданими параметрами збереження поточних файлів (відеореєстратори, що встановлюються на ТЗ).

Слід також звернути увагу і на комплектування СОГ, де необхідно враховувати поєднання професійного й життєвого досвіду її учасників. На нашу думку, до огляду в обов'язковому порядку необхідно залучати оперативних працівників кримінальної поліції,

серед яких повинні бути: а) ті, що обслуговують територію, в межах якої буде здійснюватись огляд, або б) ті, які працюють по лінії протидії незаконним викраденням ТЗ.

Така тактична доцільність обумовлюється необхідністю наявності інформації про місця можливого перебування камер відеоспостереження. Зазначена інформація, як правило, отримується у кілька способів:

- 1) шляхом безпосереднього огляду території, де вони можуть бути розміщені;
- 2) шляхом опитування осіб, які знаходяться на території;
- 3) безпосередньо від оперативного працівника, який володіє цими даними.

Втім, слідча практика не позбавлена певних недоліків і прорахунків. Так, серед типових недоліків проведення огляду місця події є: неповний опис обстановки місця події (70,3 %); непроведення фото- або відеозапису (23,7 %); відсутність послідовності в описі обстановки злочину (15,1 %); відсутність вимірювання (13,9 %); неповне описання виявлених слідів злочину (12,8 %); відсутність схем огляду місця події (1,7 %); відсутність фототаблиць у випадках застосування фотозйомки (0,5 %) [180, с. 19].

Підсумовуючи, слід зазначити, що досягнення мети слідчого огляду при розслідуванні незаконних заволодінь ТЗ можливе лише за умови невідкладного його проведення, використання різноманітних науково-технічних засобів, тактичних прийомів та методів.

Визначаючи послідовність організаційно-процесуальних дій під час підготовки до проведення огляду на першочерговому етапі розслідування незаконного заволодіння ТЗ, доцільно враховувати слідчу ситуацію, що склалася, беручи до уваги найбільш ймовірні місця знаходження слідів злочину та інших речових доказів.

2.2. Тактика допиту

Одним з найбільш розповсюджених засобів отримання інформації про незаконні викрадення ТЗ, зокрема виявлення та доказування вини членів організованих груп, особливо їхнього лідера, є допит. Допит за цією категорією проваджень може проводитися на будь-яких стадіях досудового розслідування.

Вагомий внесок у розробку наукових основ проведення допиту зробили відомі вчені-криміналісти і процесуалісти, зокрема О.Я. Баєв, В.П. Бахін, Р.С. Белкін, В.К. Весельський, А.В. Дулов, О.О. Закатов, Л.М. Карнеєва, В.О. Коновалова, В.Г. Лукашевич, Є.Д. Лук'янчиков, С.М. Стахівський, М.І. Порубов, О.Р. Ратінов, М.В. Салтевський, В.М. Тertiшник, Л.Д. Удалова, К.О. Чаплинський, В.Ю. Шепітько, М.П. Яблоков, О.Ю. Ямпольський та багато інших.

Слід зазначити, що особливості допиту у кримінальних провадженнях про незаконні заволодіння ТЗ досліджувалися у працях: В.І. Жулева [116], Ф.Х. Кульмашева [39], Д.А. Патрелюка [169; 170], С.Є. Петрова [28], С.М. Скібіна [117], С.Н. Сухова [37] та ін. Проте, незважаючи на загальну розробленість окреслених питань, допит членів ОЗГ та їхніх лідерів має певну специфіку й складнощі і потребує додаткового висвітлення з урахуванням сучасних потреб слідчої практики.

Допит являє собою СРД, змістом якої є одержання показань від особи, яка володіє відомостями, що мають значення для встановлення істини у кримінальному провадженні. Допит є складною СРД і займає близько 75 % робочого часу слідчих поліції. Нерідко допит потребує залучення додаткових осіб для якісного його проведення (оперативного працівника, спеціаліста-криміналіста, психолога, психіатра, перекладача, представника іноземної держави тощо).

Складність цієї СРД полягає у тому, що допит становить чітко визначену і регламентовану кримінально-процесуальними нормами форму спілкування, яка завжди має вимушений характер і зумовлена необхідністю. Така ситуація виключає психологічну близькість людей, викликає додаткові комунікативні перешкоди, що в окремих випадках сприяє прихованню істини у справі [192].

Дана діяльність супроводжується провадженням цієї СРД, процесуальне закріплення якої відбувається у відповідних протоколах.

Згідно з вимогами кримінального процесуального законодавства протокол є обов'язковим засобом фіксації перебігу та результатів процесуальної дії, проте не єдиним. Чинний КПК України передбачає також додаткові засоби фіксації процесуальних дій, результати яких можуть бути додані до протоколу у формі: фотознімків, матеріалів звукозапису, кінозйомок, відеозапису, планів, схем, зліпків та інших матеріалів.

Додатки до протоколу розглядаються як їх складова. Доказове значення мають при цьому і фактичні дані, яких немає в основній частині протоколу, у тому випадку, якщо додаток (фотографії, фонограми, відеограми, схеми та ін.) складено з дотриманням всіх вимог закону, у тому числі в протоколі зафіксовано факт і умови застосування відповідних науково-технічних засобів, а результати засвідчені згідно з вимогами КПК України [240, с. 154-155].

Слід зазначити, що додатками до протоколу можуть бути такі: 1) спеціально виготовлені копії, зразки об'єктів, речей і документів; 2) письмові пояснення спеціалістів, які брали участь у проведенні відповідної процесуальної дії; 3) стенограма, аудіо-, відеозапис процесуальної дії; 4) фототаблиці, схеми, зліпки, носії комп'ютерної інформації та інші матеріали, які пояснюють зміст протоколу. Додатки до протоколів повинні бути належним чином виготовлені, а за необхідності – упаковані з метою надійного збереження, а також засвідчені підписами слідчого, прокурора, спеціаліста та інших осіб, які брали участь у виготовленні та/або вилученні таких додатків [72].

Саме на подолання цих та інших негативних обставин (перешкод) і спрямована тактика допиту.

У дослідженні незаконних заволодінь ТЗ особливого значення набуває розробка тактики допиту потерпілого, свідка і підозрюваного. Тактика допиту цієї категорії осіб має певну специфіку, оскільки напряму залежить від слідчої ситуації, що склалася на певному етапі розслідування, зокрема може бути конфліктною або безконфліктною. Виходячи зі слідчої ситуації, що склалася між учасниками допиту, слідчий обирає певні тактичні прийоми (комбінації), що дозволяють отримати правдиві показання щодо події злочину.

Тактика допиту потерпілих і свідків.

Під час допиту потерпілого при розслідуванні викрадень ТЗ слідчий повинен з'ясувати три основні групи питань: 1) обставини

незаконного заволодіння ТЗ; 2) прикмети ТЗ; 3) хто, на думку потерпілого, міг учинити злочин [193, с. 32-33].

Показання потерпілого повинні бути додатково перевірені, адже практиці відомі випадки інсценування викрадень ТЗ з метою приховання вчинення ДТП, уникнення від опису майна або сплати податку та ін.

Власний досвід роботи засвідчив, що переважна більшість потерпілих не зацікавлена у дачі неправдивих показань. Як правило, така категорія осіб намагається допомогти слідчому встановити усі обставини справи з метою викриття злочинців та повернення викраденого ТЗ.

Втім, показання потерпілого можуть містити певні прогалини і неточності. Це обумовлено тим, що потерпілі перебувають у стані сильного душевного хвилювання внаслідок скоєного щодо них злочину або гострих переживань внаслідок втрати коштовного ТЗ.

Саме тому слідчий повинен обирати тактичні прийоми допиту потерпілих, спрямовані на нейтралізацію цих явищ. Важливого значення набуває вміння слідчого встановлювати психологічний контакт із потерпілими. Шляхи його досягнення у справах цієї категорії мають свої особливості. Зокрема, вони містять такі заходи: попереднє вивчення особи потерпілого, спостереження за нею, створення доброзичливої атмосфери під час допиту, з'ясування причин страху, труднощів при відповідях та ін.

На підставі аналізу наукових поглядів В.К. Весельського [196], В.І. Жульєва [116], О.О. Закатова [197], С. П. Єфімічева [198], Л.М. Карнеєвої [199], І.А. Матусевича [200], С.М. Скібіна [117], С.Н. Сухова [37], К.О. Чаплинського [47; 155], В.Ю. Шепітька [164; 201-203], а також узагальнення даних опитування працівників слідчих підрозділів поліції можна визначити основні тактичні прийоми допиту потерпілих від незаконних заволодінь ТЗ, вчинених злочинними групами.

1. Повідомлення потерпілому інформації про: а) затримання членів ОЗГ та їхнього лідера; б) обрання щодо злочинців запобіжних заходів у вигляді тримання під вартою; в) наявність вичерпних доказів, що доводять провину підозрюваних у заволодінні ТЗ. На ефективність цього прийому вказали 88 % опитаних слідчих [Додаток А].

На нашу думку, під час допиту, на якому оголошувались поді-

бні відомості, потерпілі ще не будуть готові їх осмислити та змінити свою позицію, а тому доцільно через декілька днів повторно допитати потерпілу особу за аналогічними обставинами.

2. Викладення потерпілому можливого механізму вчинення злочину. Даний тактичний прийом полягає у тому, що слідчий, маючи досвід у розслідуванні викрадень ТЗ, вивчивши матеріали конкретного провадження, може самостійно викласти потерпілій особі події, що сталися, навести як приклад розслідувану ним іншу справу. Таку думку підтримали 69 % опитаних слідчих [Додаток А]. При цьому акцентувати увагу необхідно на способах вирішення проблем, які хвилюють потерпілого.

3. Усунення смислового бар'єру (47 %) [Додаток А]. Враховуючи те, що незаконним заволодінням ТЗ, вчиненим ОЗГ, з метою подальшого повернення власнику за винагороду, після передачі ТЗ, притаманні обман і навіювання, які здійснюються з метою залякування потерпілого у тому, що домовленість потерпілого зі злочинцями про повернення ТЗ тягне за собою кримінальну відповідальність, це викликає помилки сприйняття особи, на яку здійснюється вплив, що деформує у її свідомості відображення реальних подій. У зв'язку з цим слідчому потрібно допомогти особі переосмислити події, оцінити їх з точки зору закону та логіки.

Можна погодитися з думкою Є.Д. Лук'янчикова, В.С. Кузьмічова і В.П. Бахіна, що дії з тлумачення закону можуть набути характеру «раптовості», за якої можливі непередбачувані слідчим реакції з боку потерпілого [205]. Однак ми вважаємо, що професійне використання прийомів встановлення психологічного контакту, зокрема належне роз'яснення норм закону, переконає потерпілого у необхідності давання правдивих свідчень. Окрім того, висвітлення (як прикладу) можливих видів психічного і фізичного насильства може сприяти виникненню асоціацій, аналогій, за допомогою яких потерпіла особа зможе пригадати та оцінити вчинені щодо неї певні діяння.

4. У випадку підозри про те, що потерпілий має причетність до інсценування незаконного заволодіння ТЗ (у тому числі для отримання страхової винагороди, з метою приховати ДТП за участю заявника), а також якщо потерпілий не дає правдивих свідчень з інших причин, достатньо вдалим є використання відеозапису, але виключно після встановлення психологічного контакту, щоб це не

було стримуючим фактором при спілкуванні. Таку думку поділяють 82 % опитаних слідчих [Додаток А].

Специфіка допиту потерпілих і свідків у справах про викрадення ТЗ полягає, передусім, у предметі допиту, колі осіб, які можуть бути у кримінальному провадженні свідками, способах їх виявлення і послідовності проведення допиту [204, с. 9-10].

При допиті потерпілого визначаються індивідуальні особливості ТЗ. Так, Ф.Х. Кульмашев вказував на необхідності опису дефектів предмета посягання – несправності ножного гальма, люфту рульового колеса тощо. Окреслені дослідником недоліки в роботі ТЗ, на нашу думку, не є суттєвими для його розшуку. Замість викладених більш доцільно звернути увагу потерпілого на опис тих ознак, котрі дають можливість виділити викрадений ТЗ з-поміж сотень інших на вулиці. Так, до них можна віднести: сліди корозії металу, тріщини скла, вм'ятини та подряпини кузова, нерівномірність нанесення та відмінність кольорів фарби в певних місцях, відсутність окремих деталей (бамперу, фари) та ін.

З цією ж метою визначають характеристики салону предмета посягання, а саме: колір чохла, обшивки сидінь і салону, наявність підголовників, додаткових аксесуарів на панелі (блокноти, антирадари, дезодоранти), магнітоли (модель, номер, країна виготовлення), малюнків на склі, кузові, у салоні (місце розташування), розміщення і форма дзеркал, речі і предмети, що знаходились у багажнику та салоні, їхні індивідуальні ознаки [39, с. 25].

Окреслені питання становлять основу і спрямовані на визначення окремих обставин справи і створення орієнтирів для розшуку ТЗ. Надалі перелік питань, які підлягають визначенню, буде змінюватись залежно від форми вчинення викрадення ТЗ. Так, незаконне заволодіння ТЗ, вчинене шляхом обману чи заволодіння довірою, – найбільш «сприятливий» для цілей розслідування вид злочину, оскільки потерпіла особа впродовж тривалого часу мала змогу спілкуватися зі злочинцем або знати його до вчинення посягання. У такому разі потерпілому потрібно поставити такі запитання: хто вчинив злочин; кількість злочинців; їх прізвища, імена (прізвиська); місце проживання, навчання і роботи; обставини знайомства з потерпілим; тривалість спілкування; в яких відносинах перебували один з одним; час і місце зустрічі при незаконному заволодінні ТЗ; тема бесіди; як відбулась передача керування іншій особі; які захо-

ди були вжиті для припинення його протиправної поведінки [169; 170, с. 155].

Окрім потерпілого на початковому етапі розслідування повинні бути допитані і свідки. Проведення допиту зі свідками також має низку особливостей. Коло осіб, котрі можуть бути допитані як свідок, є дуже великим. Так, до них можна віднести як очевидців, котрі через виконання своїх професійних обов'язків або випадково могли спостерігати злочин, так і осіб, котрі мають право використовувати ТЗ чи ним розпоряджатися. Показання зазначених осіб нерідко набувають особливої важливості для визначення особи злочинця, способу вчинення злочину та напрямку зникнення ТЗ.

Беручи до уваги напрацювання вчених, вважається за доцільне зробити спробу групування свідків зазначених злочинів.

Так, С.М. Скібін у провадженнях розглянутої категорії всіх свідків залежно від місця і часу вчинення злочину умовно поділив на три основні групи:

- особи, що випадково стали очевидцями викрадення автотранспортного засобу;
- особи, які в силу виконання службових обов'язків стали свідками злочину;
- особи, які стали очевидцями залишення злочинцями викраденого автотранспортного засобу [35, с. 24].

Так, при незаконному заволодінні ТЗ, вчиненому на вулиці, на первісному етапі розслідування допитаними як свідки повинні бути особи, котрі можуть надати інформацію про дії злочинців на місці події (перехожі, працівники магазинів, кафе, кіосків, розташованих поблизу), та особи, які мають право на керування ТЗ. У випадку вчинення злочину з двору багатопверхового будинку як свідки повинні бути допитані такі особи: мешканці будинку, вікна яких виходять у двір; особи, котрі проводять вільний час у підвір'ї (вдень – це, як правило, жінки похилого віку; вночі – молодь); особи, які мають право користуватися ТЗ.

Предметом допиту у кожній із зазначених ситуацій можуть стати відомості про: місце та час залишення автомобіля; тривалість часу відсутності власника; кількість злочинців; їхні прикмети; спосіб проникнення у салон ТЗ, запуску двигуна, зламу протиугінних пристроїв, час скоєння злочину; напрямок зникнення ТЗ; хто знаходився поруч у цей момент; чи намагався хто-небудь припинити злочин; інші можливі

свідки події.

Щодо змісту допиту потерпілого і свідка, то сьогодні це питання досить детально розглянуто у криміналістичній літературі [206; 37; 47; 155; 169; 170].

Отже, нами досліджено особу потерпілого у справах про незаконні заволодіння ТЗ, вчинені ОЗГ, визначено коло осіб, які можуть бути свідками, та встановлено перелік необхідних питань вже на етапі виявлення ознак цих злочинів. Тому у цій частині роботи ми акцентуємо на організаційно-тактичних особливостях проведення допиту підозрюваних.

Тактика допиту підозрюваних.

До сьогодні в юридичній літературі спостерігається недостатність наукових розробок у сфері розслідування незаконних заволодінь ТЗ. Зокрема, у сучасних наукових працях обмаль уваги приділено особливостям проведення допиту підозрюваного. Слід зазначити, що певні особливості має організація і тактика проведення допиту підозрюваного у вчиненні незаконного заволодіння ТЗ.

Так, одним з найважливіших організаційно-підготовчих заходів зазначеної слідчої (розшукової) дії є визначення предмета допиту. Слушною з даного приводу є думка Д.А. Патрелюка, який зазначає, що предмет допиту підозрюваного повинен охоплювати: а) відомості про ТЗ, його характеристики і охорону; б) час, місце стоянки і обстановку незаконного заволодіння; в) способи і знаряддя, що були використані; г) суб'єктивну сторону; д) причини і умови, що сприяли протиправному діянню; є) співучасників та підмовників; ж) зайнятість і схильності особи [169, с. 54].

Як вважають О.П. Рєзван та С.М. Скибін, при допиті підозрюваного у кримінальних провадженнях про незаконні заволодіння ТЗ підлягають з'ясуванню такі питання: а) чи мав підозрюваний відомості про особу потерпілого, про ТЗ, що викрадається, і місце його зберігання; б) яким способом здійснювалося проникнення в гараж; в) які прийоми використовувалися для проникнення в салон (кабіну) автомашини та запуску її двигуна, для нейтралізації протиугонних пристроїв; г) яке майно було викрадено, його кількість і якість, а також особливі ознаки; д) де, коли й за допомогою яких осіб підозрюваний реалізував викрадений автотранспортний засіб або його частини; є) чи вчинялися аналогічні злочини раніше; ж) чи вживав хто-небудь зі сторонніх громадян заходів до припинення злочину,

хто саме [171, с. 179; 117, с. 123-124].

Погоджуючись із думками вказаних науковців, зазначимо, що до предмета допиту необхідно також відносити наявність закордонних зв'язків збуту ТЗ або його частин; яким способом відбувалося проникнення до ТЗ; чи було незаконне заволодіння ТЗ пов'язане з насильством, якщо так, то яким саме способом та знаряддям злочину; яким чином (мережею) здійснювався збут ТЗ тощо [241].

Особливістю допитів членів ОЗГ та їхніх лідерів є те, що більшість з них відбувається у конфліктних ситуаціях. Так, члени ОЗГ намагаються під час допиту зайняти більш вигідну позицію, дають неправдиві і неповні показання або постійно їх змінюють, чинять активну протидію розслідуванню.

Аналіз думок опитаних респондентів свідчить, що під час допиту члени ОЗГ, які вчинюють незаконні заволодіння ТЗ, займають такі позиції:

1) у *безконфліктних ситуаціях допиту*: а) повідомлення допитуваним правдивих показань; б) намагання допитуваного співпрацювати зі слідством; в) намагання особи встановити об'єктивну істину; г) давання показань, що викривають співучасників злочину;

2) у *конфліктних ситуаціях допиту*: а) відмова допитуваного від давання показань; б) давання особою неправдивих показань; в) добросовісна помилка допитуваного; г) постійна зміна показань; д) відсутність психологічного контакту; е) наявність в показаннях суперечностей; ж) неспроможність допитуваного повідомити про певні обставини внаслідок їх забування; з) учинення активної протидії розслідуванню; і) компрометація слідчого; й) негативний вплив на сумлінного учасника допиту.

Окрім того, на думку Б.В. Щура, під час розслідування члени ОЗГ визнавали свою вину (36 %), не визнавали своєї вини (64 %), відмовилися від дачі показань (16 %), неодноразово змінювали свої показання (27 %). Причому було встановлено, що злочинці досить часто робили спробу змінити показання або відмовитися від своїх показань під час судового процесу, звинуватити органи слідства у застосуванні протиправних приймів допиту (42 %) [210, с. 77].

Отже, під час допиту слідчий повинен встановити усі обставини, що мають значення для кримінального провадження. Зважаючи на це, показання підозрюваного мають відображати коло відомос-

тей, котрі умовно можна поділити на три складові: 1) події, що мають відношення до викрадення ТЗ та відбувались до його початку; 2) події, які стосуються механізму злочину безпосередньо під час його вчинення; 3) події, що мають відношення до злочину та відбувались після викрадення ТЗ.

Слід акцентувати на тактичних прийомах допиту, які є найбільш доцільними при розслідуванні незаконних заволодінь ТЗ. Так, М.С. Гурєв зазначає, що створення перебільшеного уявлення про поінформованість слідчого залишається основним тактичним прийомом в умовах наявності доказів, які мають істотні прогалини на момент допиту. Таке уявлення у допитуваного створюється шляхом демонстрації йому поінформованості слідчого про встановлені епізоди злочинної діяльності, зв'язки і спосіб життя допитуваного. При цьому вживаються заходи для приховування меж поінформованості слідчого та її джерел. Одночасно можна викрити допитуваного у неправді про факти, які не мають істотного значення для справи, демонструючи тим самим поінформованість слідчого [208, с. 247].

На нашу думку, такий прийом у ряді випадків має спірний характер, оскільки демонстрація поінформованості про ті або інші обставини справи передбачає наявність інформації у слідчого, якою він може оперувати. В іншому випадку слідчий сам буде використовувати обман у своїй діяльності, що є неприпустимим. Останнім часом використання обману в діяльності слідчого віднесено до дискусійних питань. Зокрема, деякі вчені вважають обман у роботі слідчого допустимим і правомірним. Так, на думку Р.С. Белкіна, обман (з дотриманням певних обмежень) слугує одним із засобів подолання протидії розслідуванню. Його допущення – більш-менш адекватна відповідь на поширеність і витонченість протидій, до яких останнім часом підключаються не лише винні у правопорушенні інші особи, але й аж до корумпованих представників правоохоронних органів [66, с. 114].

У сучасній криміналістичній літературі названо і такий тактичний прийом допиту, як пошук найбільш слабкої ланки в структурі ОЗГ [207, с. 71; 88]. Так, В.М. Варцаба вказує, що важливим тактичним прийомом є пошук у групі підозрюваних «слабкої ланки» [207, с. 71]. Це можуть бути особи, які мали в групі другорядне значення, потрапили до неї через матеріальну залежність, компро-

мат [211, с. 114]. Даний прийом дозволяє визначити послідовність допиту декількох підозрюваних. Характерним є те, що члени ОЗГ відмовляються повідомляти яку-небудь інформацію. Пасивна неправда, яка полягає у замовчуванні показань, не менш шкідлива для цілей досягнення істини, ніж активна [197, с. 76].

У криміналістичній літературі зазначається, що при вирішенні питання про послідовність допитів співучасників необхідно виходити з передбачуваного ступеня участі кожного з допитуваних у спільній злочинній діяльності, наявності доказів, які стосуються персонально кожного допитуваного, наявності в них злочинного досвіду, досвіду перебування під слідством, особистих якостей [208, с. 249]. Важливим є те, що деякими авторами робилися спроби визначення найбільш типової «слабкої ланки» в структурі ОЗГ. Зокрема, на думку М.С. Гурєва, позитивний результат досягається при першочерговому допиті таких категорій підозрюваних: 1) осіб з найменшим ступенем участі у вчиненні злочину; 2) осіб з найменшим злочинним досвідом або найменшим досвідом перебування під слідством, оскільки такі особи схильні переоцінювати ступінь поінформованості слідства, а через більш скромну участь у діяльності ОЗГ можуть сподіватися на поблажливість суду при одночасній наявності побоювань, що їм доведеться відповідати за злочини інших членів групи; 3) осіб, які перебувають у конфлікті з іншими членами ОЗГ, тому що вони менше відчувають страх перед системою покарань в групі через особисті неприязні стосунки з особами, які уособлюють цю систему, і тому вважають себе внутрішньо вільними від зобов'язань перед іншими членами групи; 4) лідерів ОЗГ або активних членів групи, тому що вони в ряді випадків через корисливо-егоїстичні мотиви не схильні враховувати інтереси інших учасників групи взагалі, можуть прагнути до поліпшення своєї долі та применшення ролі в учиненні злочинів, а тому здатні на викривальні показання [208, с. 249-250].

Становить інтерес тактичний прийом «роз'єднання» ОЗГ. Сутність прийому полягає у тому, щоб створити конфлікт між членами ОЗГ, змусити тих або інших осіб до повідомлення правдивих показань. У деяких літературних джерелах акцентується на доцільності тактичного прийому допиту, заснованого на використанні конфліктної ситуації, яка існує або створюється між членами ОЗГ [207, с. 72; 211, с. 115].

Як зазначає В.І. Куликов, випадки схилення до співробітництва зі слідством добре обізнаних членів ОЗГ – поки нечасте явище. Завдання слідства у даній ситуації полягає у тому, щоб зміцнити впевненість підозрюваного у вигідності для нього особисто співробітництва зі слідством, не на словах, а реальними діями забезпечити безпеку самого підозрюваного, його родини, а також майна [212, с. 295]. З іншого боку, доцільно переконати допитуваного в непотрібності його для злочинної групи, у негативному до нього ставленні з боку лідера та інших членів організованої групи.

З урахуванням специфіки діяльності співучасників створити конфлікт (загострення відносин) між ними не викликає труднощів для працівників поліції, для цього в першу чергу слід використовувати меркантильний інтерес злочинців, зокрема під час допиту достатнім буде наочно показати реальну кількість прибутків, які були отримані співучасниками, і зрівняти із тими даними, якими володіє допитуваний.

Переконання у вигляді аргументування власної позиції та суспільно значущих інтересів, яким слугує розслідування злочину, а також представлення і роз'яснення тих благ, які передбачені законом для осіб, що сприяють розслідуванню, здатні стати основою для досягнення компромісу в межах вимог кримінального та кримінально-процесуального права.

Як вже зазначалось, прогресивність кримінального процесуального законодавства у напрямку появи нових компромісних норм дає можливість слідчому під час допиту використати правовий механізм угод у кримінальному провадженні для спонукання підозрюваного до дачі правдивих показань.

Відповідно до ст. 468 КПК у кримінальному провадженні можуть бути укладені два види угод:

- угода про примирення між потерпілим та підозрюваним чи обвинуваченим;
- угода між прокурором та підозрюваним чи обвинуваченим про визнання винуватості.

Згідно з ч. 1 ст. 469 КПК домовленості про укладення угоди про примирення можуть проводитися самостійно потерпілим і підозрюваним чи обвинуваченим, захисником і представником або за допомогою іншої особи, погодженої сторонами кримінального про-

вадження (крім слідчого, прокурора або судді). В той же час угода про визнання винуватості може бути укладена за ініціативою прокурора або підозрюваного чи обвинуваченого, що передбачено ч. 2 ст. 469 КПК [72].

Окрім цього, угода про примирення між потерпілим та підозрюваним чи обвинуваченим може бути укладена у провадженні щодо кримінальних проступків, злочинів невеликої чи середньої тяжкості та у кримінальному провадженні у формі приватного обвинувачення, а угода про визнання винуватості між прокурором та підозрюваним чи обвинуваченим може бути укладена у провадженні щодо кримінальних проступків, злочинів невеликої чи середньої тяжкості, тяжких злочинів, внаслідок яких шкоду завдано лише державним чи суспільним інтересам [242].

Підсумовуючи, необхідно зазначити, що показання підозрюваних є найбільш змістовним джерелом інформації. Вони особисто зацікавлені у результатах провадження. До початку вчинення викрадення ТЗ дана категорія осіб домовляється не видавати один одного у випадку затримання, а тому заздалегідь підготовлена до методичного заперечення вини. В деяких випадках з перших допитів злочинці погоджуються на діалог зі слідчими, намагаючись таким завуальованим способом отримати інформацію про зміст показань допитаних раніше свідків, потерпілих або співучасників та заходи, що приймаються слідчим.

2.3. Організаційно-тактичні особливості обшуку

Розслідування незаконних заволодінь ТЗ супроводжується формуванням несприятливих слідчих ситуацій, зокрема наявністю незначного обсягу інформації, відсутністю слідів та очевидців злочину, активною протидією досудовому розслідуванню та ін. Це вимагає удосконалення організаційно-підготовчих і тактичних заходів з проведення окремих слідчих (розшукових) дій, зокрема обшуків. Вчасне і якісне проведення обшуку сприяє одержанню важливих доказів, які свідчать про причетність певних осіб до організованої злочинної діяльності [100].

Значну увагу з дослідження теоретико-прикладних питань проведення обшуків приділили вчені у різних галузях юридичної нау-

ки, зокрема В.П. Бахін, В.М. Бараняк, Р.С. Белкін, Р.І. Благута, П.Д. Біленчук, С.Ф. Денисюк, А.В. Дулов, О.О. Закатов, В.О. Коновалова, В.С. Кузьмічов, О.М. Кузів, Є.Д. Лук'янчиков, І.Ф. Пантелєєв, О.Р. Ратінов, М.В. Салтевський, Р. І. Сибірна, В.М. Тертишник, В.Ю. Шепітько, О.Ю. Ямпольський та багато інших.

Узагальнення поглядів вчених та сучасного стану слідчої діяльності дозволяє дійти висновків, що безпосередньо в ході проведення обшуку вирішуються такі завдання: 1) відшукати і вилучити предмети, що були знаряддям чи засобом вчинення злочину; 2) відшукати і вилучити предмети, що мають доказове значення; 3) виявити розшукуваного, а також матеріали, що характеризують цю особу і полегшують її розшук; 4) виявити майно, що забезпечить компенсацію шкоди чи можливу конфіскацію; 5) виявити майно, що перебуває в незаконному обігу або зберігається з порушеннями встановлених вимог [243].

Узагальнення поглядів вчених та сучасного стану слідчої діяльності дозволяє дійти висновків, що організаційно-підготовчі заходи до проведення обшуку повинні складатися з таких елементів: 1) вивчення матеріалів кримінального провадження; 2) збирання орієнтуючої інформації про: особу злочинця, а також членів його сім'ї, родичів та знайомих; усі епізоди злочинної діяльності; місця (об'єкти) обшуків; знаряддя (засоби) злочину та предмети, що здобуті злочинним шляхом і підлягають відшукуванню, та ін.; 3) аналіз та оцінка зібраної інформації та слідчої ситуації, що склалася на певному етапі розслідування, до ухвалення рішення про проведення обшуку; 4) прийняття (ухвалення) рішення про проведення обшуку; 5) планування та визначення часу проведення обшуку; 6) створення оптимальних умов для проведення даної слідчої дії; 7) визначення та підготовка необхідних науково-технічних і транспортних засобів; 8) вирішення питання про застосування службово-розшукового собаки; 9) добір необхідних учасників для проведення обшуку; 10) визначення способу фіксації ходу та результатів обшуку; 11) розробка заходів, що передбачають дії учасників обшуку у випадках виникнення непередбачуваних ситуацій або ускладнень; 12) забезпечення безпеки учасників слідчої дії; 13) складання плану проведення обшуку; 14) проведення інструктивної наради (інструктаж) серед усіх учасників слідчої дії [244, с. 339; 155, с. 137].

Так, Ф.М. Сокиран зазначає, що ефективність результатів об-

шуку в більшості випадків забезпечується ретельною підготовкою до нього. На підставі вивчення матеріалів кримінального провадження потрібно скласти план проведення обшуку, зазначивши в ньому елементи, серед яких перше місце займають об'єкти пошуку (тобто що потрібно шукати) [84, с. 343].

Зазначений підхід набув широкого розповсюдження у науковій літературі, зокрема під час проведення досліджень, що стосуються розслідування окремих видів злочинів.

Автори неодноразово робили спробу визначити коло типових об'єктів, які підлягають відшукуванню під час обшуку [245, с. 135].

Так, В.Ю. Шепітько і С.Ф. Денисюк ще раз наголошують, що до найбільш доцільних заходів підготовки до обшуку слід віднести: вивчення матеріалів кримінальної справи (92 %); вивчення особи злочинця (84 %); вивчення об'єкта обшуку (56 %); отримання оперативної інформації про об'єкти пошуку (42 %); складання плану слідчої дії (26 %); інші (12 %) [246, с. 67].

Втім, сучасні дослідники, що займаються розробкою методик розслідування окремих видів злочинів, стверджують, що не завжди завчасне визначення об'єкта пошуку під час проведення обшуку є обов'язковим елементом підготовки останнього.

З цього приводу С.П. Мельниченко зазначає, що об'єкт пошуку під час проведення обшуку, який проводиться у складі тактичної операції «Допущення обшуку з негативним результатом», на підготовчому етапі до його проведення може бути відсутнім або невідзначеним [245, с. 135].

При здійсненні такої тактичної операції відповідно до тактичного задуму обирається один з об'єктів, де і провадиться слідча (розшукова) дія, а за іншими виконується оперативне спостереження. У процесі оперативного спостереження із застосуванням різних технічних засобів фіксації встановлюється динаміка місцеперебування злочинних формувань, ознаки переміщення товарів та інших предметів, зміна місця розташування тих чи інших об'єктів. Оперативне спостереження дає можливість виявити більш широкий спектр місць приховування, після чого здійснюються результативні обшуки. Схематично тактична операція «Допущення обшуку з негативним результатом» може бути подана таким чином: безрезультатний обшук – оперативне спостереження – результативні обшуки [246, с. 12].

Враховуючи специфіку проведення такої тактичної операції, безумовно можна стверджувати про винятковість її застосування під час розслідування незаконних заволодінь ТЗ.

Однак ми не погоджуємося з думками С.П. Мельниченка, оскільки поряд з тим твердженням, що підготовчі дії можуть не включати визначення об'єкта пошуку, автор зазначає, що з метою відвернення здогадок підозрюваних щодо застосування такого тактичного прийому доцільно під час обшуку тимчасово вилучати предмети або речі, що можуть мати схожі ознаки з дійсними об'єктами пошуку [245, с. 135].

Таким чином, на нашу думку, слідчий повинен передбачати можливість вилучення під час обшуку об'єктів, які принаймні мають схожість до тих, що відіграють доказове значення у кримінальному провадженні.

Слід зазначити, що окремі дослідники (А.А. Закатов, А.Е. Ямпольський) передбачають послідовність цієї СРД. Так, обшук необхідно починати з найбільш трудомістких ділянок (горище, підвал), оскільки до завершення цієї слідчої дії слідчий буде втомлений і не зможе ретельно їх обстежити [247, с. 20]. Це зумовлено тим, що на результатах обшуку негативно позначається втомленість слідчого, оскільки важко зосередити увагу через послаблення гостроти сприйняття. У таких випадках доцільно варіювати характер пошукових дій (наприклад, після огляду книг обстежити меблі, а потім листування). Але послідовність проведення обшуку залежить як від його особливостей, так і від тактичних міркувань слідчого.

До таких ділянок під час проведення обшуку у кримінальних провадженнях щодо незаконних заволодінь ТЗ можна віднести: гараж, сарай, господарські приміщення, горище, підвал, приватну майстерню, СТО, авторозборку, дачу та ін.

Під час обшуку дослідження повинні проводитися ретельно з усіх боків, оглядатися повинні частини, які приховані від слідчого, при цьому кожний об'єкт вивчається і оглядається окремо.

Деякі вчені виділяють «мікрообшук» – метод, що полягає у виявленні за допомогою оптичних приладів дрібних слідів, мікрооб'єктів, що мають значення для справи [248, с. 158].

2. Паралельне і зустрічне обстеження.

При паралельному дослідженні особи, які проводять обшук, повинні рухатися паралельно один до одного, поступово наближу-

ючись до центра обшукуваної території. Паралельне обстеження доцільне під час обшуків просторого приміщення або ділянки місцевості. При зустрічному дослідженні особи повинні рухатися на зустріч один одному. У цьому випадку одна особа, яка проводить обшук, рухається праворуч від входу, а інша – ліворуч. Зустрівшись, вони оглядають центр приміщення (ділянки місцевості).

На думку М.М. Єгорова, зустрічне обстеження доцільно проводити у приміщеннях, в яких знаходиться велика кількість меблів та інших предметів [249, с. 86].

Під час розслідування незаконних заволодінь транспортними засобами до таких об'єктів, як правило, належать: приватні подвір'я авторозборок, шротів, гаражі (у тому числі з кількома поверхами), дачі тощо.

Приклади продажу на розукомплектування викрадених ТЗ є досить поширеним явищем.

Так, в ніч на 01.04.2016 М. прибув на подвір'я будинку адреса_1, де, маючи умисел на незаконне заволодіння транспортним засобом, впевнившись у відсутності сторонніх осіб, без дозволу власника, проник до належного гр. П. автомобіля ВАЗ 21093 та, не маючи будь-якого права керувати чи володіти даним транспортним засобом, шляхом з'єднання дротів в замку запалення запустив його двигун та, в подальшому рухаючись на ньому, з місця скоєння злочину зник.

Крім цього, в ніч на 08.06.2016 М. прибув на подвір'я будинку адреса_2, де, маючи умисел на незаконне заволодіння транспортним засобом, впевнившись у відсутності сторонніх осіб, без дозволу власника, шляхом підбору ключа водійських дверей, проник до належного З. автомобіля Volkswagen Golf, та, не маючи будь-якого права керувати чи володіти даним транспортним засобом, шляхом з'єднання дротів в замку запалення запустив його двигун та, в подальшому рухаючись на ньому, з місця скоєння злочину зник.

В ніч на 17.06.2016 М. прибув на подвір'я будинку адреса_3, де, маючи умисел на незаконне заволодіння транспортним засобом, впевнившись у відсутності сторонніх осіб, без дозволу власника, шляхом підбору ключа водійських дверей, проник до належного Л. автомобіля ВАЗ 2110 та, не маючи будь-якого права керувати чи володіти даним транспортним засобом, шляхом з'єднання дротів в замку запалення запустив його двигун та, в подальшому рухаючись

на ньому, з місяця скоєння злочину зник.

Автомобілі, що належать П. і З., він продав на розборку на об'їзній дорозі в районі м. Київ, а автомобіль, який належить Л., був вилучений в нього працівниками поліції відразу ж після викрадення по дорозі до м. Київ [250].

3. *Одиночний і груповий пошук.* Вказаний метод дослідження обирається з урахуванням кількості осіб, які проводять обшук.

Як наголошують В.В. Агафонов і О.Г. Філіппов, склад пошукової групи повинен складатися не менше ніж з двох осіб. Це дозволяє проводити обшук більш ретельно, з найменшим витрачанням сил та часу [251, с. 128].

У свою чергу, М.М. Єгоров також вказує на доцільність групового пошуку, зазначаючи, що працівники правоохоронних органів поділяються на окремі дві пошукові групи. При цьому, на думку автора, кожен пошукову групу повинні супроводжувати не менше двох понятих [249, с. 86].

Доцільність у виборі таких різновидів обшуку обумовлюється значною територією, можливістю здійснювати опір працівникам поліції, габаритністю та множинністю об'єктів пошуку тощо.

Таким прикладом може слугувати те, що під час проведення обшуку 17.06.2014 на території фермерського господарства «Масляний» за адресою смт. Казанка вул. Сільська садиба, 1, було вилучено два трактори МТЗ-82, 2007 року випуску з бороною пружинною ЗПГ-15 2011 року випуску, та МТЗ-82, 2008 року випуску з оприскувачем ОПШ-2000-21.6, 2011 року випуску, які належать ТОВ «Агроальянс», якими гр. Р. незаконно заволодів за попередньою змовою групою осіб [252].

У науковій літературі деякі вчені (Гаврилін Ю.В., Головін А.Ю., Тішутіна І.В., Рєзван А.П., Субботіна М.В.) відносять одиночний і груповий пошук до тактичних прийомів обшуку [248, с. 157; 253, с. 27-28].

У зв'язку з тим, що для проведення обшуків залучається значна кількість осіб, які не мають достатньої підготовки, необхідно вміло поєднувати методи одиночного і групового пошуків. Там, де особи мають недостатню кваліфікацію у тактиці обшуку, пошук веде керівник пошукової групи, а інші надають йому допомогу. У цьому випадку обстеження краще проводити методом одиночного пошуку. У той же час, якщо особи достатньо підготовлені до проведення

такої слідчої дії, обшук може проводитися методом групового пошуку. При цьому більш досвідчені учасники виконують кваліфіковану роботу, а помічники здійснюють допоміжні операції [155, с. 166].

4. Обстеження без порушення і з порушенням цілісності об'єктів.

Проводячи обшук, слідчий має право розкривати замкнені приміщення і сховища, якщо власник відмовляється їх відкрити. При цьому слідчий повинен уникати не викликаних необхідністю пошкоджень дверей, замків та інших предметів. Але обстеження з порушенням цілісності об'єктів повинно здійснюватися лише за наявності достатніх на це підстав.

Слідчий, прокурор під час проведення обшуку має право відкривати закриті приміщення, сховища, речі, якщо особа, присутня при обшуку, відмовляється їх відкрити або обшук здійснюється за відсутності осіб, зазначених у ч. 3 ст. 236 КПК.

Під час обстеження без порушення цілісності об'єктів застосовуються методи вимірювання, порівняння, зважування та інші для встановлення розходжень у вазі, розмірі тощо. Виявлення невідповідностей між об'єктами свідчить про наявність схованки. Підсумовуючи, необхідно зазначити, що усі перелічені методи дозволяють слідчому проводити обшук наступально та послідовно. Послідовність обирається керівником пошукової групи, але може бути ним змінена, наприклад якщо буде виявлено схованку. Це місце слід перевірити негайно.

Вказані методи вміщують певну систему (комплекс) прийомів та рекомендацій, які застосовуються залежно від тієї чи іншої ситуації, що склалася на певному етапі досудового розслідування [155, с. 166-167].

Слідчо-оперативна практика показує, що найбільш часто використовуються такі тактичні прийоми:

1. Залучення підозрюваного, обвинуваченого, свідка, потерпілого до участі в обшуку.

Участь в обшуку підозрюваних та обвинувачених дозволяє слідчому спостерігати за їх психофізичними реакціями під час проведення СРД. Залучення свідків та потерпілих дозволить запобігти вилученню об'єктів, які не стосуються кримінального провадження.

2. Спостереження за поведінкою осіб, у яких проводять обшук,

та тих, хто опинився в цьому місці.

Обшуки, які проводяться у присутності підозрюваних і обвинувачених, є більш ефективними, ніж без їх участі. Вони не є обов'язковими учасниками обшуку. Тому слідчий у кожному конкретному випадку, виходячи зі слідчої ситуації, вирішує питання про залучення їх до обшуків [254, с. 92].

На думку В.І. Попова, такий прийом застосовується для запобігання раптового нападу на членів пошукової групи, знищення заінтересованими особами слідів злочину, а також виявлення схованок [255, с. 115]. А як вказує Є.І. Макаренко, уміння розпізнати психічний стан обшукуваного в той або інший момент часто полегшує виявлення шуканих об'єктів [256, с. 89].

Спостереження за поведінкою обшукуваного застосовується, коли необхідно встановити, які дії пошукової групи викликають у особи відповідну реакцію. Це може бути хвилювання, червоніння обличчя, тремтіння рук, голосу та ін. [257, с. 19].

На думку О.Р. Ратінова, людина не може залишатися байдужою до процедури обшуку. Вона гостро переживає цю подію і болісно реагує на окремі її етапи. Напруженість обшукуваного може проявлятися як зовнішньо, так і внутрішньо. В особи виникають прояви хвилювання, зниження критичності мислення, пам'яті, уваги, зміни кольору обличчя тощо. Ці прояви посилюються у ході наближення слідчого, інших осіб, які проводять обшук, до місць приховування слідів, засобів злочину. Тому спостереження під час цієї слідчої дії за емоційними проявами обшукуваних може надати допомогу у розшуку об'єктів, що цікавлять слідство [258; 259, с. 107].

Доцільно спеціально доручити одному із членів групи постійно спостерігати за поведінкою осіб та їх реакцією на дії слідчого, що перебувають на місці обшуку, [149, с. 315]. Таке спостереження повинне встановлюватися одразу після прибуття групи на місце обшуку та мати прихований характер.

Але необхідно пам'ятати, що іноді злочинці можуть навмисно симулювати певні психофізичні реакції, щоб відволікати увагу слідчого та стомити групу безрезультатними пошуками.

Також слідчому необхідно спостерігати і за поведінкою тварин (птахів), які можуть вказувати на місце знаходження розшукуваних об'єктів (наприклад, собака чи кішка може знаходитися біля хазяїна, комахи роїтися над трупом або його частинами тощо).

3. Видалення підозрюваних і обвинувачених з місця проведення обшуку.

Під час обшуку доцільно використовувати прийом, який заснований на видаленні певних осіб з місця проведення обшуку, для того, щоб використовувати їх необізнаність про його результати під час проведення наступних допитів або очних ставок.

На актуальність і практичну значущість вказали 47 % опитаних слідчих.

4. Використання рефлексії обшукуваних осіб.

За допомогою рефлексії слідчий викликає певні реакції злочинців або створює конкретні умови, за яких особа вчиняє певні дії, і спостерігає за ними для викриття прихованих об'єктів.

Коли злочинці встановлені, але не затримані, доцільно використовувати тактичний прийом, заснований на «витоку» інформації (дезінформації) [260, с. 309], з метою схилення приховувачів викраденого майна до вчинення контрольованих правоохоронними органами дій. Однак проведення таких тактичних операцій пов'язане із певними труднощами та ризиком, оскільки можлива втрата оперативного контролю за переміщенням цінностей.

5. Відволікаючі прийоми.

Обшук із застосуванням відволікаючих прийомів найчастіше використовується у випадках, коли слідчий заздалегідь володіє інформацією про місця приховування розшукуваних об'єктів (схованки), однак при цьому недоцільно розкривати злочинцям (їх захисникам) свою поінформованість та її джерела.

Такий прийом, на думку Б.А. Вікторова і Р.С. Белкіна, застосовується шляхом зміни послідовності обшуку, проведення вибіркового обстеження, умисного затримування уваги на другорядних об'єктах [261, с. 152; 262, с. 87; 247, с. 18]. Якщо ж немає необхідності у маскуванні джерела отримання інформації про місця знаходження предметів, що розшукуються, то можна створювати в обшукуваного уявлення про поінформованість стосовно місць зберігання шуканих предметів [263, с. 131].

6. Словесна розвідка.

Словесна розвідка полягає у тому, що слідчий під час пошукових дій називає вголос об'єкти, які будуть обшукані наступними. При цьому слідчий повинен створити враження в обшукуваного, що розшукувані предмети будуть обов'язково знайдені. Таке вра-

ження може скластися у зв'язку із ретельністю обшуку, що нерідко призводить до добровільної видачі предметів. Під час застосування прийому слідчий повинен ретельно спостерігати за поведінкою обшукуваного. Це може направити слідчого у правильному напрямку пошуку.

На думку В.Ю. Шепітька, слідчий повинен звертатися не до обшукуваного, а до інших учасників обшуку (працівників міліції, спеціалістів, понятих) з певними вказівками і пропозиціями (наприклад, про необхідність перейти до наступної стадії обшуку, доцільність пошуків у тому чи іншому місці, можливість застосування технічних засобів). Використання прийому словесної розвідки дозволяє слідчому не тільки діагностувати ставлення обшукуваного до того, що відбувається, а й спонукати його до спілкування, змінити поведінку й обрану позицію [264, с. 252].

На доцільність застосування словесної розвідки вказує досить широкий загальний вчених. Однак, незважаючи на це, слідчі вкрай рідко використовують вказаний тактичний прийом.

7. Постановка запитань обшукуваному.

Під час проведення обшуку слідчий повинен втягувати обшукуваного у бесіду [265, с. 351]. При цьому доцільно ставити низку запитань, які можуть мати конкретизуючий, уточнюючий або контрольний характер. Такий прийом дозволяє встановити поінформованість обшукуваного, усунути протиріччя, що виникли під час слідчої дії.

8. Зіставлення інформації, яка міститься у відповідях обшукуваного.

При постановці запитань обшукуваному слідчий повинен зіставляти інформацію, яка міститься у його відповідях, з реальною обстановкою місця обшуку. Неправдивість відповідей обшукуваного неминуче буде пов'язана з можливістю виявлення суперечностей між запропонованим і реальним. Окрім того, відповідаючи на запитання, обшукуваний може допустити у своїх відповідях проговорювання та злочинну поінформованість.

9. Роз'яснення неправильно зайнятої обшукуваним позиції та необхідності надання допомоги органам досудового розслідування.

Роз'яснення зайнятої підозрюваним позиції є важливим тактичним прийомом. На думку В.Ю. Шепітька, слідчий має пояснити, що поведінка обшукуваного неадекватно відображає подію, що ві-

дбувається, що обшук викликаний необхідністю та пов'язаний з його попередньою діяльністю. При цьому передбачається, що обшукуваний, виходячи зі своїх знань і життєвого досвіду, прислухається до роз'яснень; усвідомлює доцільність його рекомендацій [164, с. 252].

10. Раптове (несподіване) пред'явлення обшукуваному предмета, виявленого під час обшуку.

Вказаний тактичний прийом дозволяє створити у обшукуваного враження, що пошуковій групі відомі усі об'єкти, які підлягають відшукуванню, та місця їх знаходження. Тому обшуканий добровільно може назвати місця, де приховані інші речові докази та об'єкти, що мають значення для справи.

11. Порівняння однорідних об'єктів.

Порівняння об'єктів полягає у тому, що слідчий співставляє їх за розміром, зовнішнім виглядом, вагою, кольором та іншими ознаками, що дозволяє виявити в них розшукуване.

На думку В.Ю. Шепітька, такий прийом є наступальним і дозволяє встановити найбільш ймовірні місця можливого зберігання і виключити ті з них, в яких не може бути сховано предмет пошуку (за своїми розмірами, особливостями будови, можливістю руйнування тощо) [164, с. 262].

12. Застосування науково-технічних засобів.

Під час опитування працівників оперативних і слідчих підрозділів органів внутрішніх справ було встановлено, що до найбільш ефективних тактичних прийомів обшуку вони відносять: спостереження за поведінкою обшукуваного, відволікаючі прийоми, застосування науково-технічних засобів, видалення певних осіб з місця проведення обшуку, «витік» інформації з метою схилення приховувачів викраденого майна до вчинення контрольованих правоохоронними органами дій.

Залежно від слідчої ситуації, що склалася на певному етапі досудового розслідування, особливо під час активної протидії з боку злочинців, слідчий для досягнення мети обшуку може використувати серію тактичних прийомів та рекомендацій – тактичні комбінації.

Тактична комбінація, спрямована на пошук об'єктів, що зберігаються без спеціального маскування, включає: залучення підозрюваного, обвинуваченого, свідка, потерпілого до проведення обшу-

ків; спостереження за поведінкою осіб, у яких проводять обшук, та тих, хто опинився в цьому місці; постановку запитань обшукуваному; зіставлення інформації, яка міститься у відповідях обшукуваного; роз'яснення неправильно зайнятої обшукуваним позиції та необхідності надання допомоги органам досудового розслідування; порівняння однорідних об'єктів.

Тактична комбінація, спрямована на пошук об'єктів, що зберігаються з використанням спеціальних методів маскування, включає: словесну розвідку; використання рефлексії обшукуваних осіб; «витік» інформації, з метою схилення приховувачів викраденого майна до вчинення контрольованих правоохоронними органами дій; зіставлення інформації, яка міститься у відповідях обшукуваного.

Тактична комбінація, спрямована на схилення обшукуваної особи до добровільної видачі прихованих об'єктів, включає: залучення підозрюваного, обвинуваченого, свідка, потерпілого до проведення обшуків; роз'яснення неправильно зайнятої позиції та необхідності надання допомоги органам досудового розслідування; застосування науково-технічних засобів.

Підсумовуючи, необхідно зазначити, що під час розслідування незаконних заволодінь ТЗ злочинці не завжди можуть зберігати зброю, засоби учинення злочинів, викрадені предмети, цінності та інші об'єкти, що мають доказове значення, за місцем проживання, а користуються послугами осіб, які не брали безпосередньої участі у вчинених злочинах або не входять до складу злочинних груп, але здатні за певну винагороду зберігати у себе вказані об'єкти. Такі особи, як правило, приховують свої зв'язки зі злочинцями, тому під час підготовки до проведення обшуків цих осіб важливо виявити.

ВИСНОВКИ

В умовах реформування кримінального процесуального законодавства та правоохоронної системи тактика досудового розслідування формується в умовах жорсткої протидії. Зважаючи на це, для якісної реалізації завдань кримінального судочинства тактика розслідування незаконних заволодінь транспортними засобами, вчинених організованими групами, повинна постійно забезпечуватися новітніми засобами та методами, що ґрунтуються на використанні сучасних досягнень як самої науки криміналістики, так і інших галузей знань для подолання такої протидії.

1. Доведено, що криміналістичне забезпечення розслідування незаконних заволодінь транспортними засобами повинно мати системний характер та бути пріоритетним напрямом удосконалення діяльності правоохоронних органів. Результативність роботи слідчих і оперативних підрозділів Національної поліції України прямо залежить від рівня і якості забезпечення досудового розслідування науковими засобами, методами та їх комплексами, що забезпечують гнучкість і виборність тактичних засобів під час провадження слідчих (розшукових) дій.

2. Криміналістична характеристика незаконних заволодінь транспортними засобами, вчинених організованими групами, являє собою систему відомостей про криміналістично вагомі ознаки цього різновиду кримінальних правопорушень, котра сприяє побудові слідчих версій та вирішенню низки завдань досудового розслідування, до структури якої входять: предмет злочинного посягання, обстановка злочину, спосіб підготовки, вчинення та приховування злочину, слідова картина, особа злочинця, особа потерпілого.

3. Визначено предмет злочинного посягання. Предметом розглядуваних злочинів залежно від типу ТЗ стають переважно легкові автомобілі, заволодіння якими відбувається такими способами: 1) таємний: шляхом вільного доступу до ТЗ, із гаражу, із подвір'я та ін.; 2) відкритий: напад на водія шляхом висмикування (ривка) під час короткочасної зупинки у випадкових місцях (з метою дотримання правил дорожнього руху та ін.); з метою відвідування місць торгівлі (магазин, аптека, кафе та інше); напад на водія ТЗ в

населеному пункті поза автомобілем (під час відкриття дверей гаражу; під час виходу з ТЗ біля місця проживання та інше) із подальшим заволодінням ТЗ; напад з подальшим заволодінням ТЗ та захопленням водія в заручники й утримання його протягом певного часу, достатнього для зникнення з місця події та району (області), а також приховування або збуту ТЗ; зупинка ТЗ у запланованому злочинцями місці під приводом підвезти із подальшим нападом на водія (як у місці зупинки, так і в заздалегідь спланованому місці, яке обрано злочинцями для засідки); застосування насильства (психічного чи фізичного) до водія (власника) ТЗ під час руху з подальшим визначенням місця зупинки та заволодіння ТЗ; зупинка ТЗ під приводом підвезти з подальшим вбивством водія (власника) з метою заволодіння ТЗ.

4. Слідова картина незаконних заволодінь транспортними засобами становить систему даних, де окремо вказано сліди, в яких відображаються дії злочинців. Зокрема, при огляді знайденого транспортного засобу фіксуються: 1) сліди-відображення, серед них: сліди рук, зламу чи інструментів; ніг; 2) сліди біологічного походження; 3) залишені об'єкти, 4) мікрооб'єкти. Додатково на місці події можуть бути вилучені сліди дій інших осіб, дослідження яких здатне забезпечити уточнення механізму злочину, встановлення свідків, які зникли, намагаючись уникнути зайвих «ускладнень», доведення факту їхньої присутності на місці злочину та ін.

5. З'ясовано, що до осіб, які спеціалізуються виключно на незаконному заволодінні транспортними засобами, відносяться: раніше засуджені або ті, що притягувались до відповідальності за вчинення незаконних заволодінь ТЗ (93,6 %); особи, що були засуджені за крадіжки, грабежі, розбійні напади, хуліганство, які мають власні ТЗ або навички їх управління (77,2 %); професійні водії або ті, службова діяльність яких була пов'язана з ТЗ (автомеханіки, автослюсарі та інші), якщо їхній спосіб життя та антигромадська поведінка дозволяють дійти висновку про можливість вчинення ними таких злочинів (74 %); особи, які активно займаються спортивними вправами, постійно відвідують тренажерні зали, мають антисоціальну психологічну установку і підвищений інтерес до ТЗ (58 %); особи, які неофіційно займаються ремонтом, переобладнанням ТЗ, а також придбанням та перепродажем запчастин до них (46,4 %); молодь, у тому числі неповнолітні, які входять до груп антигромадського

спрямування та групуються на основі підвищеного інтересу до ТЗ (46 %); працівники страхових компаній чи агентств, які займаються страхуванням автомобілів, що були куплені в кредит фізичними особами (27,6 %); спортсмени-автомобігонщики, в тому числі колишні (16,4 %); любителі (аматори), які захоплюються фототехнікою (13,6 %).

6. Визначено характеристику особи злочинця: переважно це чоловіки у віці 16-30 років (95,5 %), які вчинюють злочин у районі свого проживання (62 %), як правило, з корисливих мотивів (64,3 %), у більшості випадків не судимі; що реалізують злочинний намір здебільшого у групі. Осіб, які стають жертвами злочину, можна розмежувати у такі групи: надмірно самовпевнені власники ТЗ; власники ТЗ з необережною або легковажною поведінкою, що сприяє учиненню злочину; власники, які добровільно, внаслідок обману, особисто передають транспортний засіб, злочинцям. Потерпілими найчастіше стають чоловіки (62 %), що пояснюється переважною більшістю водіїв ТЗ чоловічої статі.

7. Визначено організаційно-підготовчі заходи та розроблено тактичні прийоми проведення слідчого огляду. Виокремлено основні види об'єктів, які підлягають огляду, зокрема: огляд місця незаконного заволодіння ТЗ; огляд місця виявлення (розшукуваного) ТЗ; огляд виявленого (розшукуваного) ТЗ; огляд місця зберігання («відстою») ТЗ (стоянки, гаражі або гаражні кооперативи, занедбані склади, сараї, приватні подвір'я тощо); огляд місця розукомплектування викраденого ТЗ; огляд частин, механізмів, агрегатів розукомплектованих ТЗ, які були викрадені, або інших ТЗ, що були виявлені при розслідуванні; огляд предметів, які були об'єктом посягання (наприклад, певні товари, речі, цінності); огляд місця продажу викраденого ТЗ або його частин, механізмів, агрегатів (зокрема, авторынки, лісосмуга, офісні приміщення, СТО); огляд комп'ютерної техніки, за допомогою якої відбувався вихід в мережу Інтернет з метою продажу ТЗ (його частин та агрегатів), або тієї, що використовувалася під час підготовки і вчинення викрадення ТЗ, або магнітних носіїв інформації (накопичувачів); огляд документів і державних номерних знаків, які використовувалися з метою підготовки, вчинення і приховування слідів злочину, а також реалізації (продажу) ТЗ (наприклад, свідоцтво про реєстрацію ТЗ, довіреність, довідка-рахунок, плани, схеми); огляд запису з камер відеоспостере-

ження (відеореєстраторів, вебкамер), DVD-дисків із записом з камер відеоспостережень; відеофайлів з флеш-носіїв; файлів з записами відеоспостережень з відеореєстраторів; вебкамер, камер відеонагляду з банкоматів.

8. Розкрито тактику допиту потерпілих, свідків і підозрюваних при розслідуванні злочинів вказаної категорії. Особливостями проведення допиту є застосування тактичних прийомів, які залежать від слідчої ситуації (конфліктна і безконфліктна), що склалася між учасниками допиту.

9. Сформовано тактичні рекомендації щодо проведення обшуку під час розслідування незаконних заволодінь ТЗ. Залежно від слідчої ситуації, що склалася на певному етапі досудового розслідування, особливо під час активної протидії з боку злочинців, слідчий для досягнення мети обшуку може використовувати серію тактичних прийомів та рекомендацій – тактичні комбінації, зокрема найефективнішими у цій категорії кримінальних проваджень є: тактична комбінація, спрямована на пошук об'єктів, що зберігаються без спеціального маскуванню; тактична комбінація, спрямована на пошук об'єктів, що зберігаються з використанням спеціальних методів маскуванню; тактична комбінація, спрямована на схилення обшукуваної особи до добровільної видачі прихованих об'єктів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Давыденко Л.М. Противодействие преступности: теория, практика, проблемы: монография / Л.М. Давыденко, А.А. Бандурка. Харьков: Изд-во Нац. ун-та внутр. дел, 2005. 302 с.
2. Звіряка В.А. Кримінальна відповідальність за угон транспортних засобів, попередження угонів: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.08. «Кримінальне право та кримінологія; виправно-трудове право». К., 1999. 18 с.
3. Іванов Ю.Ф. Незаконне заволодіння транспортним засобом: кримінально-правовий та кримінологічний аспекти: практ. посіб. К.: Вид. Паливода А.В., 2008. 108 с.
4. Коржанський М.Й. Кваліфікація автотранспортних злочинів / М.Й. Коржанський, В.А. Мисливий. К.: Юрінком, 1996. 80 с.
5. Мисливий В.А. Злочини проти безпеки дорожнього руху та експлуатації транспорту (кримінально-правове та кримінологічне дослідження): автореф. дис. ... докт. юрид. наук: спец. 12.00.08 «Кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право». К., 2005. 40 с.
6. Щупаківський Р.В. Кримінально-правова характеристика та запобігання органами внутрішніх справ незаконному заволодінню транспортним засобом: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.08 «Кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право». Дніпропетровськ, 2013. 20 с.
7. Аванесов Г.А. Криминология. М.: Академия МВД СССР, 1984. 235 с.
8. Бахин В.П. Расследование угона автотранспортных средств: учеб. пособие. Омск: Омск. ВШ МВД СССР, 1969. 101 с.
9. Ємельяненко В.В. Кримінальна відповідальність за незаконне заволодіння транспортним засобом: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.08 «Кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право». Харків, 2009. 16 с.
10. Іванов Ю.Ф. Боротьба із злочинними посяганнями на власність, предметом яких є автотранспортні засоби (кримінально-правові і кримінологічні аспекти): автореф. дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.08 «Кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право». К., 1999. 18 с.
11. Пшеничний І.В. Організована транснаціональна злочинність і роль правоохоронних органів у протидії їй: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.08 «Кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право». К., 2000. 16 с.
12. Свірін М.О. Запобігання органами внутрішніх справ незаконно-

му заволодінню транспортними засобами: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.08 «Кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право». К., 2011. 20 с.

13. Аветисян Л.Р. Неправомерное завладение автомобилем или иным транспортным средством без цели хищения: уголовно-правовые и криминологические аспекты: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.08 «Уголовное право и криминология; уголовно-исполнительное право». Уфа, 2009. URL: <http://lawtheses.com/npravomernoe-zavladienie-avtomobilem-ili-inym-transportnym-sredstvom-bez-tseli-hischeniya-ugolovno-pravovye-i-kriminologi-1>.

14. Бахарев А.В. Криминологическая характеристика и предупреждение краж и угонов автотранспорта органами внутренних дел: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.08 «Уголовное право и криминология; уголовно-исполнительное право». М., 2008. 30 с. URL: <http://lawtheses.com/npravomernoe-zavladienie-avtomobilem-ili-inym-transportnym-sredstvom-bez-tseli-hischeniya-ugolovno-pravovye-i-kriminologi-1>.

15. Белик Ю.С. Неправомерное завладение автомобилем или иным транспортным средством без цели хищения: проблемы предмета, квалификации и профилактики (предупреждения): автореф. дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.08 «Уголовное право и криминология; уголовно-исполнительное право». Екатеринбург, 2004. 23 с. URL: <http://lawtheses.com/jreader/12354/a/#?page=1>.

16. Ким Е.Р. Криминологическая характеристика и предупреждение краж и угонов автомобилей и иных транспортных средств (по материалам Дальневосточного региона): автореф. дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.08 «Уголовное право и криминология; уголовно-исполнительное право». Иркутск, 2006. 21 с.

17. Климов А.С. Уголовно-правовая и криминологическая характеристика хищений транспортных средств, совершаемых организованными преступными группами: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.08 «Уголовное право и криминология; уголовно-исполнительное право». М., 2009. 32 с. URL: http://www.muh.ru/.Docs/content/09_04_30_Klimov.doc.

18. Колесников Р.В. Уголовно-правовые и криминологические аспекты борьбы с угонами и хищениями транспортных средств: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.08 «Уголовное право и криминология; уголовно-исполнительное право». М., 2011. 30 с. URL: <http://law.edu.ru/book/book.asp?bookID=1451742>.

19. Комаров А.В. Неправомерное завладение автомобилем или иным транспортным средством без цели хищения (угон): уголовно-

правовые и криминологические аспекты: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.08 «Уголовное право и криминология; уголовно-исполнительное право». М., 2008. 28 с. URL: http://sartraccc.ru/i.php?oper=read_file&filename=Disser/komarov.htm.

20. Краснобаев С.В. Неправомерное завладение автомобилем или иным транспортным средством без цели хищения: уголовно-правовые и криминологические аспекты: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.08 «Уголовное право и криминология; уголовно-исполнительное право». Ростов-на-Дону, 2007. 26 с. URL: <http://lawtheses.com/neppravomernoe-zavladenie-avtomobilem-ili-inym-transportnym-sredstvom-bez-tseli-hischeniya-ugolovno-pravovye-i-kriminologi>.

21. Магомедов М.К. Хищения легковых автомобилей: проблемы уголовно-правового регулирования и противодействия: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.08 «Уголовное право и криминология; уголовно-исполнительное право». Краснодар, 2007. URL: <http://lawtheses.com/hischeniya-legkovykh-avtomobiley-problemy-ugolovno-pravovogo-regulirovaniya-i-protivodeystviya>.

22. Невский Н.Н. Виктимологические аспекты борьбы с преступными посягательствами на автотранспортные средства: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.08 «Уголовное право и криминология; уголовно-исполнительное право». Нижний Новгород, 2003. URL: <http://lawtheses.com/viktimologicheskie-aspekty-borby-s-prestupnymi-posyagatelstvami-na-avtotransportnye-sredstva>.

23. Школьный В.А. Криминологическое исследование и предупреждение органами внутренних дел краж автотранспорта: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.08 «Уголовное право и криминология; уголовно-исполнительное право». Москва, 2010. 26 с. URL: <http://lawtheses.com/kriminologicheskoe-issledovanie-i-preduprezhdenie-organami-vnutrennih-del-krazh-avtotransporta>.

24. Сорокун Н.С. Неправомерное завладение автомобилем или иным транспортным средством: криминологические аспекты противодействия: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.08 «Уголовное право и криминология; уголовно-исполнительное право». Ростов-на-Дону, 2009. URL: <http://www.dissercat.com/content/neppravomernoe-zavladenie-avtomobilem-ili-inym-transportnym-sredstvom>.

25. Уважаев Н.А. Неправомерное завладение автомобилем или иным транспортным средством: криминологическая характеристика и уголовно-правовые меры противодействия: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.08 «Уголовное право и криминология; уголовно-исполнительное право». СПб., 2006. 23 с. URL: <http://law.edu.ru/book/book.asp?bookID=1402216>.

26. Щербаков А.А. Неправомерное завладение автомобилем или иным транспортным средством как преступление против собственности (законодательство, юридическая характеристика, квалификация): автореф. дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.08 «Уголовное право и криминология; уголовно-исполнительное право». Н. Новгород, 2006. 20 с.

27. Лютий В.В. Наукова розробленість питання протидії незаконним заволодінням транспортними засобами, вчинених організованими групами // Право і суспільство: збірник наукових праць. 2015. № 6.2. С. 199-205.

28. Петров С.Є. Розслідування незаконного заволодіння автотранспортними засобами: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.09 «Кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність». К., 2010. 19 с.

29. Скрипа Є.В. Кримінально-процесуальне доказування злочинів, пов'язаних з незаконною легалізацією автотранспорту: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.09 «Кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність». К., 2010. 20 с.

30. Берестнев М.А. Методика расследования разбойных нападений на автодорогах вне населенных пунктов, совершаемых организованными преступными группами: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.09 «Уголовный процесс; криминалистика и судебная экспертиза; оперативно-розыскная деятельность». Краснодар, 2010. 28 с.

31. Зверев В.С. Взаимодействие следователя с сотрудниками органов внутренних дел на первоначальном этапе расследования грабежей и разбойных нападений, совершаемых в отношении водителей автотранспортных средств (региональный аспект): дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09 «Уголовный процесс; криминалистика и судебная экспертиза; оперативно-розыскная деятельность». Краснодар, 2001. 179 с.

32. Костенко В.С. Организационно-тактическое обеспечение розыска автотранспортных средств: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.09 «Уголовный процесс; криминалистика и судебная экспертиза; оперативно-розыскная деятельность». Ростов-на-Дону, 2009. 26 с. URL: <http://lawtheses.com/organizatsionno-takticheskoe-obespechenie-rozyska-avtotransportnyh-sredstv>.

33. Ломакина Н.Г. Криминалістическі аспекти піддержання державного обвинення по справах про неправомірне заволодіння автомобілем або іншим транспортним засобом без цілі хищення (угон): автореф. дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.09 «Уголовный процесс; криминалистика и судебная экспертиза; оперативно-розыскная деятельность». Владимир, 2008. 22 с.

34. Псарєва Б.В. Расследование корыстно-насильственных преступ-

лений в отношении водителей автотранспорта, пассажиров и перевозимых грузов: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.09 «Уголовный процесс; криминалистика и судебная экспертиза; оперативно-розыскная деятельность». Барнаул, 2003. 24 с. URL: <http://law.edu.ru/book/book.asp?bookID=122777>.

35. Скибин С.Н. Особенности расследования угонов и краж автомобилей или иных транспортных средств: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.08 «Уголовное право и криминология; уголовно-исполнительное право». Ростов-на-Дону, 2007. 28 с.

36. Солодкий О.В. Организация борьбы органов внутренних дел с кражами автотранспорта, совершаемыми с целью вымогательства организованными преступными группами: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09 «Уголовный процесс; криминалистика и судебная экспертиза; оперативно-розыскная деятельность». Калининград, 2004. 249 с.

37. Сухов С.Н. Расследование преступлений, связанных с криминальным автобизнесом: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.09 «Уголовный процесс; криминалистика и судебная экспертиза; оперативно-розыскная деятельность». Нижний Новгород, 2007. 22 с.

38. Ажиба Э.С. Методические рекомендации по розыску угнанных и похищенных транспортных средств / Ажиба Э.С., Тынков Д.И., Мужевский Н.П. М.: Академия МВД СССР, 1989. 50 с.

39. Кульмашев Ф.Х. Расследование угонов автотранспортных средств. Волгоград: ВВСШ МВД СССР, 1987. 140 с.

40. Аркуша Л.І. Основи методики виявлення і розслідування організованої злочинної діяльності при наявності корумпованих зв'язків: дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.09 «Кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність». Одеса, 2001. 218 с.

41. Варцаба В.М. Розслідування злочинів організованих злочинних груп (тактико-психологічні основи): дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.09 «Кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза». Харків, 2003. 182 с.

42. Демидова Л.М. Кримінальна відповідальність за створення злочинної організації: дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.08. Харків, 2003. 163 с.

43. Здоровко С.Ф. Тактичні операції при розслідуванні вбивств, що вчиняються організованими групами і злочинними організаціями: дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.09 «Кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза» / Здоровко Сергій Федорович. Харків, 2002. 209 с.

44. Корж В.П. Теоретические основы методики расследования преступлений, совершаемых организованными преступными образованиями в сфере экономической деятельности: монограф. Харьков: Изд-во Национ.

ун-та внутренних дел, 2002. 412 с.

45. Лизогуб Б.В. Організовані злочинні угруповання: класифікація та заходи протидії: дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.08 / Лизогуб Богдан Вікторович. Харків, 2004. 259 с.

46. Христова Ю.В. Кримінальна відповідальність за групові злочини: монограф. Дніпропетровськ: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2013. 168 с.

47. Чаплинський К.О. Тактичне забезпечення розслідування діяльності злочинних угруповань: монограф. Дніпропетровськ: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ; Ліра ЛТД, 2010. 304 с.

48. Шехавцов Р.М. Форми та способи протидії розслідуванню злочинів і засоби їх подолання (за матеріалами кримінальних справ про вимагання, вчинені організованими групами, злочинними організаціями): дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.09 «Кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза» / Шехавцов Руслан Миколайович. Луганськ, 2003. 246 с.

49. Щур Б.В. Тактика усунення протидії розслідуванню злочинів, що вчиняються організованими злочинними групами: дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.09 «Кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза» / Щур Богдан Володимирович. Харків, 2005. 195 с.

50. Лускатова Т.О. Розслідування умисних тяжких тілесних ушкоджень, що спричинили смерть потерпілого: дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.09 «Кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність» / Тетяна Олександрівна Лускатова. Дніпропетровськ: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2015. 282 с.

51. Колесниченко А.Н. Научные и правовые основы расследования отдельных видов пре ступлений: автореф. дис. ... докт. юрид. наук: спец. 12.00.09 «Уголовный процесс; криминалистика и судебная экспертиза; оперативно-розыскная деятельность» / Колесниченко Алексей Никифорович. Х., 1967. 27 с.

52. Белкин Р.С. Курс криминалистики: криминалистические средства, приемы и рекомендации: в 3 т. Т. 3. М.: Юристъ, 1997. 480 с.

53. Колесниченко А.Н., Коновалова В.Е. Криминалистическая характеристика преступлений. Харьков: Юрид. ин-т, 1985. 93 с.

54. Сергеев Л.А. Расследование и предупреждение хищений, совершаемых при производствен строительных работ: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.09 «Уголовный процесс; криминалистика и судебная экспертиза; оперативно-розыскная деятельность» / Сергеев Лев Александрович. М, 1966. 19 с.

55. Белкин Р.С. Криминалистика: проблемы, тенденции, перспективы. От теории к практике. М.: Юрид. лит., 1988. 304 с.

56. Криміналістика: підруч. для студ. юрид. спец. вищ. закл. освіти / за ред. В. Ю. Шепітька. 2-ге вид., переробл. і допов. 2-ге вид., переробл. і допов. К.: Концерн «Видавничий Дім «Ін Юре», 2004. 728 с.

57. Методика расследования преступлений (общие положения): матер. науч.-практ. конф. (г. Одесса, ноябрь, 1976 г.) / редкол.: Селиванов Н.А., Танасевич В.Г., Эйсман А.А., Эминов В.Е. М., 1976. 179 с.

58. Криминалистическая характеристика преступлений / отв. ред.: В.В. Клочков; Всесоюзный ин-т по изучению причин и разработке мер предупреждения преступности. М., 1984. 106 с.

59. Проблемы интенсификации деятельности по расследованию преступлений / отв. ред. И.Ф. Герасимов, Л.Я. Драпкин. Свердловск: Свердловский юрид. ин-т, 1987. 147 с.

60. Следственная ситуация: сб. науч. трудов / отв. ред.: В.В. Клочков / Всесоюзный ин-т по изучению причин и разработке мер предупреждения преступности. М., 1985. 80 с.

61. Пантелеев И.Ф. Теоретические проблемы советской криминалистики: учеб. пособ. М.: Изд-во ВЮЗИ, 1980. 96 с.

62. Белкин Р.С., Быховский И.Е., Дулов А.В. Модное увлечение или слово в науке? Еще раз о криминалистической характеристике преступлений / Белкин Р.С., Быховский И.Е., Дулов А.В. // Социалистическая законность. 1987. № 9. С. 55-60.

63. Криминалистика: учеб. / под ред. проф. А.Г. Филиппова (отв. ред. и проф. А.В. Волынского). М.: Спартак, 1998. 543 с.

64. Криминалистика: учеб. / отв. ред. Н.П. Яблоков, 2-е изд., перераб. и доп. М.: Юристъ, 1999. 718 с.

65. Белкин Р.С. Понятие, ставшее «криминалистическим пережитком» // Российское законодательство и юридические науки в современных условиях: состояние, проблемы, перспективы: тез. докл. Всерос. науч.-практ. конф. Тула: Изд. Тульск. гос. ун-та, 2000. С. 3-10.

66. Белкин Р.С. Криминалистика: проблемы сегодняшнего дня. Злободневные вопросы российской криминалистики. М.: НОРМА, 2001. 240 с.

67. Баев О.Я. И все же: реальность или иллюзия (еще раз о криминалистической характеристике) // Вестник криминалистики. М., 2002. Вып. 1 (3). С. 23-29.

68. Гавло В.К. Наследие Р.С. Белкина и дискуссионные вопросы // Роль и значение деятельности Р.С. Белкина в становлении современной криминалистики: материалы Междунар. науч. конф. (к 80-летию со дня рождения Р.С. Белкина). М., 2002. С. 209-216.

69. Тищенко В. В. Корыстно-насильственные преступления: криминалистический анализ. Одесса, 2002. 360 с.

70. Головин А.Ю. Криминалистическая систематика. М., 2002. 307 с.
71. Российская правовая система: становление, проблемы, пути совершенствования: материалы Республиканской научной конференции / под ред. В.К. Гавло, В.Я. Музюкина, В.В. Невинского. Барнаул: Изд-во Алт. ун-та, 2001. С. 49-52.
72. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012 № 4651-VI в редакції від 16.08.2015 / Офіційний Сайт Верховної Ради України. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>.
73. Криминалистика / под ред. проф. Р.С. Белкина, В.П. Лаврова, И.М. Лузгина; Высшая юридическая заочная школа МВД СССР. М., 1988. Т. 2. 454 с.
74. Бахин В.П. Криминалистика. Проблемы и мнения (1962-2002). К., 2002. 268 с.
75. Криміналістика: підруч. для студентів юрид. спец. вищих закладів освіти / Глібко В.М., Дудніков А.Л., Журавель В.А. та ін.; за ред. В.Ю. Шепітька. К.: Видавничий Дім «Ін Юре», 2001. 261 с.
76. Бахін В.П. Склад і призначення криміналістичної характеристики злочинів / В.П. Бахін, Б.Є. Лук'яничков // Часоп. Донец. ун-ту. 2000. Вип. 1(4). С. 39-43.
77. Волобуєв А.Ф. Проблеми методики розслідування розкрадань майна в сфері підприємництва. Х., 2000. 336 с.
78. Драпкин Л.Я. Предмет доказывания и криминалистические характеристики преступлений // Криминалистические характеристики в методике расследования преступлений. Свердловск, 1978. Вып. 69. С. 11-21.
79. Шиканов В.И. Проблемы использования специальных познаний и научно-технических новшеств в уголовном судопроизводстве: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук: 12. 00. 09 «Уголовный процесс; криминалистика и судебная экспертиза; оперативно-розыскная деятельность». М., 1980. 31 с.
80. Видонов Л.Г. К вопросу о криминалистической характеристике преступлений и закономерных связях между ее элементами / Л.Г. Видонов, В.Л. Видонов // Криминалистическая характеристика преступлений. М., 1984. С. 94-97.
81. Гончаренко В.И. Понятие криминалистической характеристики преступлений / В.И. Гончаренко, Г.А. Кушнир, В.Л. Подпалый // Криминалистика и судебная экспертиза: респ. межвед. науч.-метод. сб. К.: Вища школа, 1986. Вып. 33. С. 3-8.
82. Салтевский М.В. Криминалистическая характеристика: структура, элементы // Специализированный курс криминалистики: учебник. К., 1987. 310 с.
83. Старушкевич А.В. Криміналістична характеристика злочинів:

навч. посіб. К., 1997. 42 с.

84. Криміналістика: підручник / В.В. Пясковський, Ю.М. Чорноус, А.В. Іващенко, О.О. Алексеев та ін. К.: Центр учбової літератури, 2015. 544 с.

85. Сергеев Л.А. Расследование и предупреждение хищений, совершаемых при производстве строительных работ: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.09. М., 1966. 22 с.

86. Криминалистика: учеб. для вузов / А.Ф. Волынский, Т.В. Аверьянова, И.А. Александрова и др.; под. ред. проф. А.Ф. Волынского. М.: Закон и право ЮНИТИ-ДАНА, 1999. 615 с.

87. Пантелеев И.Ф. Элементы криминалистической характеристики преступлений. Методология криминалистики: учеб. пособие по курсу «Основы криминалистики». М.: НИИмаш, 1982. 88 с.

88. Шепитько В.Ю. Криминалистика: курс лекций. 2-е изд., перераб. и доп. Х.: Одиссей, 2005. 368 с.

89. Быков В.М. Особенности расследования групповых преступлений: учеб. пособие. Ташкент, 1980. 60 с.

90. Про практику застосування судами України законодавства у справах про деякі злочини проти безпеки дорожнього руху та експлуатації транспорту, а також про адміністративні правопорушення на транспорті: Постанова Пленуму Верховного Суду України від 23.12.2005 № 14 (із змінами, внесеними згідно з Постановою Верховного Суду № 18 від 19.12.2008) / Офіц. сайт Верх. Ради України. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/v0014700-05>.

91. Кримінальний кодекс України: Закон від 05.04.2001 № 2341-III / Офіційний сайт Верховної Ради України. URL: http://www.zakon.rada.gov.ua:80-0/pls/zweb/webprok4_1?id=&pf3511=15041.

92. Правила дорожнього руху: затверджено постановою Кабінету Міністрів України від 10 жовтня 2001 р. № 1306 / Офіційний сайт Верховної Ради України. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1306-2001-п>.

93. Особливості розслідування окремих видів злочинів: збірник методичних рекомендацій / за заг. ред. О.В. Авраменка, Р.І. Благути, О.В. Захарової. Львів: Львівський держ. ун- внутр. справ, 2015. 692 с.

94. Кульмашев Ф.Х. Расследование угонов автотранспортных средств: учеб. пособие. Волгоград: ВСШ МВД СССР, 1987. 36 с.

95. Пантелеев В.П. Угон автотранспортных средств (уголовно-правовые и криминологические вопросы): учеб. пособие. Караганда, 1982. 75 с.

96. Гавло В.К. Теоретические проблемы и практика применения методики расследования отдельных видов преступлений. Томск: Изд-во ТГУ, 1985. 333 с.

97. Тіщенко В. В. Корисливо-насильницькі злочини: криміналістичний аналіз: монографія / В.В. Тіщенко. Одеса: Юридична література, 2002. 360 с.

98. Куликов В.И. Криминалистическое понятие обстановки совершения преступления // Вестник МГУ. Сер. Право. 1982. № 5. С. 74–81.

99. Валеев М.Х. Криминалистическая характеристика и особенности первоначального этапа расследования вымогательств: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. «Уголовный процесс; криминалистика и судебная экспертиза; оперативно-розыскная деятельность». Уфа, 1997. 20 с.

100. Лютий В.В. Окремі аспекти встановлення осіб, які вчиняють незаконні заволодіння автотранспортом: метод. реком. / колектив авторів: М.М. Єфімов, В.М. Ковбаса, Я.М. Ковч., В.В. Лютий, М.А. Очеретяний, О.Л. Христов. Дніпропетровськ: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2015. 44 с.

101. Белкин Р.С. Криминалистическая энциклопедия. М., 2000. 2-е изд., доп. 334 с.

102. Васильев А.Н. Понятие и предмет методики расследования отдельных видов преступлений / перепеч. с изд. 1978 г. М.: ЛексЭст, 2002. 72 с.

103. Ермолович В. Ф. Криминалистическая характеристика преступлений. Минск: Алмафея, 2001. 241 с.

104. Мудюгин Г.Н. Версии об объективной стороне преступления // Планирование расследования преступлений. М., 1957. С. 65-66.

105. Куранов Э.Д. Об основных положениях методики расследования отдельных видов преступлений // Вопросы криминалистики, 1962. № 6-7. С. 165-167.

106. Колесниченко А.Н. Содержание и значение криминалистической характеристики преступлений // Актуальные проблемы советской криминалистики. М., 1980. С. 81-83.

107. Зуйков Г.Г. Криминалистическое учение о способе совершения преступления: автореф. дисс. ... д-ра юрид. наук: 12.00.09. «Уголовный процесс; криминалистика и судебная экспертиза; оперативно-розыскная деятельность». М., 1970. 34 с.

108. Каневский Л.Л. Разработка типовых криминалистических характеристик преступлений и их использование в процессе расследования // Российский юридический журнал. 2000. № 2. С. 101-111.

109. Зав'ялов С.М. Спосіб вчинення злочину: сучасні проблеми вивчення та використання у боротьбі зі злочинністю: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. «Кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза». К., 2005. 21 с.

110. Лютий В.В. Спосіб учинення злочину як елемент криміналісти-

чної характеристики незаконних заволодінь транспортними засобами, вчинених організованими групами // Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ: збірник наукових праць. 2015. № 4. С. 305-313.

111. Псарєва Б.В. Расследование корыстно-насильственных преступлений в отношении водителей автотранспорта, пассажиров и перевозимых грузов: дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.09 «Уголовный процесс; криминалистика и судебная экспертиза; оперативно-розыскная деятельность». Барнаул, 2003. 236 с.

112. Криминалистика: учебник / под ред. И. Ф. Крылова, А.И. Бастрыкина. М.: Дело, 2001. 800 с.

113. Карабанов Д.О. Сучасні тенденції у протидії незаконному заволодінню транспортними засобами. URL: http://www.lex-line.com.ua/?go=full_article&id=565.

114. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України. 4-те вид., перероб. та доповн. / за ред. М.І. Мельника, М.І. Хавронюка. К.: Юрид. думка, 2007. 1184 с.

115. Христов О.Л. Способи вчинення незаконних заволодінь транспортними засобами, поєднаних з насильством // Організаційно-правові засади боротьби з правопорушеннями на транспорті: матеріали III Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 29 листопада 2013 р.). Одеса: ОДУВС, 2013. С. 207-208.

116. Жулев В.И. Расследование дел об угонах и кражах автотранспорта: учебное пособие / В.И. Жулев, В. Г. Баяхчев. М.: НИИ МВД РФ, 1993. 70 с.

117. Скибин С.Н. Особенности расследования угонов и краж автомобилей или иных транспортных средств: дисс. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.09 «Уголовный процесс и криминалистика; судебная экспертиза; оперативно-розыскная деятельность». М., 2007. 173 с.

118. Вирок Уманського міськрайонного суду Черкаської області від 13.02.2013: Кримінальне провадження 1/705/1/13 // Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua>.

119. Указ Президента України «Про стратегію реформування судострою, судочинства та суміжних правових інститутів на 2015-2020 роки» від 20.05.2015 № 276/2015.

120. Про Національну поліцію: Закон України від 02.07.2015 № 580-VIII / Верховна Рада України. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/580/print1434469263087461>.

121. Про оперативно-розшукову діяльність: Закон України від 18.02.1992 № 2135-XII / Верховна Рада України. URL: <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi>.

122. Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю: Закон України від 30.06.1993 / Верховна Рада України. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/3341-12/print1451445047245780>.

123. Про Службу безпеки України: Закон України від 25.03.1992. № 2229-XII / Верховна Рада України. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2229-12/print1434469263087461>.

124. Про прокуратуру: Закон України від 14.10.2014 № 1697-VII / Верховна Рада України. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1697-18>.

125. Про організацію діяльності органів досудового розслідування Міністерства внутрішніх справ України: наказ МВС України від 09.08.2012 № 686.

126. Інструкція «Про організацію проведення негласних слідчих (розшукових) дій та використання їх результатів у кримінальному провадженні»: наказ Генеральної прокуратури України, Міністерства внутрішніх справ України, Служби безпеки України, Адміністрації Державної прикордонної служби України, Міністерства фінансів України, Міністерства юстиції України від 16.11.2012 № 114/1042/516/1199/936/1687/5/.

127. Інструкція «З організації взаємодії органів досудового розслідування з іншими органами та підрозділами внутрішніх справ у попередженні, виявленні та розслідуванні кримінальних правопорушень»: наказ МВС України від 14.08.2012 № 700.

128. Карабанов Д.О. Сучасні тенденції у протидії незаконному заволодінню транспортними засобами. URL: http://www.lex-line.com.ua/?go=full_article&id=565.

129. Грошевий Ю.М. Шляхи вдосконалення судоустрою та судочинства України // Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ: збірник наукових праць. 2009. № 4. С. 193-203.

130. Довідка Про результати роботи ОВС області зі встановлення осіб, причетних до скоєння незаконних заволодінь АМТ, за 12 місяців 2014 року / ГУНП України в Дніпропетровській області.

131. Березняк В.С. Правове регулювання взаємодії МВС України та правоохоронних органів зарубіжних країн у сфері протидії злочинності: практ. посіб. / В. С. Березняк, М. Г. Вербенський. Дніпропетровськ: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2009. 89 с.

132. Інструкція про порядок використання правоохоронними органами можливостей НЦБ Інтерполу в Україні у попередженні, розкритті та розслідуванні злочинів: наказ МВС України, Генеральної прокуратури України, Служби безпеки України, Державного комітету у справах охорони державного кордону України, Державної митної служби України, Державної податкової адміністрації України від 09.01.1997 № 3/1/2/5/2/2. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=z0054-97>.

133. Службова телеграма ГУМВС України в Дніпропетровській області від 03.02.2010 / ГУМВС України в Дніпропетровській обл.

134. Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві: Закон України від 23.12.1993 № 3782-XII / Верховна Рада України. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/3782-12/print> 1434469263087461.

135. Марко С.І. Проблеми укладення угоди про визнання винуватості у кримінальному провадженні / С. І. Марко, С. І. Паславський // Наук. вісник Львів. держ. ун-ту внутр. справ. 2013. № 4. С. 383–391.

136. Кісліцина І. Про поняття та історичний аспект розвитку інституту укладання угод про визнання винуватості у світовій й вітчизняній науці та юридичній практиці // Юридичний вісник. 2014. № 4. С. 273-278. URL: http://yurvisnyk.in.ua/v4_2014/58.pdf.

137. Аналіз даних судової статистики щодо розгляду справ і матеріалів місцевими загальними судами, апеляційними судами областей та міста Києва за 2014 рік / Офіційний сайт Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ. URL: http://sc.gov.ua/ua/sudova_statistika.html.

138. Карпюк Г. Викраденому авто у «зуби» не заглядають // Іменем закону. 2010. № 35. С. 8-9.

139. Лютий В.В. Значення та особливості проведення слідчого огляду за фактами незаконних заволодінь транспортними засобами, вчинених організованими групами // Актуальні питання досудового розслідування та сучасні тенденції розвитку криміналістики: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції, м. Харків, 05 грудня 2014 р. Харків: ХНУВС, 2014. С. 469-471.

140. Комаринец Б.М. Руководство по осмотру места преступления. Первая книга. Следы и вещественные доказательства на месте преступления / Б. М. Комаринец, Б. И. Шевченко. Главное управление РК милиции НКВД СССР. М., 1938. 272 с.

141. Весельський В.К. Концептуальні основи тактики слідчих дій (слідчого огляду, допиту, призначення і проведення судових експертиз) // Боротьба з організованою злочинністю та корупцією. 2012. № 2 (28). С. 151-158.

142. Осмотр места происшествия: практическое пособие / под ред. А.И. Дворкина. М.: Юристъ, 2001. 336 с.

143. Зарубенко О. Співвідношення огляду з іншими процесуальними діями за КПК України // Закон и жизнь. 2013. № 3. С. 45–48.

144. Захарова О.В. Особливості проведення огляду вилученої комп'ютерної техніки під час розслідування комп'ютерних злочинів // Слідча практика. 2012. № 3. С. 169–175.

145. Зеленский В.Д. Тактика осмотра места происшествия // Криминалистика: учебник / под общ. ред. Е.П. Ищенко и А.Г. Филиппова. М.: Высшее образование, 2006. 743 с.
146. Огляд місця події при розслідуванні окремих видів злочинів: наук.-практ. посібник / за ред. Н. І. Клименко. К.: Юрінком Інтер, 2005. 216 с.
147. Коновалов Е. Ф. Осмотр места происшествия (состояние практики и пути повышения ее эффективности). Минск, 1987. 143 с.
148. Кринична Е.В. Особливості огляду місця події за фактами розкрадання вантажів на залізничному транспорті // Криміналістичний вісник. 2013. № 1 (19). С. 117-120.
149. Біленчук П.Д. Криміналістика: підручник / П.Д. Біленчук, В.К. Лисиченко, Н. І. Клименко; за ред. П.Д. Біленчука. 2-ге вид., випр. і доп. К.: Атіка, 2001. 544 с.
150. Лук'янчиков Є.Д. Слідчий огляд: поняття та види / Є.Д. Лук'янчиков, Б.Є. Лук'янчиков // Юридичний часопис НАВС. 2013. № 1. С. 264–269.
151. Макаренко Є.І. Огляд місця події: навчальний посібник / Є. І. Макаренко, О. В. Негодченко, В. М. Тертишник. Дніпропетровськ: Дніпроп. юрид. ін-т МВС України, 2001. 156 с.
152. Мусієнко О.М. Особливості огляду місця події при розслідуванні шахрайства // Форум права. 2013. № 4. С. 253–257.
153. Ткач В.Ю. Место происшествия как объект криминалистического исследования (проблемы научно-технического и организационного обеспечения): дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.09 «Уголовный процесс ; криминалистика и судебная экспертиза ; оперативно-розыскная деятельность». Волгоград, 2014. 221 с.
154. Хижняк Д.С. Осмотр места происшествия: учебное пособие. Саратов: Научная книга, 2005. 80 с.
155. Чаплинський К.О. Тактичні основи забезпечення досудового розслідування: дис. ... доктора юрид. наук: 12.00.09 «Кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність» / Чаплинський Костянтин Олександрович. Дніпропетровськ, 2011. 570 с.
156. Шамонова Т. Н. Осмотр места обнаружения признаков убийства: учебное пособие. М.: МосУ МВД России, 2008. 178 с.
157. Комаринец Б.М. Руководство по осмотру места преступления. Первая книга. Следы и вещественные доказательства на месте преступления / Б. М. Комаринец, Б. И. Шевченко. Главное управление РК милиции НКВД СССР. М., 1938. 272 с.
158. Шепітько В.Ю. Довідник слідчого. К.: Видавничий Дім «Ін Юре», 2001. 208 с.
159. Борідько О.А. Тактика слідчих оглядів: навч. посібник /

О.А. Борідько, К.В. Парасочкіна, Г.О. Пономаренко. Херсон: Видавець Чуєв С.М., 2006. 72 с.

160. Белозерова И.И. Криміналістика: учеб. курс. М., 2001. 75 с.

161. Снігерьев О.П. Умисні вбивства. Попередження та розкриття: практ. посібник / О.П. Снігерьев, В.В. Матвійчик, Д.Й. Никифорчук. К.: КНТ, 2005. 100 с.

162. Мухин Г.Н. Криміналістика: учеб. пособие / Г.Н. Мухин, Д.В. Исютин-Федотков. Минск: Акад. МВД Респ. Беларусь, 2009. 227 с.

163. Лускатов О.В. Особливості розслідування нерозкритих злочинів минулих років: лекція / О.В. Лускатов. Дніпропетровськ: Юрид. акад. М-ва внутр. справ, 2003. 36 с.

164. Шепітько В.Ю. Криміналістична тактика (системно-структурний аналіз): монографія. Харків: Харків юридичний, 2007. 432 с.

165. Ищенко Е.П. Криміналістика: учебник / Е.П. Ищенко, А.А. Топорков; под ред. Е.П. Ищенко. М.: Юрид. фирма «КОНТРАКТ»: ИНФРА-М, 2005. 748 с.

166. Криміналістика: підручник / В. В. Пяковський, Ю. М. Черноус, А. В. Ищенко, О. О. Алексеев та ін. К.: Центр учбової літ., 2015. 544 с.

167. Биркин Н.Н. Осмотр места происшествия при расследовании угонов автотранспорта, совершенных группой лиц // Проблемы первоначального этапа расследования преступлений. Красноярск: Изд-во Краснояр. ун-та, 1987. С. 112-119.

168. Мишуточкин А.Л. Осмотр места происшествия по делам о кражах автотранспортных средств, совершаемых организованными преступными группами. URL: www.alex Mishut.com/publ/1-1-0-10.

169. Патрелюк Д.А. Розслідування незаконних заволодінь транспортними засобами, вчинених неповнолітніми: навч. посібник. Дніпропетровськ: ФОП Лопатніков С.Г., 2012. 221 с.

170. Патрелюк Д.А. Розслідування незаконних заволодінь транспортними засобами, що вчиняються неповнолітніми: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09 «Кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність». Донецьк, 2014. 250 с.

171. Криміналістическая методика расследования отдельных видов преступлений: учебное пособие в 2-х частях. Ч. 2: / под ред. А. П. Резвана, М. В. Субботиной. М.: ИМЦ ГУК МВД России, 2002. 232 с.

172. Садовенко С.Н. Осмотр места угона автотранспортного средства, совершенного несовершеннолетними, места его обнаружения и прилегающей территории // Вестник Северо-Кавказского гос. тех. ун-та. 2010. № 4 (25). С. 175-178.

173. Скибин С.Н. Особенности расследования угонов и краж автомобилей или иных транспортных средств: дисс. ... канд. юрид. наук: 12.00.09

«Уголовный процесс; криминалистика и судебная экспертиза ; оперативно-розыскная деятельность». М., 2007. 173 с.

174. Лютий В.В. Проблемні питання слідчого огляду при розслідуванні незаконних заволодінь транспортними засобами, учинених організованими групами // Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ: зб. наукових праць. 2016. № 1. С. 273-280.

175. Лютий В.В. Криміналістичне забезпечення розслідування незаконних заволодінь транспортними засобами, вчинених організованими злочинними групами // Науковий вісник Дніпропетровського національного університету імені Олеся Гончара «Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції». 2016. № 1. С. 87-91.

176. Кримінальне провадження 1/753/25/15 // Архів Дарницького районного суду м. Києва.

177. Криміналістика: підручник / В.Д. Берназ, В.В. Бірюков, А.Ф. Волобуєв; за заг. ред. А.Ф. Волобуєва; МВС України, Харк. нац. ун-т внутр. справ. Х.: ХНУВС, 2011. С. 657-664.

178. Салтевський М.В. Криміналістика (у сучасному вигляді): підруч. К.: Кондор, 2005. 588 с.

179. Карагодин В.Н. Криминалистические проблемы обнаружения и устранения следственных ошибок: учебно-практическое пособие / В.Н. Карагодин, Е.В. Морозова. Екатеринбург: Изд-во Уральского юридического института МВД России, 2003. 22 с.

180. Соколов А.Б. Расследование краж имущества граждан, совершаемых группами несовершеннолетних: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.09 «Уголовный процесс; криминалистика и судебная экспертиза; оперативно-розыскная деятельность». Омск, 2011. 26 с.

181. Владимирова Б.Ю. Ситуалогическая экспертиза места происшествия. СПб.: Санкт-Петербург. юрид. ин-т МВД России, 1995. 24 с.

182. Про забезпечення виконання Генеральної угоди між МВС України і фірмою «Рубіж» про проведення робіт по додатковій протиугонній маркировці автотранспорту на території України: розпорядження МВС України № 4/2699 від 10.12.1996 / МВС України.

183. О мерах наказания за угон автомашин: законопроект // Проблемы преступности в капиталистических странах (по материалам иностранной печати). 1992. № 3. С. 32.

184. О похищении автомобилей в Великобритании // Борьба с преступностью за рубежом (по материалам зарубежной печати). 1994. № 6. С. 13–14.

185. Сезонов В. С. Автотранспортний засіб як об'єкт криміналістичного дослідження // Право і безпека. 2013. № 2 (49). С. 140-145.

186. Кульмашев Ф.Х. Особенности осмотра места происшествия и изъ-

ятия вещественных доказательств по делам о кражах и угонах автотранспортных средств: лекция. Волгоград: Высшая следственная школа МВД СССР, 1985. 21 с.

187. На Київщині працівники ДАІ виявили місце де розбиралися викрадені автомобілі // Офіційний сайт Управління безпеки дорожнього руху. URL: <http://www.sai.gov.ua/ua/news/1/4439.htm>.

188. Кримінальне провадження 1-кп/404/49/15 // Архів Кіровського районного суду міста Кіровограда.

189. Кримінальне провадження № 1/727/7/14 // Архів Шевченківського районного суду м. Чернівці.

190. Кримінальне провадження 1-кп/688/118/16 // Архів Шепетівського міськрайонного суду Хмельницької області.

191. Гончаренко В.Г. Тактика психологічного впливу на попередньому слідстві: навч. посібник / В. Г. Гончаренко, Ф. М. Сокиран. К.: Укр. акад. внутр. справ, 1994. 48 с.

192. Ратинов А.Р. Судебная психология для следователей. М.: Высш. шк. МООП СССР, 1967. 230 с.

193. Лютий В.В. Проблемні питання встановлення психологічного контакту з допитуваними за фактами незаконних заволодінь транспортними засобами, вчинених організованими групами // Використання спеціальних знань у досудовому розслідуванні: матеріали наук.-практ. семінару (Дніпропетровськ, 30 квітня 2014 р.). Дніпропетровськ: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2014. 86 с. С. 32-34.

194. Лютий В.В. Проблемні питання встановлення психологічного контакту з допитуваним за фактами незаконних заволодінь транспортними засобами, вчинених організованими групами // Використання спеціальних знань у досудовому розслідуванні: матеріали наук.-практ. семінару (Дніпропетровськ, 14 травня 2015 р.). Дніпропетровськ: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2015. 124 с. С. 77-80.

195. Марків І. Організована злочинність: її аналіз та сучасний стан // Право України. 2004. № 6. С. 54-56.

196. Весельський В.К. Сучасні проблеми допиту (процесуальні, організаційні і тактичні аспекти): дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09 «Кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза» / Весельський Віктор Казимірович. К., 1999. 214 с.

197. Закатов А.А. Ложь и борьба с нею. Волгоград: ВЮИ МВД России, 1999. 152 с.

198. Ефимичев С.П. Допрос: учеб. пособие / Ефимичев С. П., Кулагин Н. И., Ямпольский А. Е. Волгоград: ВСШ МВД СССР, 1978. 47 с.

199. Карнеева Л. М. Тактические основы организации и производства допроса: учеб. пособие. Волгоград: ВСШ МВД СССР, 1976. 112 с.

200. Матусевич И.А. Психологический контакт при допросе обвиняемого // Использование научных методов и технических средств в борьбе с преступностью: материалы межвед. науч.-практ. конф. криминалистов и судебных медиков / ред. А.В. Дулов, Н.И. Порубов. Минск: Полымя, 1965. С. 62-66.

201. Шепитько В.Ю. Тактика расследования преступлений, совершаемых организованными группами и преступными организациями. Х.: Нац. юрид. акад. Украины им. Я. Мудрого, 2000. 88 с.

202. Шепитько В.Ю. Теоретические проблемы систематизации тактических приемов в криминалистике. Харьков: РИП «Оригинал», 1995. 197 с.

203. Шепітько В.Ю. Допит: науково-практичний посібник. Х.: Крим-Арт, 1998. 36 с.

204. Васильев А.Н. Тактика допроса при расследовании преступлений / А. Н. Васильев, Л. М. Карнеева. М.: Юрид. лит., 1970. 208 с.

205. Бахин В.П. Тактика использования внезапности в раскрытии преступлений органами внутренних дел: учеб. пособие / Бахин В.П., Кузмичев В.С., Лукьянчиков Е.Д. К.: НИиРИО КВШ МВД СССР им. Ф.Э.Дзержинського, 1990. 56 с.

206. Петров С.Є. Особливості проведення окремих слідчих дій у справах про незаконне заволодіння транспортним засобом // Право і суспільство. 2009. № 3. С. 129–130.

207. Варцаба В. М. Розслідування злочинів, що вчиняються організованими злочинними групами (тактико-психологічні основи): монографія. Х.: Гриф, 2004. 111 с.

208. Гурев М.С. Убийства на «разборках» (методика расследования). СПб: Питер, 2001. 288 с.

209. Яблоков Н.П. Расследование организованной преступной деятельности: практ. пособие. М.: Юристъ, 2002. 172 с.

210. Щур Б. В. Тактика нейтралізації протидії розслідуванню злочинів, вчинених організованими групами: монографія / Б.В. Щур ; за ред. проф. В.Ю. Шепітька. Х.: Гриф, 2005. 176 с.

211. Дворкин А.И. Расследование бандитизма: метод. пособие. М.: Приоритет, 2000. 176 с.

212. Основы борьбы с организованной преступностью / А.И. Коннов, В.И. Куликов, А.С. Овчинский и др.; под ред. В.С. Овчинского, В.Е. Эминова, Н. П. Яблокова. М.:ИНФРА-М, 1996. 398 с.

213. Криміналістика: підруч. для студ. вищ. навч. закл. / К. О. Чаплинський, О. В. Лускатов, І. В. Пиріг, В. М. Плетенець, Ю. А. Чаплинська. Дніпропетровськ: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ; Ліра ЛТД, 2014. 380 с.

214. Берназ В.Д. Норми та принципи діяльності кримінальних

угруповань як джерела інформації при розслідуванні злочинів // Вісник Одеського ін-ту внутр. справ. 2005. № 2. С. 24–28.

215. Никифорчук Д.Й. Умисні вбивства. Попередження та розкриття: практ. посібник / О.П. Снігерьев, В.В. Матвійчик, Д.Й. Никифорчук. К.: КНТ, 2005. 100 с.

216. Лук'янчиков Є.Д. Методологічні засади інформаційного забезпечення розслідування злочинів: монографія. К.: Нац. акад. внутр. справ України, 2005. 360 с.

217. Коновалова В.О. Юридична психологія: акад. курс: підручник / В.О. Коновалова, В.Ю. Шепітько. К.: Концерн «Видавничий Дім «Ін Юре», 2004. 240 с.

218. Організаційні і тактичні основи розслідування хуліганства: монограф. / Чаплинська Ю.А., Єфімов М.М., Чаплинський К.О. Дніпропетровськ: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2014. 176 с. Інв. № В-1372. Для служб. користування.

219. Закатов А. А. Тактика допроса при расследовании преступлений, совершаемых организованными преступными группами: лекция / А.А. Закатов, С.И. Цветков. 2 изд. М.: МЦ при ГУК МВД России, 1998. 36 с.

220. Іщенко А.В. Наукове забезпечення протидії злочинності: посібник / А. В. Іщенко, Н. С. Карпов, Я. Ю. Кондратьєв. К.: Нац. акад. внутр. справ України, 2002. 224 с.

221. Гончаренко В.Г. Тактика психологічного впливу на попередньому слідстві: навч. посібник / В. Г. Гончаренко, Ф. М. Сокиран. К.: Укр. акад. внутр. справ, 1994. 48 с.

222. Протидія завідомо неправдивим повідомленням про загрозу громадській безпеці: монограф. / Чаплинська Ю. А., Плетенець В. М., Чаплинський К. О. Дніпропетровськ: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2015. 150 с. Інв. № В-1374. Для служб. користування.

223. Чернявський С.С. Фінансове шахрайство: методологічні засади розслідування: монографія. К.: «Хай-Тек Прес», 2010. 624 с.

224. Щур Б.В. Тактика усунення протидії розслідуванню злочинів, що вчиняються організованими групами: автореф. дис. ... канд. юрид. наук за спец. 12.00.09 «Кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза». Харків, 2005. 20 с.

225. Удалова Л.Д. Теоретичні засади отримання вербальної інформації у кримінальному процесі України: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук за спец. 12.00.09 «Кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза». К., 2006. 29 с.

226. Абдумаджидов Г. Расследование преступлений (процессуально-правовое исследование). Ташкент: Узбекистан, 1986. 191 с.

227. Аленин Ю.П. Расследование тяжких преступлений: науч.-практ. пособие / Ю. П. Аленин, В. В. Тищенко, Л. И. Аркуша. Харьков: Одиссей, 2006. 256 с.

228. Советская криминалистика. Методика расследования отдельных видов преступлений / В. К. Лисиченко, В. И. Гончаренко, М. В. Салтевский и др.; под ред. В. К. Лисиченко. К.: Выща шк. Головное изд-во, 1988. 405 с.

229. Советская криминалистика: теоретические проблемы. М.: Юрид. лит., 1978. 192 с.

230. Удалова Л.Д. Використання спеціальних знань у допиті неповнолітнього / Л. Д. Удалова, Ш. О. Пицхелаури // Держава і право. 2002. № 17. С. 346-349.

231. Хазанова С.А. Расследование контрабанды автотранспортных средств (по материалам калининградской области): автореф. дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.09 «Уголовный процесс, криминалистика и судебная экспертиза; оперативно-розыскная деятельность». Калининград, 2009. 23 с.

232. Шульга Л.В. Криминалистика: учеб. пособ. М.: Моск. гос. ун-т эконом., стат. и информатики, 2003. 75 с.

233. Теория оперативно-розыскной деятельности: учебник / ред. К.К. Горяинов, В.С. Овчинский, Г. К. Синилов . М.: Инфра-М, 2008. 832 с.

234. Про зареєстровані злочини та результати роботи // Форма державної звітності Ф 1-А ДІТ МВС України. К., 2009.

235. Христов О.Л. Оперативно-розшукова характеристика незаконних заволодінь транспортними засобами, поєднаних з насильством // Право і суспільство. 2008. № 6. С. 104-110.

236. Криминалистика социалистических стран / под ред. В.Я. Колдина. М.: Юрид. лит., 1986. 512 с.

237. Брисковська О. М. Віктимологічна профілактика незаконного заволодіння автотранспортними засобами. URL: http://www.nbu.gov.ua/old_jrn/Soc_Gum/Jurtp/2011_1/brusk.htm.

238. Бірюков В.В. Інформаційно-довідкове забезпечення розслідування злочинів: навчальний посібник. Луганськ: Луган. держ. ун-т внутр. справ ім. Е.О. Дідоренка, 2009. 112 с.

239. Христов О.Л. Види та особливості огляду під час розслідування незаконного заволодіння транспортним засобом / О. Л. Христов, М. Ю. Комель // Юридична наука та практика: виклики сучасних євроінтеграційних процесів: матеріали Міжнарод. наук.-практ. конф. (Братислава, Словацька Республіка 27-28 лист. 2015 р.). Братислава: Панєвропська висока школа, 2015. С. 289-293.

240. Христов О.Л. Додатки як джерела інформації про подію кримі-

нального правопорушення / О. Л. Христов, Я. І. Феденко // Юридичні наукові дискусії як фактор сталого розвитку правової доктрини та законодавства: Міжнародна науково-практична конференція (Київ, 8-9 квіт. 2016 р.). К.: Центр правових наукових досліджень, 2016. С. 154-156.

241. Христов О.Л. Окремі організаційно-підготовчі заходи допиту підозрюваного у вчиненні незаконного заволодіння транспортним засобом / О. Л. Христов, М. Ю. Комель // Актуальні проблеми розслідування злочинів в сучасних умовах: матеріали Всеукраїнської наук.-практ. конференції з нагоди святкування 10-річчя факультету підготовки фахівців для підрозділів слідства (Дніпропетровськ, 24 верес. 2015 р.). Дніпропетровськ: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2015. С. 73-74.

242. Христов О.Л. Участь захисника у кримінальному провадженні на підставі угод / О.Л. Христов, Л.М. Макотченко // Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ: збірник наукових праць. 2015. № 1 (75). С. 442-449.

243. Криміналістика: навч. посіб. / Р.І. Благута, Р.І. Сибірна, В.М. Бараняк та ін.; за заг. ред. Є.В. Пряхіна. К.: Атіка, 2012. 496 с.

244. Чаплинський К.О. Організація і тактичні прийоми проведення одночасних обшуків // Науковий вісник Юрид. академії Мін-ва внутр. справ: зб. наук. праць. 2004. № 3 (17). С. 338-344.

245. Мельниченко С. П. Криміналістична характеристика та особливості розслідування незаконного переміщення вогнепальної зброї: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09 / Мельниченко Сергій Петрович. Дніпро, 2016. 207 с. / Офіційний сайт Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ. URL: <http://dduvs.in.ua/wp-content/uploads/files/Structure/science/rada/dissertations/10/2.pdf>.

246. Денисюк С.Ф. Обыск в системе следственных действий (тактико-криминалистический анализ): науч.-практ. пособие / С.Ф. Денисюк, В.Ю. Шепитько. Харьков: Консум, 1999. 160 с.

247. Закатов А.А. Обыск: учеб. пособие / А.А. Закатов, А.Е. Ямпольский. Волгоград: ВСШ МВД СССР, 1983.

248. Гаврилин Ю.В. Криміналістика в поняттях и терминах: учеб. пособие / Ю. В. Гаврилин, А. Ю. Головин, И. В. Тишутина; под ред. А.Ю. Головина. М.: Книжный мир, 2006. 384 с.

249. Егоров Н.Н. Вещественные доказательства в следственной и экспертной практике: монография / Н.Н. Егоров. М.: ВНИИ МВД России, 2003. 160 с.

250. Кримінальне провадження 1-кп/742/174/16 // Архів Прилуцького міськрайонного суду Чернігівської області.

251. Агафонов В.В. Криміналістика: пособие для сдачи экзамена / В.В. Агафонов, А.Г. Филиппов. 5-е изд., испр. М.: Юрайт-Издат, 2006.

224 с.

252. Кримінальне провадження № 1-кп/481/11/2016 // Архів Ново-бузького районного суду Миколаївської області.

253. Криминалистика: тактика, организация и методика расследования преступлений: учебник / под ред. Резвана А. П., Субботиной М. В., Харченко Ю. В. Волгоград: ВА МВД России, 2000. 224 с.

254. Чаплинский К.О. Тактика проведения окремих слідчих дій: монограф. Дніпропетровськ: Дніпроп. держ. ун-тет внутр. справ, 2006. 308 с., іл.

255. Попов В.И. Руководство к практическим занятиям по криминалистической тактике. М.: Юрид. лит., 1964. 272 с.

256. Макаренко Є.І. Крадіжки з квартир: мистецтво розслідування: монограф. Дніпропетровськ: Дніпроп. держ. ун-тет внутр. справ, 2009. 150 с.

257. Леви А.А. Обыск: справочник следователя / А.А. Леви, А.И. Михайлов. М.: Юрид. лит., 1983. 95 с.

258. Ратинов А.Р. Судебная психология для следователей: учеб. Пособие. М.: Высшая школа МООП СССР, 1967. 290 с.

259. Павлова Н.В. Розслідування шахрайства при укладанні цивільно-правових угод щодо відчуження житла: монографія / Н.В. Павлова ; за заг. ред. к.ю.н., проф. Є. І. Макаренка. Дніпропетровськ: Дніпр. держ. ун-тет внутр. справ, 2008. 176 с.

260. Антонов К.В. Теоретико-правові й морально етичні проблеми використання дезінформації стосовно розроблюваних осіб // Науковий вісник Дніпроп. держ. ун-ту внутр. справ: зб. наук. праць. 2008. № 1 (37). С. 308–314.

261. Криминалистика / под ред. Б.А. Викторова, Р.С. Белкина. М.: Юрид. лит., 1976. 550 с.

262. Белкин Р.С. Тактика следственных действий / Р.С. Белкин, Е.М. Лившиц. М.: Новый юристь, 1997. 176 с.

263. Лісогор В.Г. Криміналістичне забезпечення збереження таємниці досудового слідства: наук.-практ. посібник. Дніпропетровськ: Юрид. акад. М-ва внутр. справ. 2005. 156 с.

264. Чельцов М.А. Советский уголовный процесс. М., 1951. 512 с.

265. Дулов А.В. Судебная психология. 2-е изд., исправл. и доп. Минск: Вышэйш. школа, 1975. 464 с.

ДОДАТКИ

Додаток А

*Аналітична довідка
опитування практичних працівників
з питань протидії незаконним заволодінням транспортними засобами*

1	Стаж практичної роботи: а) до 3-х років б) від 3 – до 5 років в) від 5 – до 10 років г) більше 10 років	34 % 34 % 23 % 9 %
2	Які відомості під час розкриття і розслідування незаконних заволодінь ТЗ є найбільш значимими? а) предмет злочинного посягання б) способи учинення викрадення ТЗ в) слідова картина злочину г) обстановка вчинення злочину д) характеристика особи злочинця е) характеристика особи потерпілого	82 % 95 % 67 % 34 % 57 % 12 %
3	Якими протиугонними пристроями були обладнані транспортні засоби? а) електронними пристроями б) механічними пристроями г) комбіноване застосування електронних і механічних пристроїв д) інше (вказіть)	21 % 36 % 3 % 5 %
4	Місцем вчинення незаконних заволодінь ТЗ стали: а) вулиця (проїзна частина) б) СТО в) двори будинків г) стихійні автостоянки (тимчасові стоянки біля магазинів, офісів підприємств тощо) д) приватні гаражі е) гаражі кооперативів ж) інше	57 % 8 % 9 % 17 % 6 % 2 % 1 %
5	Організаційно-підготовчі заходи до проведення слідчого огляду повинні складатися з таких елементів: а) правильне визначення меж слідчого огляду б) розстановка сил і засобів до проведення огляду в) визначення порядку пересування місцем події	43 % 31 % 38 %

	г) визначення тактичних прийомів огляду обстановки місця події та окремих її елементів	85 %
	д) інше (вказіть)	4 %
6	Найбільш часто за цією категорією кримінальних проваджень проводяться такі слідчі (розшукові) дії: а) допит б) слідчий огляд в) тимчасовий доступ до речей і документів г) освідчування особи д) слідчий експеримент е) інше (вказіть)	79 % 100 % 58 % 34 % 51 % 23 %
7	Під час підготовки до проведення допиту слідчий повинен здійснювати такий комплекс підготовчих заходів: а) повне, всебічне і ретельне вивчення матеріалів кримінального провадження б) визначення предмета допиту та сформованої слідчої ситуації в) визначення кола осіб, які підлягають допиту г) визначення послідовності проведення допитів д) вивчення особи допитуваного е) збирання оперативної інформації про допитувану особу та вчинених нею злочинів ж) визначення часу проведення допиту	73 % 83 % 11 % 41 % 52 % 35 % 25 %
9	До основних підготовчих заходів до проведення допиту можна віднести: а) повне, всебічне і ретельне вивчення матеріалів кримінального провадження б) визначення предмета допиту та сформованої слідчої ситуації в) визначення кола осіб, які підлягають допиту г) визначення послідовності проведення допитів д) вивчення особи злочинця е) збирання оперативної інформації про допитувану особу (склад злочинної групи) та вчинених нею злочинів ж) визначення часу проведення допиту (тривалість допиту) з) визначення способу виклику на допит і) визначення місця проведення допиту й) підбір речових доказів для пред'явлення допитуваному к) визначення технічних засобів фіксації допиту та їх підготовка л) визначення учасників проведення допиту м) забезпечення сприятливих умов проведення допиту н) ознайомлення зі спеціальною літературою або використання допомоги осіб, що володіють спеціальними знаннями о) використання оперативно-розшукової інформації п) визначення низки тактичних прийомів допиту	72 % 51 % 13 % 9 % 45 % 13 % 7 % 3 % 4 % 12 % 6 % 19 % 5 % 2 % 23 % 22 %

	р) планування допиту	15 %
10	До тактичних прийомів допиту потерпілих і свідків у справах про незаконні заволодіння ТЗ можна віднести:	
	а) встановлення психологічного контакту	100 %
	б) викладання показань у формі вільної розповіді	85 %
	в) поділ теми вільної розповіді	63 %
	г) постановку запитань	100 %
	д) спостереження за поведінкою допитуваного	74 %
	е) використання різних темпів допиту	33 %
	ж) створення напруги	26 %
	з) зняття напруження	48 %
	і) використання фактора раптовості	19 %
	й) пред'явлення доказів	27 %
	к) усунення смислового бар'єру	47 %
	л) розповідь слідчим механізму вчинення злочину	69 %
	м) приховування меж поінформованості слідчого	56 %
	н) актуалізація забутого у пам'яті допитуваних	73 %
	о) використання асоціативних зв'язків	54 %
	п) відволікання уваги допитуваного	32 %
р) використання рефлексії допитуваного	11 %	
с) втягнення допитуваного у суперечку	9 %	
т) повідомлення потерпілому інформації про: затримання членів ОЗГ і їхнього лідера; обрання щодо злочинців запобіжних заходів у вигляді тримання під вартою; наявність вичерпних доказів, що доводять вину підозрюваних у викраденні ТЗ	88 %	
у) застосування звуко - і відеозапису (у випадку підозри про те, що потерпілий має причетність до інсценування до злочину)	82 %	
11	До безконфліктних ситуацій допиту можна віднести:	
	а) повідомлення допитуваним правдивих показань	91 %
	б) намагання допитуваного співпрацювати зі слідством	85 %
	в) намагання особи встановити об'єктивну істину	72 %
	г) давання показань, що викривають співучасників злочину (лідера організованої групи)	77 %
	д) намагання відшкодувати матеріальні і моральні збитки у повному обсязі	42 %
е) інше (вказіть)	2 %	
12	До конфліктних ситуацій допиту можна віднести:	
	а) відмова допитуваного від давання показань	97 %
	б) давання особою неправдивих показань	99 %
	в) добросовісна помилка допитуваного	44 %
	г) постійна зміна показань	75 %
	д) відсутність психологічного контакту із допитуваним	79 %
е) наявність суперечностей в показаннях допитуваного	84 %	

	ж) неспроможність допитуваного повідомити про певні обставини внаслідок забування з) учинення допитуваними активної протидії розслідуванню і) компрометація слідчого й) негативний вплив на сумлінного учасника допиту к) інше (вкажіть)	34 % 98 % 76 % 73 % 2 %
13	До тактичних прийомів допиту у безконфліктних ситуаціях можна віднести: а) встановлення психологічного контакту б) викладення показань у формі вільної розповіді в) постановку запитань г) ознайомлення допитуваного з фрагментами показань інших осіб д) пред'явлення доказів е) актуалізація забутого в пам'яті допитуваного ж) роз'яснення допитуваному важливості його показань для встановлення істини під час досудового розслідування	94 % 97 % 85 % 61 % 74 % 62 % 73 %
14	До тактичних прийомів допиту у конфліктних ситуаціях можна віднести: а) встановлення психологічного контакту б) викладання показань у формі вільної розповіді в) поділ теми вільної розповіді г) постановку запитань д) спостереження за поведінкою допитуваного е) використання різних темпів допиту ж) створення напруги з) зняття напруження і) використання фактора раптовості й) пред'явлення доказів к) створення уявлення про інформованість слідчого л) розповідь слідчим версій про ймовірний розвиток події м) приховування меж поінформованості слідчого н) актуалізація забутого у пам'яті допитуваних о) використання асоціативних зв'язків п) відволікання уваги допитуваного р) використання рефлексії допитуваного с) втягнення допитуваного у суперечку т) використання в злочинній групі конфліктів і протиріч у) застосування науково-технічних засобів	100 % 94 % 73 % 98 % 65 % 47 % 62 % 36 % 63 % 83 % 38 % 22 % 64 % 33 % 32% 31 % 15 % 13 % 32 % 37 %
15	Чи є доцільним застосування тактичного прийому створення уяви про інформованість слідчого? а) так б) ні	91 % 9 %
16	Чи є доцільним застосування тактичного прийому приховання	

	меж інформованості слідчого? а) так б) ні	84 % 16 %
17	Чи дав позитивний результат тактичний прийом пред'явлення доказів? а) так б) злочинці намагались їх спростувати в) ні	17 % 20 % 63 %
18	Чи існували конфлікти в організованій злочинній групі? а) так б) ні	19 % 81 %
19	Чи застосовувався відеозапис під час проведення допитів? а) так б) ні	31 % 69 %
21	До найпоширеніших засобів фіксації допиту відносяться: а) аудіозапис б) відеозапис в) інше (вказіть)	4 % 17 % 89 %
22	Чи можливо по протоколах відновити дійсний хід допиту? а) так б) ні	28 % 72 %
23	Чи на достатньому рівні використовуються науково-технічні засоби під час досудового розслідування? а) так б) ні	53 % 47 %
25	У чому причини неефективного проведення розслідування цієї категорії справ? а) відсутність методик розслідування злочинів б) недосконалість тактики розслідування злочинів в) перевантаженість слідчих поліції г) корумпованість працівників правоохоронних органів д) недостатня взаємодія працівників слідчих та оперативних підрозділів поліції е) низький рівень професіоналізму слідчих поліції ж) інше (вказіть)	36 % 52 % 71 % 7 % 54 % 35 % 4 %
26	Чи на достатньому рівні розроблена тактика слідчих (розшукових) дій? а) так б) ні	29 % 71 %
27	Якщо ні, то тактика яких слідчих (розшукових) дій потребує вдосконалення? а) слідчий огляд б) освідування	63 % 32 %

	в) слідчий експеримент г) допит д) обшук е) пред'явлення для впізнання ж) проведення експертиз з) інше (вказіть)	73 % 53 % 55 % 31 % 14 % 17 %
28	Результати ОРД використовувались: а) в якості доказів б) в якості допоміжної інформації г) з матеріалів кримінального провадження невідомо д) інше (вказіть)	20 % 46 % 32 % 2 %
31	Чи потребує вдосконалення тактичне забезпечення досудового розслідування? а) так б) ні	84 % 16 %

Додаток Б

**Аналітична довідка
за результатами вивчення кримінальних проваджень щодо незаконних
заволодінь транспортними засобами у 2013–2016 роках**

№ з/п	Позиція	%
1.	Всього вивчено справ:	100
2.	Незаконні заволодіння транспортними засобами було вчинено:	
	таємно	85 %
	у відкритий спосіб	15 %
3.	Вчинення незаконних заволодінь транспортними засобами насильницьким шляхом були поєднані:	
3.1.	із насильством, небезпечним для життя або здоров'я потерпілого	14,9 %
3.2.	із погрозою застосування насильства небезпечного для життя або здоров'я потерпілого	20,1 %
3.3.	з насильством, що не є небезпечним для життя або здоров'я потерпілого	17,5 %
3.4.	з погрозою застосування насильства, що не є небезпечним для життя або здоров'я потерпілого	47,4 %
4.	Мета вчинення злочинів:	
4.1.	користь	64,3 %
4.2.	із хуліганських мотивів	13,6 %
4.3.	з метою використання транспортного засобу для вчинення іншого злочину	11,7 %
4.4.	з метою приховування слідів вчиненого раніше злочину	5,8 %
4.5.	Інша мета	4,6 %
5.	У вчиненні злочину брали участь:	
5.1.	жінки	4,5 %
5.2.	чоловіки	95,5 %
6.	Вікова характеристика злочинців:	
6.1.	14–16 років	4,6 %
6.2.	18–29 років	69,5 %
6.3.	30–40 років	18,8 %
6.4.	41 років і більше	7,1 %
7.	Характеристика транспортного засобу:	
7.1.	вітчизняного виробництва	56,5 %
7.2.	закордонного виробництва	43,5
8.	Предмет злочинного посягання:	

№ з/п	Позиція	%
8.1.	автомобілі	65,7
	з них:	
7.1. 1.	вантажні	11,6
7.1. 2.	легкові	53,9
8.2.	мототранспортні засоби (мотоцикли, та інші механічні транспортні засоби, об'єм двигуна яких перевищує 50 см ³)	27,9
8.3.	тролейбуси, трамваї, трактори, та інші самохідні машини	6,4
9.	Власником транспортного засобу були:	
9.1.	окремі громадяни	83,8
9.2.	підприємства, установи та організації приватної форми власності	11,7
9.3.	підприємства, установи та організації державної форми власності	4,5
10.	Пора вчинення злочинів:	
10.1.	навесні	13,6
10.2.	влітку	50,6
10.3.	восени	23,5
10.4.	взимку	12,3
11.	Засоби та знаряддя фізичного і психічного впливу на водія (власника) ТЗ:	
11.1.	вогнепальна зброя	38,9
11.2.	макет вогнепальної зброї	5,2
11.3.	холодна зброя	42,9
11.4.	без застосування зброї	13
12.	Кількість потерпілих від вчинення злочину:	
12.1.	один	79,9
12.2.	два і більше	20,1
13.	Вік потерпілого	
13.1.	до 18 років	-
13.2.	від 18 до 39	72
13.3.	від 40 і більше	28
14.	Стать потерпілого:	
14.1.	жіноча	37
14.2.	чоловіча	63
15.	Громадянство потерпілого:	
15.1.	громадянин України	96,1

№ з/п	Позиція	%
15.2.	іноземець	3,9
16.	Способи вчинення незаконних заволодінь ТЗ, поєднаних з насильством:	
16.1.	напад на водія (власника) шляхом висмикування (ривка) під час короткочасної зупинки у випадкових місцях (з метою дотримання правил дорожнього руху (червоне світло світлофора, перед знаками «дати дорогу», «проїзд без зупинки заборонено» і таке інше); з метою відвідування місць торгівлі (магазин, аптека, кафе та інше)	20,3;
16.2.	напад на водія (власника) ТЗ в населеному пункті поза автомобілем (під час відкриття дверей гаражу; під час виходу з ТЗ біля місця проживання та інше) із подальшим заволодінням ТЗ	19,1
16.3.	напад з подальшим заволодінням ТЗ та захопленням водія (власника) в заручники й утримання його протягом певного часу, достатнього для зникнення з місця події та району (області) (де вживатимуть заходів для розкриття даного злочину), а також приховування або збуту ТЗ	17,54
16.4.	зупинка ТЗ у запланованому злочинцями місці під приводом підвезти із подальшим нападом на водія (власника) (як у місці зупинки, так і в заздалегідь спланованому місці, яке обрано злочинцями для засідки)	15,4
16.5.	застосування насильства (психічного чи фізичного) до водія (власника) ТЗ під час руху з подальшим визначенням місця зупинки та заволодіння ТЗ	15,2
16.6.	зупинка ТЗ під приводом підвезти з подальшим вбивством водія (власника) з метою заволодіння ТЗ	7,2
16.7.	застосування насильства до боржника з метою вилучення ключів від ТЗ із подальшим його заволодінням	1,2
16.8.	заволодіння великовантажним автомобілем із застосуванням насильства до водія (власника) з метою викрадення вантажу	1
16.9.	зупинка злочинцями ТЗ під виглядом працівників ДАІ із подальшим його заволодінням шляхом застосування насильства до водія (власника)	1,1
16.10.	застосування насильства до водія (власника) на ґрунті раптово виниклих неприязних стосунків і заволодіння ТЗ з метою помсти або хуліганських мотивів тощо	2
17.	Способи підготовки до вчинення:	
17.1.	вибір місця та способу вчинення злочину	76
17.2.	підготовка місця для переховування	74
17.3.	вибір предмету посягання	71

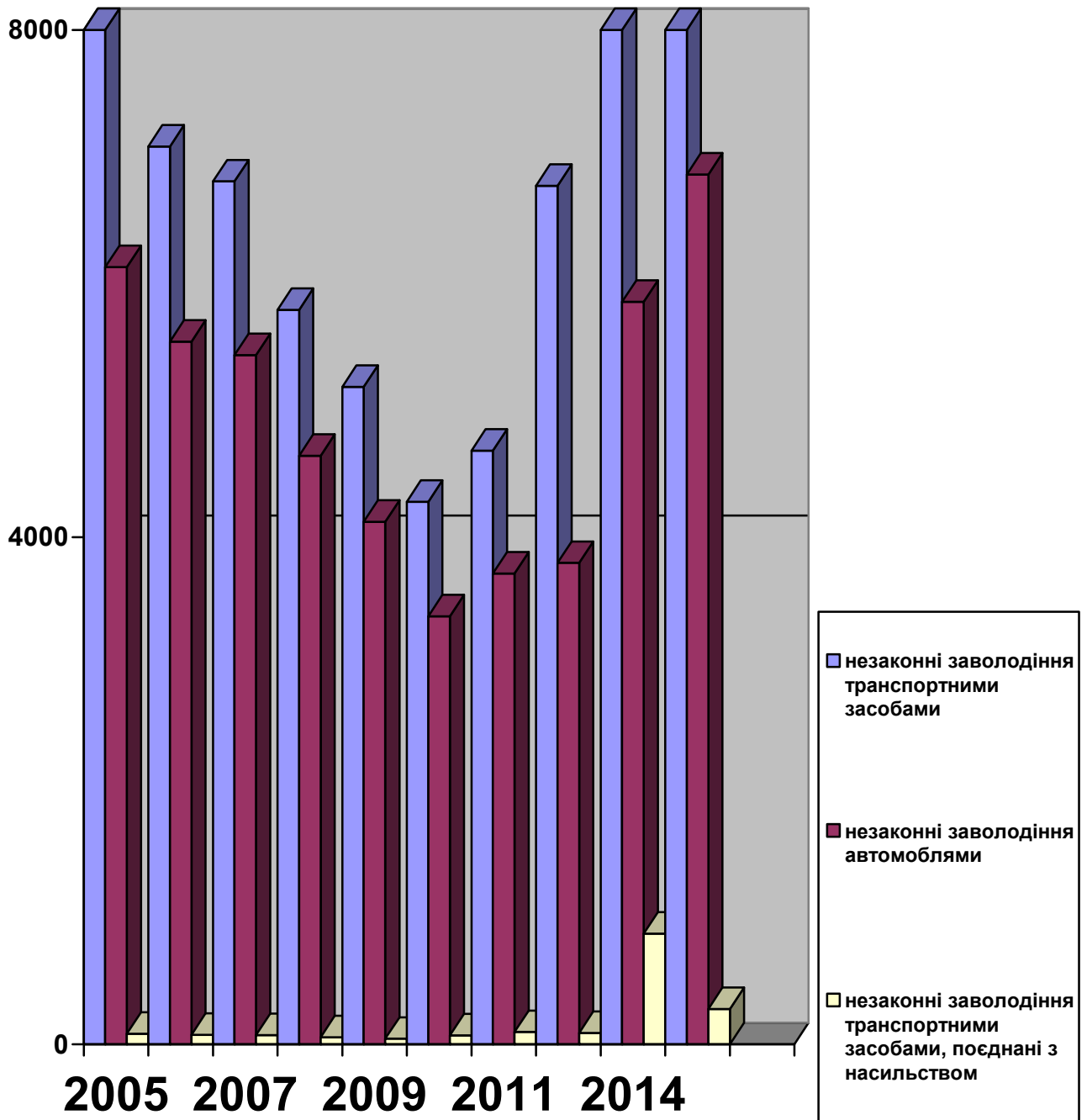
Протидія незаконним заволодінням транспортними засобами: криміналістичний аспект

№ з/п	Позиція	%
17.4.	розробка плану вчинення злочину	64
17.5.	підбір учасників групи та розподіл ролей	40
17.6.	спостереження за об'єктом посягання	38
17.7.	придбання чи виготовлення знарядь вчинення злочину	24
17.8.	попередня домовленість із конкретними особами про продаж їм ТЗ	16

ДОДАТОК В

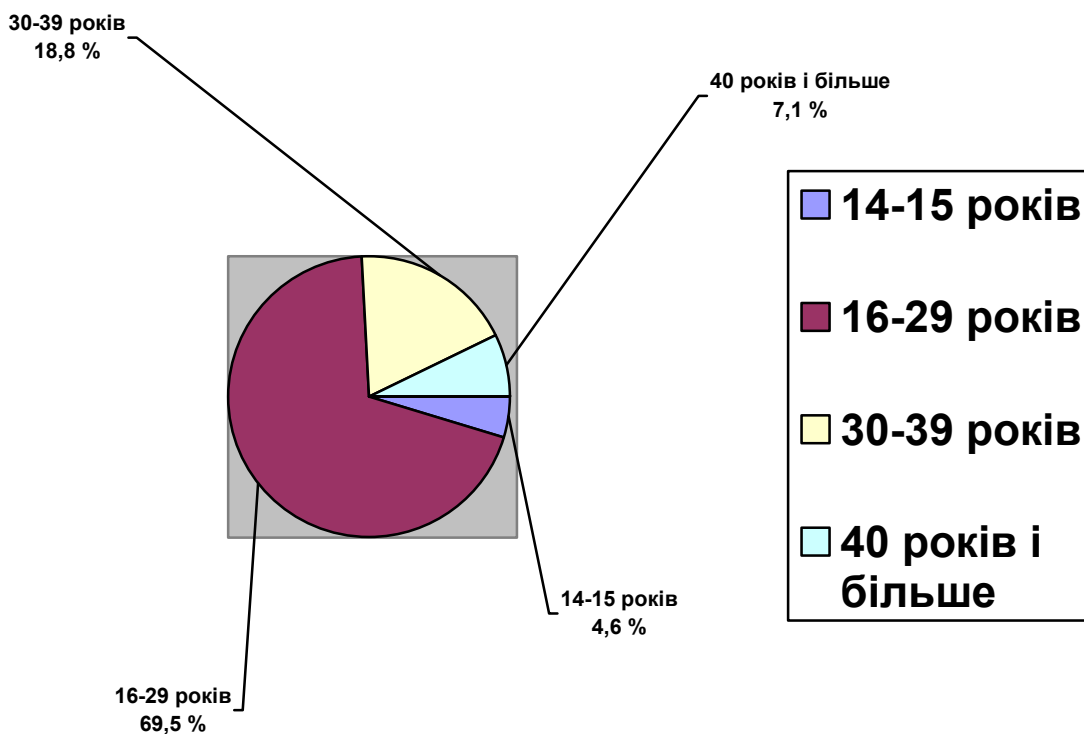
ДІАГРАМА № 1

Кількість зареєстрованих незаконних заволодінь транспортними засобами, з них: поєднаних з насильством, окремо автомобілями за 2005 – 2015 роки

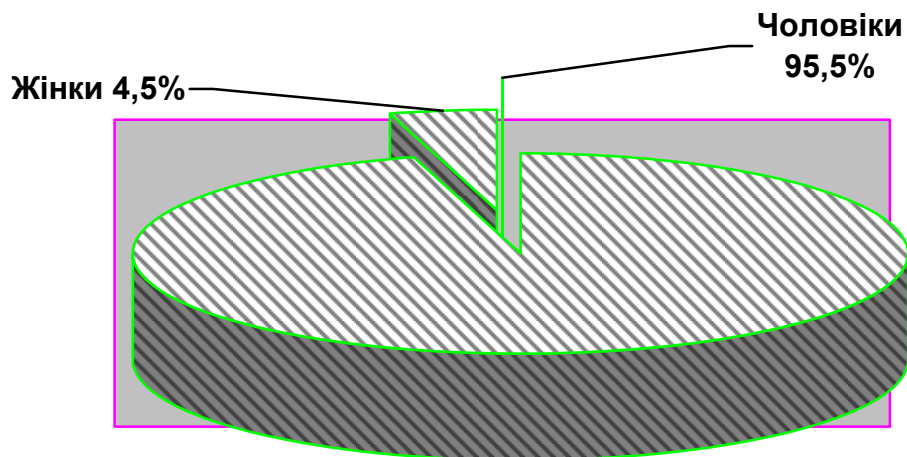
ДІАГРАМА № 2

Вікова характеристика осіб, що вчиняють незаконні заволодіння транспортними засобами, поєднані з насильством

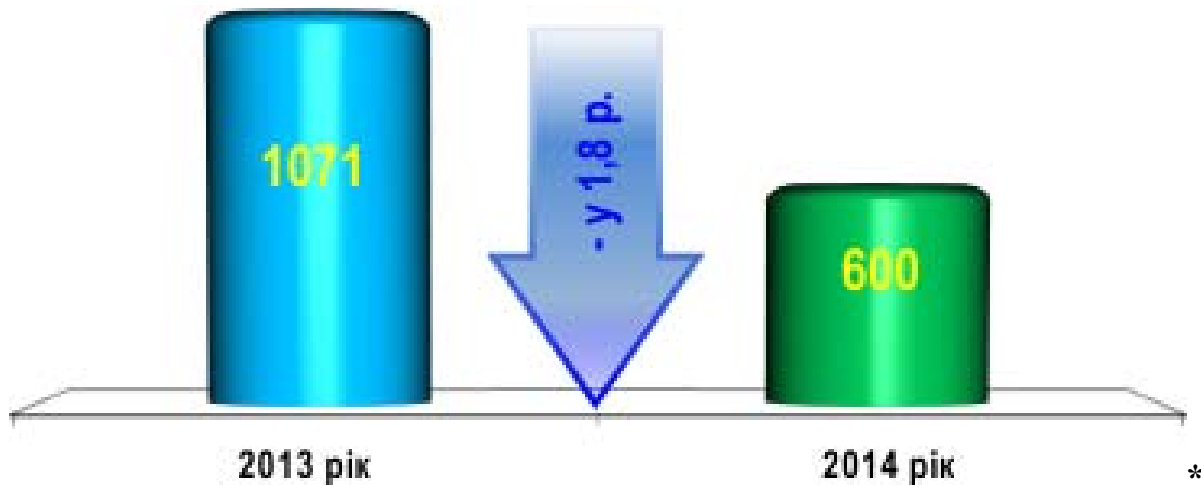
ДІАГРАМА № 3

Стать осіб, які вчиняють незаконні заволодіння транспортними засобами, поєднані з насильством

ДІАГРАМА № 4

Кількість вилучених Державною прикордонною службою України автомобілів у 2014 році порівняно з 2013 роком

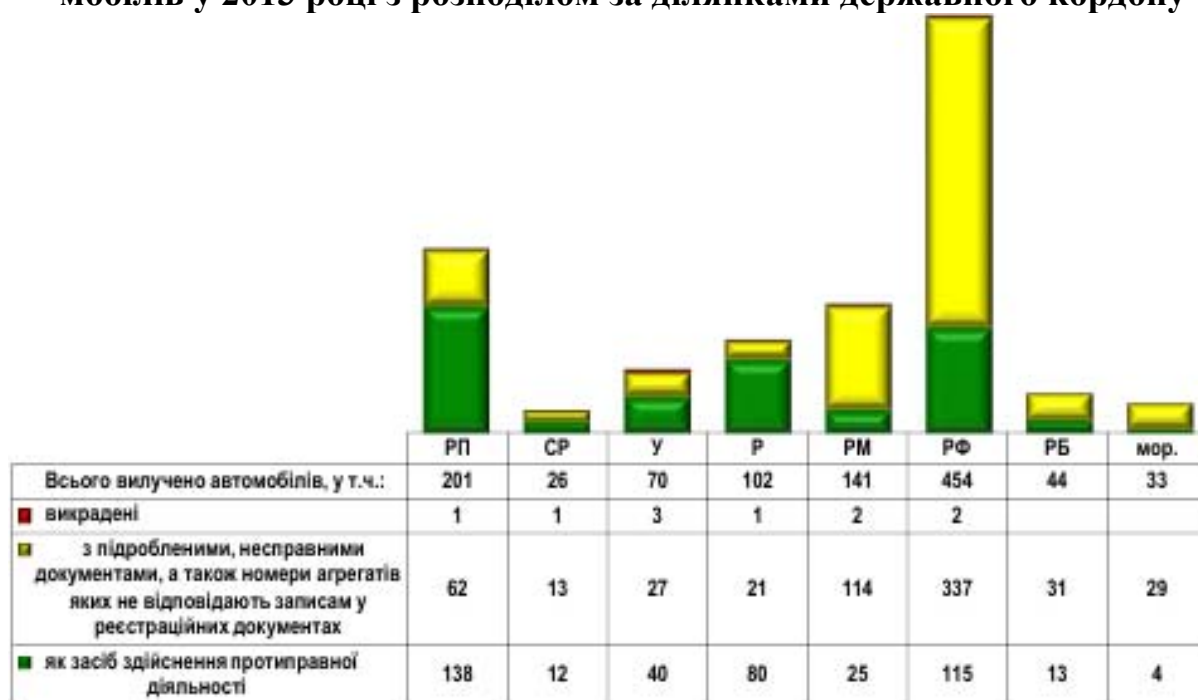
У 2014 році під час незаконного переміщення через державний кордон вилучено 600 автомобілів, зменшення у 1,8 разів (2013 р. – 1071 одиниць), з яких:

- 24 одиниці – викрадені, збільшення у 2,4 рази (2013 р. – 10 одиниць);
- 306 одиниць – з підробленими, несправними документами, а також номери агрегатів яких не відповідають записам у реєстраційних документах, зменшення у 2,1 раза (2013 р. – 634 одиниці) *;
- 270 одиниць – як засіб здійснення протиправної діяльності, зменшення у 1,6 разів (2013 р. – 427 одиниць) *.

* Основні результати оперативно-службової діяльності Державної прикордонної служби України у 2014 році // Статистичний бюлетень Адміністрації державної прикордонної служби України. Січень 2015. Київ, 2015. 61 с.

ДІАГРАМА № 5

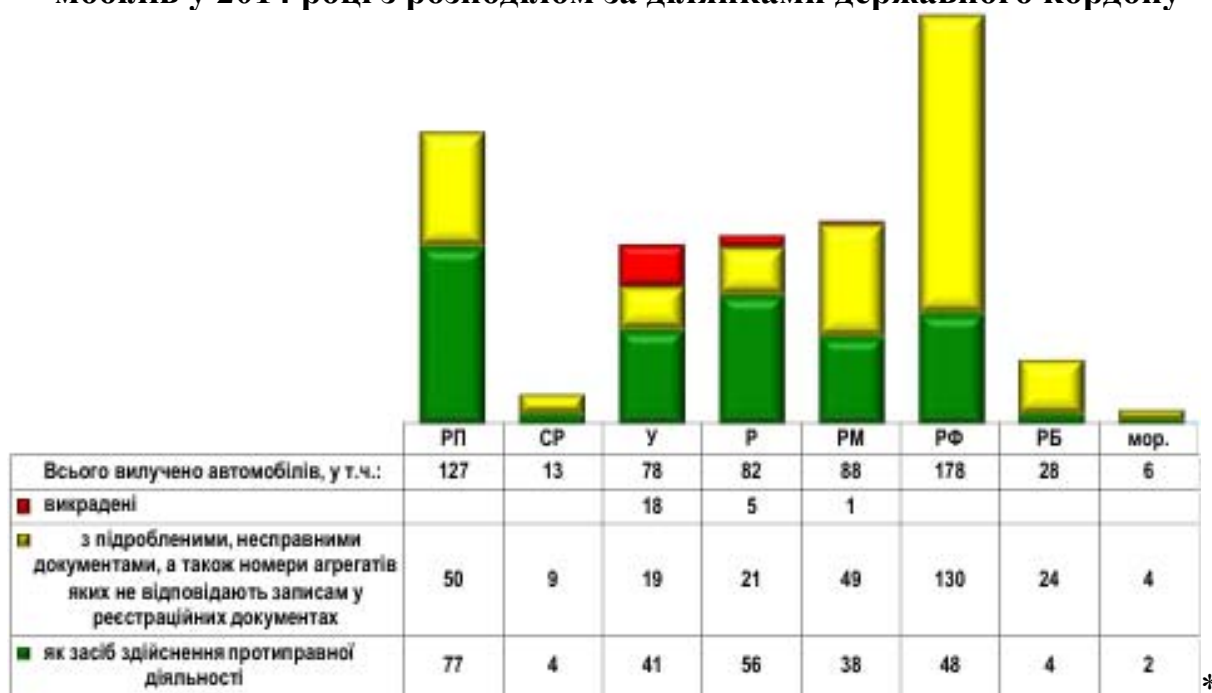
Причини вилучення Державною прикордонною службою України автомобілів у 2013 році з розподілом за ділянками державного кордону

*

ДІАГРАМА № 6

Причини вилучення Державною прикордонною службою України автомобілів у 2014 році з розподілом за ділянками державного кордону

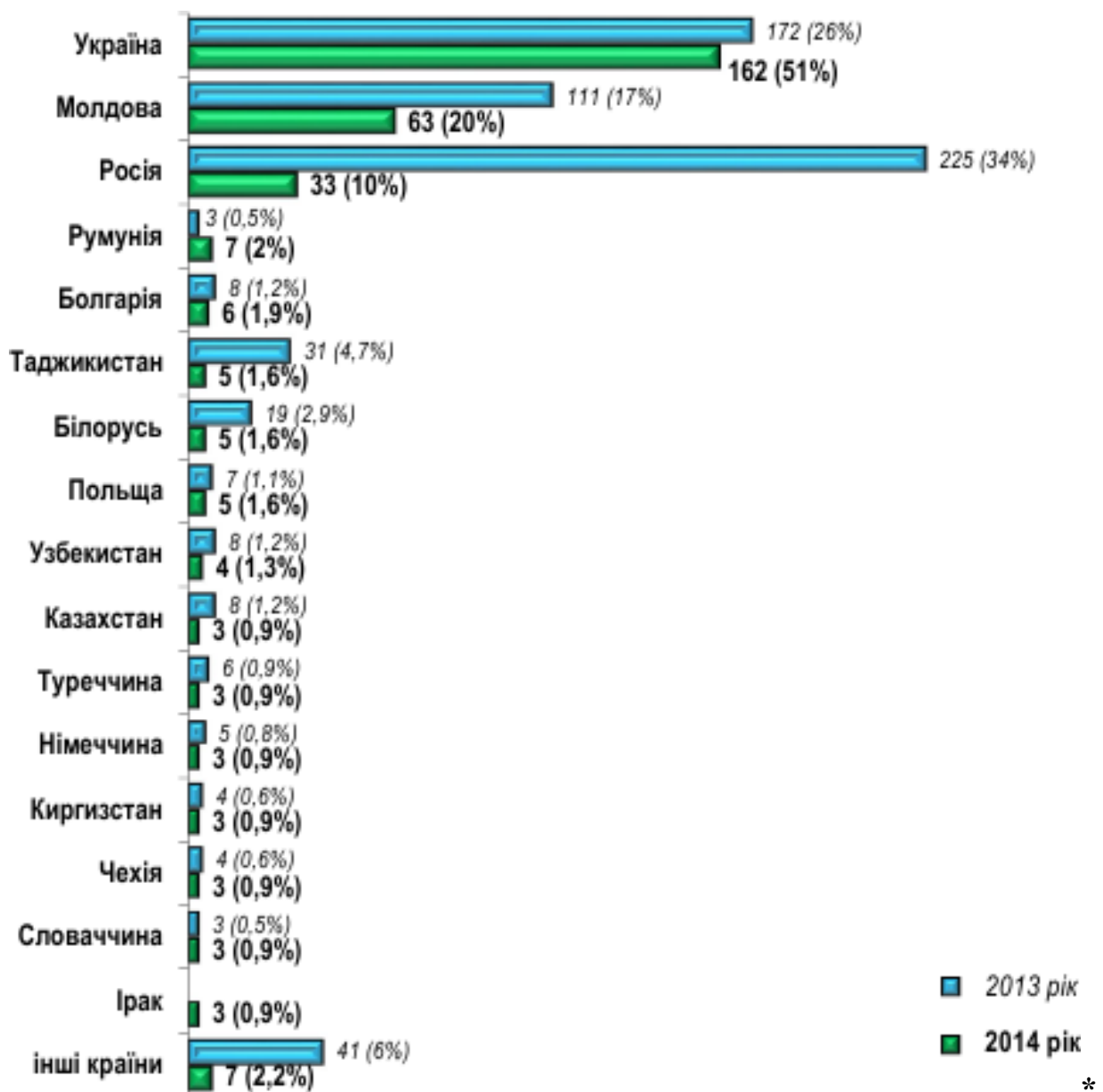

Автомобілі вилучалися на кордоні з Росією (30 %), Польщею (21 %), Молдовою (15 %), Румунією (14 %), Білоруссю (5 %), Словаччиною (2 %), в пунктах пропуску для морського сполучення (1 %) *.

* Основні результати оперативно-службової діяльності Державної прикордонної служби України у 2014 році // Статистичний бюлетень Адміністрації державної прикордонної служби України. Січень 2015. Київ, 2015. 61 с.

ДІАГРАМА № 7

**Громадянство осіб,
які переміщували через державний кордон викрадені автомобілі,
автомобілі з підробленими, несправними документами,
а також номери агрегатів яких не відповідають записам у реєстраційних
документах у 2013-2014 роках**

* Основні результати оперативно-службової діяльності Державної прикордонної служби України у 2014 році // Статистичний бюлетень Адміністрації державної прикордонної служби України. Січень 2015. Київ, 2015. 61 с.

Наукове видання

Христов Олександр Леонідович

**ПРОТИДІЯ НЕЗАКОННИМ
ЗАВОЛОДІННЯМ ТРАНСПОРТНИМИ ЗАСОБАМИ:
КРИМІНАЛІСТИЧНИЙ АСПЕКТ**

Монографія

Редактор, оригінал-макет – *А.В. Самотуга*
Редактор *Н.Ю. Веріго*

Підп. до друку 12.09.2017 р. Формат 60x84/16. Друк – RISO.
Гарнітура – Times. Умов.-друк. арк. 9,20. Обл.-вид. арк. 9,50-. Тираж – 100 прим.

Редакційно-видавниче відділення відділу організації наукової роботи та ДДУВС
49005, м. Дніпро, просп. Гагаріна, 26, т. (056) 370-96-59

Свідоцтво про внесення до державного реєстру ДП № 164-р від 07.08.2013